



ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΑΙΓΑΙΟΥ

ΠΟΛΥΤΕΧΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΓΙΑ ΜΗΧΑΝΙΚΟΥΣ

ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΟΡΓΑΝΙΣΜΩΝ ΚΑΙ ΦΟΡΕΩΝ

ΘΕΜΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ:

Υπήρξε η στάση της Ευρωπαϊκής Ένωσης Αλληλέγγυα Απέναντι στην Ελλάδα;

Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια:

Αρτέμη Μαρία

ΑΜ:

2332019002

Επιβλέπων Καθηγητής:

Γαλατσίδας Γεώργιος

«Είμαι συγγραφέας αυτής της Μεταπτυχιακής Διπλωματικής Εργασίας και κάθε βοήθεια την οποία είχα για την προετοιμασία της είναι πλήρως αναγνωρισμένη και αναφέρεται στην εργασία. Επίσης, έχω αναφέρει τις όποιες πηγές από τις οποίες έκανα χρήση δεδομένων ή ιδεών, είτε αυτές αναφέρονται ακριβώς είτε παραφρασμένες. Επίσης, βεβαιώνω ότι αυτή η εργασία προετοιμάστηκε από εμένα προσωπικά, ειδικά για τη συγκεκριμένη μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία»

Κατάλογος περιεχομένων

Κεφάλαιο Πρώτο	4
Η Έννοια της Αλληλεγγύης στην Ε.Ε. και στην Ο.Ν.Ε.....	4
1.1 Εισαγωγή	4
1.2 Εξωτερικές Απειλές της Ευρωπαϊκής Ένωσης και Ρήτρα Αμοιβαιότητας.....	5
1.3 Διαρθρωτικά Ταμεία Ευρωπαϊκής Ένωσης.....	6
1.4 Κοινή Αγροτική Πολιτική	7
1.5 Επιδοτήσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης.....	8
Κεφάλαιο Δεύτερο	10
Οι Αδυναμίες και οι Επιπτώσεις Αυτών στο Σύστημα Διακυβέρνησης της Ευρωζώνης ..	10
2.1 Οι Αδυναμίες του Συστήματος Διακυβέρνησης της Ευρωζώνης	10
2.1.1 Περιορισμός της Παρεμβατικής Ικανότητας των Κρατών- Μελών στην Οικονομία10	
2.1.2 Δυσανάλογη Υπερεθνικοποίηση της Ευρωπαϊκής Νομισματικής Πολιτικής.....	11
2.1.3 Αδυναμία στην Παρεμβατική Ικανότητα των Κρατών Μελών στην Πολιτική τους11	
2.1.4 Απουσία Μηχανισμών Πρόληψης και Διαχείρισης Κρίσεων	12
2.1.5 Έλλειψη Μηχανισμών Αλληλεγγύης Μεταξύ Ισχυρότερων και Ασθενέστερων Κρατών	12
2.1.6 Εξάρτηση των Χωρών Από Ιδιωτικές Χρηματοοικονομικές Αγορές	13
2.1.7 Λανθασμένες Πεποιθήσεις των Κρατών που Εντάσσονται στην Ευρωπαϊκή Ένωση13	
2.1.8 Απουσία Στατιστικών και Οικονομικών Ελέγχων στην Πλειοψηφία των Ευρωπαϊκών Κρατών.....	14
2.1.9 Η Δυσλειτουργία της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας.....	14
2.1.10 Απουσία Τρίτου Ανεξάρτητου Ελεγκτικού Παράγοντα στην Ε.Ε.	15
2.2 Οι Επιπτώσεις των Παραπάνω Προβλημάτων στο Σύνολο της Ευρωπαϊκής Ένωσης16	
Κεφάλαιο Τρίτο	27
Η Οικονομική Αλληλεγγύη Στην Ελλάδα.....	27
3.1 Το Χρονικό της Ελληνικής Κρίσης	27
3.2 Η Κρίση του Συστήματος Διακυβέρνησης της Ευρωζώνης	43
3.3 Η Στάση της Ευρωζώνης προς την Ελλάδα	45
3.4 Αποτελέσματα αυτής της πολιτικής.....	58
Κεφάλαιο Τέταρτο.	71
Συνέπειες της Παρεχόμενης Οικονομικής της ΟΝΕ για την Ελληνική Οικονομία και την αναπτυξιακή της πολιτική.....	71
Βιβλιογραφία	73

Κεφάλαιο Πρώτο

Η Έννοια της Αλληλεγγύης στην Ε.Ε. και στην Ο.Ν.Ε.

1.1 Εισαγωγή

Η αλληλεγγύη είναι μία δύσκολη προς απόδοση έννοια όταν κάποιος καλείται να την αποδώσει με οικονομικούς όρους, πόσο μάλλον σε ένα οικοδόμημα που είναι του μεγέθους της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αυτή εντοπίζεται σε συνθήκες όπως είναι η ισότητα των κρατών μελών αλλά και στο σύνολο των Συνθηκών που έχουν υπογραφεί ανά τα χρόνια μεταξύ τους. Για παράδειγμα, μία κατάσταση στην οποία εμπεριέχεται η αλληλεγγύη είναι η ρήτρα αλληλεγγύης που υφίσταται εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Πρωταρχικό μέλημα μίας ένωσης κρατών είναι να προσπαθεί και να ικανοποιεί αξίες και ποιότητες όπως είναι η αλληλοβοήθεια και η αλληλεξάρτηση μεταξύ των κρατών. Ταυτόχρονα διαπιστώνται πως η έννοια εμφανίζεται ολοένα και περισσότερο σε τομείς της πολιτικής αφού χαρακτηρίζεται από τις κοινές αρχές και τη συλλογική αντίληψη για το κοινό συμφέρον. Η κοινωνική δικαιοσύνη μπορεί να εξασφαλιστεί με την προστασία των αδυνάτων αλλά και τον καταμερισμό του παραγόμενου πλούτου. Αυτή ήταν και η κύρια ανάγκη του ελληνικού κράτους όταν αυτό προσπάθησε να ενταχθεί στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Ανεξάρτητα από την εποχή, η Ευρωπαϊκή Ένωση αποτελεί ένα ισχυρό σώμα το οποίο, ανεξάρτητα από τα όποια σφάλματα παρουσιάζει, αποτελεί μία ασφαλέστερη λύση από οποιοδήποτε κράτος θα μπορούσε να λειτουργεί μεμονωμένα. Τόσο σε ποιοτικά χαρακτηριστικά αλλά και σε ποσοτικά, όπως είναι για παράδειγμα η οικονομίες των κρατών, η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει αποδείξει σε πολλές περιπτώσεις την αλληλεγγύη της απέναντι σε άλλα κράτη, αλλά χωρίς βέβαια αυτό να σημαίνει ότι δεν έχουν συμφέρον τα ισχυρότερα κράτη τα οποία και την απαρτίζουν.

Το οικοδόμημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης απαντάται ήδη από το 1950, στη Διακήρυξη του Schuman, το κείμενο που θεωρείται το σημείο εκκίνησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στην περίφημη αυτή διακήρυξη, ο Schuman υποστήριζε ότι η Ευρώπη «θα οικοδομηθεί μέσα από συγκεκριμένα επιτεύγματα, τα οποία δημιουργούν κατ' αρχάς μία de facto αλληλεγγύη», αναδεικνύοντας την αλληλεγγύη σε πρωτεύον χαρακτηριστικό για την αποτελεσματική συνύπαρξη των χωρών σε ένα ενιαίο σύστημα. Ακολούθησαν δύο παλαιότερες, κυρίως οικονομικές Ενώσεις, όπως είναι η Ευρωπαϊκή Κοινότητα Χάλυβα, η Ευρωπαϊκή Κοινότητα Ατομικής Ενέργειας και η Αμυντική Ευρωπαϊκή Κοινότητα. Ο στόχος όλων των κοινοτήτων αυτών είναι να καταφέρουν και να βελτιώσουν την γενικότερη οικονομική κατάσταση εντός της Ευρώπης, τόσο συνολικά αλλά και για κάθε κράτος ξεχωριστά.

Η έννοια της αλληλεγγύης εντός της Ευρωπαϊκής Ένωση εντοπίζεται τόσο στα αρχικά καταστατικά τα οποία δημιουργήθηκαν από την ίδρυσή της, όπως επίσης και εντοπίζονται σε διάφορες συνθήκες που τα κράτη μέλη έχουν υπογράψει, όπως είναι για παράδειγμα η Συνθήκη της Λισαβόνας και η Συνθήκη Λειτουργίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αλληλεγγύη επιπρόσθετα εμφανίζεται και σε θέματα όπως είναι η οικονομική κατάσταση των κρατών μελών, το προσφυγικό-μεταναστευτικό ζήτημα το οποίο αφορά κυρίως την Ελλάδα αλλά και γενικότερα θέματα όπως το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα και η ρήτρα αλληλεγγύης που αφορά τρομοκρατικές επιθέσεις.

1.2 Εξωτερικές Απειλές της Ευρωπαϊκής Ένωσης και Ρήτρα Αμοιβαιότητας

Η Ευρωπαϊκή Ένωση αντιμετωπίζει ανά πάσα στιγμή διάφορες απειλές καθώς και εν δυνάμει προβλήματα τα οποία ενδέχεται να της στοιχίσουν, τόσο οικονομικά αλλά και κοινωνικά. Εξωτερικές απειλές της Ευρωπαϊκής Ένωσης που μπορεί να της κοστίσουν αλλά και της έχουν κοστίσει είναι οι διάφορες τρομοκρατικές απειλές όπως έγινε στη Γαλλία και συγκεκριμένα στο Μπατακλάν, διάφορες φυσικές καταστροφές ή ακόμα και η παρούσα πανδημία που αντιμετωπίζει η Ευρωπαϊκή Ένωση όπως είναι η

πανδημία του COVID- 19. Επίσης, αν και σπάνιο φαινόμενο, υπάρχει και ο κίνδυνος ένοπλων συρράξεων αρκετά κοντά στα σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης όπως και έγινε με την πρόσφατη επίθεση της Ρωσίας στην Κριμαία. Τέλος, εντάσεις όπως αυτές που εντοπίζονται στα Ελληνικά σύνορα μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας θα πρέπει να αντιμετωπίζονται έτσι ώστε να μην ζημιώνεται κανέναν Ευρωπαϊκό κράτος και να μην διογκώνονται τα ήδη υπάρχοντα προβλήματα (Παναγιωταρέα, 2017).

Για την αντιμετώπιση όλων των παραπάνω καταστάσεων η Ευρωπαϊκή Ένωση προβλέπει και εφαρμόζει συγκεκριμένες ρήτρες αμοιβαιότητας και αλληλεγγύης για την αλληλουποστήριξη των Ευρωπαϊκών κρατών μελών. Συγκεκριμένα, υπάρχουν ρήτρες όπως είναι η ρήτρα αμοιβαίας άμυνας μεταξύ των Ευρωπαϊκών κρατών. Η ρήτρα αμοιβαίας άμυνας προβλέπεται από τη Συνθήκη της Λισσαβόνας (Άρθρο 42 παράγραφος 7 της Σ.Σ.Ε.). Κατά αυτή τη ρήτρα προβλέπεται ότι σε περίπτωση που ένα κράτος μέλος της Ε.Ε. δεχτεί επίθεση εντός των ευρωπαϊκών συνόρων, τότε τα υπόλοιπα κράτη μέλη έχουν την υποχρέωση να παρέμβουν και να βοηθήσουν το κράτος αυτό με ότι δυναμική έχουν. Τέτοιες καταστάσεις προβλέπονται και από το άρθρο 51 του Καταστατικού χάρτη των Ηνωμένων Εθνών. Τέλος, στην ίδια διάταξη προβλέπεται από το άρθρο 222 και την υποχρέωση αλληλοβοήθειας των ευρωπαϊκών κρατών σε περίπτωση που ένα κράτος δεχθεί τρομοκρατική επίθεση ή πληγεί από φυσική καταστροφή (Παναγιωταρέα, 2017).

Όλες οι παραπάνω συνθήκες δεν μεταφέρονται και στην αίσθηση αλληλεγγύης που νιώθουν τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης όσον αφορά την Οικονομική και Νομισματική Ένωση. Σε αυτή τη συνθήκη, προεξοφλείται ότι τα κράτη μέλη στην Ευρώπη κινούνται με γνώμονα το κοινωνικό και το οικονομικό συμφέρον των πολιτών τους, σε συνεργασία πάντα με τις ευρωπαϊκές αλλά και τις παγκόσμιες αρχές. Ως εκ τούτου ακυρώνεται η ανάγκη για αλληλεγγύη σε τέτοια περίπτωση (Παναγιωταρέα, 2017).

1.3 Διαρθρωτικά Ταμεία Ευρωπαϊκής Ένωσης

Κατά την οικονομική διάρθρωση της, η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει δημιουργήσει κάποια ταμεία τα οποία εξυπηρετούν συγκεκριμένες ανάγκες των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Τα ταμεία αυτά παραθέτονται παρακάτω:

Το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης (ΕΤΠΑ) το οποίο συμβάλλει στην οικονομική ισορροπία μεταξύ των περιφερειακών περιοχών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (ΕΚΤ) το οποίο συμβάλλει κυρίως στην υποστήριξη της απασχόλησης και των εργαζομένων εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης και δίνει ιδιαίτερη σημασία σε νέους και άνεργους.

Το Ταμείο Συνοχής (ΤΣ), υφίσταται κυρίως για να προσφέρει την οικονομική του αρωγή σε έργα που αφορούν τις μεταφορές σε μία χώρα. Οι χώρες που μπορούν να λάβουν τέτοιου είδους οικονομική βοήθεια από το Ταμείο Συνοχής είναι χώρες όπου το κατά κεφαλήν εισόδομα είναι χαμηλότερο από το 90 % από το μέσο όρο που επικρατεί σε όλη την ευρωπαϊκή ένωση. Όσον αφορά το Ελληνικό κράτος, αυτό χρηματοδοτήθηκε από το συγκεκριμένο ταμείο για την περίοδο 2014-2020 (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2020).

Το Ευρωπαϊκό Ταμείο Αγροτικής Ανάπτυξης (ΕΓΤΑΑ) το οποίο χρηματοδοτεί κυρίως τις αγροτικές προσπάθειες στα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Το Ευρωπαϊκό Ταμείο Θάλασσας και Αλιείας (ΕΤΘΑ) το οποίο χρηματοδοτεί τους ευρωπαϊούς ψαράδες καθώς και τις εταιρείες που ασχολούνται με την αλιεία (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2020).

1.4 Κοινή Αγροτική Πολιτική

Η Κοινή Αγροτική Πολιτική δημιουργείται εντός των Ευρωπαϊκών συνόρων το 1962 και συσχετίζει τον κλάδο της γεωργίας με την κοινωνία. Τα μέτρα που

προβλέπονται κατά την Κοινή Αγροτική Πολιτική αφορούν τη στήριξη των γεωργών και των αγροτών έτσι ώστε αυτοί να βελτιώσουν την αποδοτικότητα και την αποτελεσματικότητα των εργασιών τους και να είναι ικανοί να προσφέρουν συνεχώς προϊόντα σε ανταγωνιστικές τιμές. Επιπρόσθετα φροντίζει για την καλή ποιότητα ζωής των αγροτών εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Μία σημαντική λειτουργία της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής είναι και το γεγονός ότι προσφέρει την αρωγή της στην αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής και φροντίζει παράλληλα έτσι ώστε να μην κατασπαταλώνται πόροι όπως το κάρβουνο και το πετρέλαιο αλλά να χρησιμοποιούνται περισσότερο οι ανανεώσιμες πηγές ενέργειας. Τέλος, η Κοινή Αγροτική πολιτική φροντίζει για ένα σταθερό εισόδημα για τους αγρότες, συμβάλλει στην διατήρηση των αγροτικών τόπων σε όλη την Ευρώπη και διατηρεί την αγροτική οικονομία σε ικανοποιητικά επίπεδα προάγοντας τα αγροτικά προϊόντα στην κοινωνία (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2020).

1.5 Επιδοτήσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Η Ευρωπαϊκή Ένωση από το ξεκίνημά της σαν οργανισμός τείνει να επιδοτεί μέσω προγραμμάτων της, διάφορες εκφάνσεις της καθημερινής ζωής καθώς επίσης και το επιχειρηματικό γίνεσθαι. Συγκεκριμένα, η Ε.Ε. επιδοτεί μέσω προγραμμάτων (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2020).

- Την αλιευτική ζωή.
- Την έρευνα και τη καινοτομία.
- Την ανθρωπιστική βοήθεια για όλους τους λαούς.
- Την απασχόληση και την κοινωνική ένταξη.
- Την αστική ανάπτυξη αλλά και την περιφερειακή.

Για τη χρηματοδότηση όλων των παραπάνω εκφάνσεων η Ευρωπαϊκή Ένωση αποδίδει κονδύλια τα οποία αποδίδονται με αυστηρούς κανόνες και εφόσον αποδίδονται, στη συνέχεια τα χρήματα αυτά παρακολουθούνται για το πως δαπανώνται. Την ευθύνη για τον διαμοιρασμό των κονδυλίων αυτών την επωμίζεται η Ευρωπαϊκή Επιτροπή και οι 27 επίτροποι που την απαρτίζουν. Τέλος, για τη διαχείριση του 75-80% των κονδυλίων αυτών αποφασίζουν τα έθνη μεταξύ τους και τα κεφάλαια αυτά στη συνέχεια διαμοιράζονται μέσω των 5 βασικών ταμείων της Ευρωπαϊκής Ένωσης που προαναφέρθηκαν (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2020).

Ο διαμοιρασμός των κονδυλίων από την Ευρωπαϊκή Ένωση γίνεται με δύο τρόπους, είτε με τη μορφή επιχορηγήσεων, δηλαδή με προσκλήσεις από την Ευρωπαϊκή Ένωση για τη χορήγηση επιδοτήσεων και κυρίως σε νομικά πρόσωπα, είτε με τη μορφή συμβάσεων για αγορά υπηρεσιών ή προϊόντων και σε διαγωνισμούς.

Κεφάλαιο Δεύτερο

Οι Αδυναμίες και οι Επιπτώσεις Αυτών στο Σύστημα Διακυβέρνησης της Ευρωζώνης

2.1 Οι Αδυναμίες του Συστήματος Διακυβέρνησης της Ευρωζώνης

Το οικοδόμημα και το σύστημα διακυβέρνησης, τόσο της Ευρωπαϊκής Ένωσης αλλά και της Οικονομικής και Νομισματικής Κοινότητας διαβάλλεται από διάφορες αδυναμίες οι οποίες επαφύονται στα θεμέλια του οικοδομήματος αυτού και συγκεκριμένα στη μακροπρόθεσμη οικονομική πολιτική που αυτό εφαρμόζει. Συγκεκριμένα, κατά την οικονομική διαχείριση αναμεταξύ των Ευρωπαϊκών κρατών-μελών καθώς επίσης και τη γενικότερη οικονομική πολιτική όλης της Ευρωπαϊκής Ένωσης, εντοπίζονται συγκεκριμένες αδυναμίες οι οποίες και παραθέτονται παρακάτω.

2.1.1 Περιορισμός της Παρεμβατικής Ικανότητας των Κρατών- Μελών στην Οικονομία

Μία πολύ σημαντική αδυναμία που εντοπίζεται στην άσκηση οικονομικής πολιτικής των κρατών μελών εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι η αδυναμία αυτών να παρέμβουν στην οικονομική πολιτική που τους επιβάλλεται τόσο από την παρούσα οικονομική τους κατάσταση και την αντιμετώπιση αυτής, όπως επίσης και από τα αρμόδια Ευρωπαϊκά Όργανα. Συγκεκριμένα, λόγω της επιμονής των Ευρωπαϊκών Οργάνων να επιμένουν σε συγκεκριμένα επίπεδα ετήσιων πληθωρισμών για τα κράτη και, ειδικά 2 %, δεν δίνεται ιδιαίτερη προσοχή σε άλλους μικροοικονομικούς και μακροοικονομικούς στόχους όπως είναι για παράδειγμα η εργασιακή απασχόληση των ευρωπαϊών πολιτών ή η οικονομική ανάπτυξη των κρατών. Ως εκ τούτου, τα κράτη μέλη δεν μπορούν να ασκήσουν μία συγκεκριμένη πολιτική η οποία και θα απαντά στις ξεχωριστές τους ανάγκες αλλά θα πρέπει να συμβαδίζουν με όλο το ευρωπαϊκό οικονομικό οικοδόμημα, ανεξάρτητα με τη δυναμική τους (Γαλανός, 2012).

2.1.2 Δυσανάλογη Υπερεθνικοποίηση της Ευρωπαϊκής Νομισματικής Πολιτικής

Η εμμονή των ευρωπαϊκών, αρμόδιων για την οικονομία, οργάνων, για την οικονομική σταθερότητα του συνόλου των κρατών μελών στην Ευρωπαϊκή Ένωση, έχει οδηγήσει σε μία αποσταθεροποίηση μεταξύ της εφαρμογής των διαφόρων πολιτικών στα κράτη αυτά. Συγκεκριμένα, έχει δημιουργηθεί μία κοινή οικονομική πολιτική η οποία θα πρέπει να εφαρμόζεται σε όλα τα κράτη μέλη έτσι ώστε αυτά να συμφωνούν μεταξύ τους και να δημιουργούν συγκεκριμένα επίπεδα ανάπτυξης και πλεονάσματος, ενώ αντίστοιχα, δεν έχουν δημιουργηθεί οι απαραίτητες βάσεις και δεν έχουν παρθεί τα απαραίτητα μέτρα για μία για παράδειγμα κοινή κοινωνική πολιτική ή για μία κοινή δημοσιονομική πολιτική. Ως αποτέλεσμα έχουμε την εξέλιξη των οικονομικών πολιτικών σε βάρος άλλων πολιτικών και προβλημάτων στα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης και την αδυναμία των κρατών μελών να αναπτύξουν μακροπρόθεσμα πολιτικές οι οποίες θα είναι εξειδικευμένες για τα προβλήματά τους. Η οικονομική πολιτική επιπρόσθετα, σε καμία περίπτωση δεν είναι χρήσιμο να είναι υπερεθνική καθώς όλα τα κράτη έχουν άλλες ανάγκες και διαφορετική δυναμική (Γαλανός, 2012).

2.1.3 Αδυναμία στην Παρεμβατική Ικανότητα των Κρατών Μελών στην Πολιτική τους

Τα αρμόδια Ευρωπαϊκά Όργανα αποσκοπούν τα τελευταία χρόνια στην αποδυνάμωση των κρατών μελών αναφορικά με την ικανότητά τους να παρεμβένουν τόσο στις οδηγίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης αλλά και κατά επέκταση στην εθνική οικονομική τους πολιτική. Σαν αποτέλεσμα τα ευρωπαϊκά κράτη μέλη αδυνατούν να ασκήσουν αντικυκλικές πολιτικές εντός των συνόρων τους και αναγκάζονται να υπακούν στα μέτρα που επιβάλλουν τα ισχυρότερα κράτη, ανεξάρτητα από το κατά πόσο αυτά τα μέτρα συμβάλλουν στην βελτίωση της οικονομίας του εκάστοτε κράτους ή είναι χρήσιμα για τους πολίτες του κράτους αυτού. Πρόβλημα εντοπίζεται και στον προϋπολογισμό που καταρτίζει κάθε χρόνο η Ευρωπαϊκή Ένωση, καθώς αυτός αντικατοπτρίζει την επιθυμία για την εφαρμογή κοινής νομισματικής πολιτικής και ως εκ τούτου δεν μπορεί κανένα κράτος να αποκλίνει από αυτόν (Γαλανός, 2012).

2.1.4 Απουσία Μηχανισμών Πρόληψης και Διαχείρισης Κρίσεων

Η Ευρωπαϊκή Ένωση, παρόλο που διαθέτει μία πληθώρα από μηχανισμούς οι οποίοι αντιμετωπίζουν τις διάφορες κρίσεις που προκύπτουν και κυρίως τις οικονομικές κρίσεις, δεν έχει αρκετούς οργανισμούς οι οποίοι αποσκοπούν στην πρόληψη των κρίσεων και στη έγκαιρη αποτροπή αυτών. Πολλές φορές τα Ευρωπαϊκά κράτη, είτε λόγω δημοσιονομικής και οικονομικής αδυναμίας, είτε λόγω έλλειψης πειθαρχίας, πολλές φορές ακόμα και εξαιτίας ανικανότητας, δεν μπορούν από μόνα τους να διαχειριστούν τα διάφορα προβλήματα που προκύπτουν σε αυτά. Η κατάσταση αυτή σε συνδυασμό με την ανυπαρξία μηχανισμών πρόληψης κρίσεων από την Ευρωπαϊκή Ένωση, προκαλεί γενικευμένες κρίσεις οι οποίες στις περισσότερες περιπτώσεις εξαπλώνονται σε όλη την Ευρωπαϊκή Ένωση. Η ανισορροπία ανάμεσα στις δυνατότητες των κρατών μελών να διαχειριστούν μία οικονομική κρίση αγνοείται και ως εκ τούτου δημιουργείται μία γενικευμένη ανασφάλεια στις παγκόσμιες αγορές (Γαλανός, 2012).

2.1.5 Έλλειψη Μηχανισμών Αλληλεγγύης Μεταξύ Ισχυρότερων και Ασθενέστερων Κρατών

Σοβαρό πρόβλημα απέναντι στην αλληλεγγύη που υφίσταται στα Ευρωπαϊκά Κράτη αποτελεί και η απουσία μηχανισμών για την μεταφορά κεφαλαίων καθώς και εισοδημάτων από χώρες οι οποίες έχουν πλεονάζοντα κεφάλαια προς εκείνες που αντιμετωπίζουν διάφορα οικονομικά προβλήματα. Μέσω τέτοιων μηχανισμών θα μπορούσε να γίνεται εξισορρόπηση των διαφόρων ισοζυγίων από κράτος σε κράτος έτσι ώστε να μην παρουσιάζονται ούτε μεγάλα ελλείματα αλλά ούτε και μεγάλα πλεονάσματα.

Σε αντίθεση με τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής όπου και υπάρχει πρόβλεψη για μεταφορά κεφαλαίων από πολιτεία σε πολιτεία, στην Ευρωπαϊκή Ένωση δεν προβλέπεται ένας τέτοιος μηχανισμός. Συγκεκριμένα, χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης οι οποίες κατοικοεδρεύουν στον νότο, εξαρτώνται αποκλειστικά από τις αγορές, τόσο τις εγχώριες αλλά και τις χρηματοπιστωτικές έτσι ώστε να διορθώσουν τα

ελλείματά τους (Γαλανός, 2012).

2.1.6 Εξάρτηση των Χωρών Από Ιδιωτικές Χρηματοοικονομικές Αγορές

Όταν ένα κράτος εντός της Ευρωπαϊκής Ένωση αντιμετωπίζει σοβαρά οικονομικά προβλήματα, τότε δυστυχώς αναγκάζεται στη χειρότερή της κατάσταση να προσφύγει σε ιδιωτικά χρηματοπιστωτικά ιδρύματα για να αποκτήσει κεφάλαια ή χρηματοοικονομικά προϊόντα. Κράτη όπως και η Ελλάδα, αποσκοπώντας να διορθώσουν τη ρευστότητά τους καθώς επίσης και το πόσο φερέγγυα είναι, συνεργάζονται αναγκαστικά με ιδιωτικές τράπεζες έτσι ώστε να αποκτήσει τα απαραίτητα ξένα κεφάλαια.

Σε περίπτωση που οι αγορές σταματήσουν να δανείζουν κεφάλαια στα κράτη αυτά ή ακόμα και να αγοράζουν τα χρηματοπιστωτικά προϊόντα που αυτά εκδίδουν, τότε τα κράτη αναγκάζονται να δηλώσουν χρεοκοπία, με ότι συνέπειες ακολουθούν την κατάσταση αυτή (Γαλανός, 2012).

2.1.7 Λανθασμένες Πεποιθήσεις των Κρατών που Εντάσσονται στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Η λανθασμένη πεποίθηση των υποψήφιων προς ένταξη κρατών μελών, ότι μόλις ενταχθούν στην Ευρωζώνη θα λύσουν τα προβλήματά τους ή ότι θα βελτιωθούν σημαντικά τα χρηματοοικονομικά τους μεγέθη, είναι και αυτή μέρος του προβλήματος. Συγκεκριμένα, πολλά κράτη, ανάμεσά τους και το ελληνικό κράτος, παρουσίασαν ψευδή οικονομικά στοιχεία έτσι ώστε να γίνουν μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης με σκοπό να αντιμετωπίσουν προϋπάρχοντα οικονομικά προβλήματα, τα οποία όμως εν τέλει έγιναν μεγαλύτερα, καθώς τα κράτη αυτά κλήθηκαν να συμβαδίσουν με κράτη τα οποία είχαν πολύ μεγαλύτερους ρυθμούς ανάπτυξης και διαφορετικό Α.Ε.Π.. Ως εκ τούτου, τέτοιου είδους προβλήματα μαστίζουν πλέον το σύνολο της Ευρώπης και κάνουν χειρότερη την ήδη κακή οικονομική της κατάσταση (Χαζάκης, 2012).

2.1.8 Απουσία Στατιστικών και Οικονομικών Ελέγχων στην Πλειοψηφία των Ευρωπαϊκών Κρατών

Μεγάλο πρόβλημα της Ευρωζώνης είναι ότι δεν υπάρχει συστηματική παρακολούθηση των διαφόρων οικονομικών στοιχείων των Ευρωπαϊκών Κρατών έτσι ώστε να εντοπίζονται έγκαιρα οι διάφορες αδυναμίες και να διορθώνονται. Συστηματική παρακολούθηση υπάρχει μόνο αν και εφόσον τα κράτη μέλη παρουσιάσουν σημαντικά οικονομικά προβλήματα τα οποία απειλούν και άλλα Ευρωπαϊκά κράτη. Ενώ υπάρχουν μηχανισμοί οι οποίοι αναλαμβάνουν την αντιμετώπιση των κρίσεων δεν υπάρχουν μηχανισμοί αποτροπής αυτών, με αποτέλεσμα τις περισσότερες φορές να μην εντοπίζεται ένα χρόνο πρόβλημα το οποίο αργότερα εξελίσσεται σε κρίση (Χαζάκης, 2012).

2.1.9 Η Δυσλειτουργία της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας

Προβληματικές καταστάσεις δημιουργούνται και από την περιστασιακή υπολειτουργία της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας ανά καιρούς, εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Συγκεκριμένα, η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα απέτυχε τόσο να προβλέψει αλλά και να αντιμετωπίσει και να διαχειριστεί την οικονομική κρίση του 2008 όπως επίσης δεν έχει καταφέρει μέχρι και σήμερα να δημιουργήσει κατάλληλες τακτικές και στρατηγικές μέσω των οποίων να εξαιρεθούν τα οικονομικά τουλάχιστον προβλήματα εντός της Ένωσης αυτής.

Συγκεκριμένα, οι κινήσεις οι οποίες πραγματοποιήθηκαν από την πλευρά της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας ήταν κυρίως πράξεις χρηματοδότησης των κρατών, κυρίως μέσω αγοραπωλησίας κρατικών τίτλων από το κράτος το οποίο εξετάζει για μεσοπρόθεσμο χρονικό διάστημα ή υπάρχει και περίπτωση αυτή να προβεί και στη συνέχεια να ξαναπουλήσει κρατικούς τίτλους με μακροπρόθεσμο χρονικό ορίζοντα. Τέλος, ένα μέτρο το οποίο χρησιμοποιήθηκε με μεγάλη ένταση κατά την εφαρμογή του δεύτερου μνημονίου στην Ελλάδα είναι η μόχλευση των βραχυπρόθεσμων υποχρεώσεων ενός κράτους μέλους σε βάρος των μακροπρόθεσμων υποχρεώσεων του έτσι ώστε το χρέος του να πληρωθεί με περισσότερες δόσεις μικρότερων ποσών (HSBC, 2012).

Οι παραπάνω στρατηγικές βέβαια κρίθηκαν με τα χρόνια ανεπιτυχείς καθώς τα μέτρα απέδωσαν σε σχέση κυρίως με τις τράπεζες, των οποίων αύξησαν την ρευστότητα και την κεφαλαιακή επάρκεια. Επιπρόσθετα, τα μέτρα αυτά αποσκοπούσαν μόνο στη γενικότερη βελτίωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης και δεν λάμβαναν υπόψιν τις δυνατότητες αλλά και τα προβλήματα του κάθε κράτους ξεχωριστά. Στην περίπτωση της Ελλάδας για παράδειγμα, διακινήθηκαν στην παγκόσμια αγορά ελληνικά ομόλογα τα οποία όμως είχαν υποστεί υποβάθμιση, την περίοδο του 2011 με 2012. Σε περίπτωση που η Ελλάδα εκείνη την περίοδο δεν κατάφερε να ανταποκριθεί στις υποχρεώσεις της με την υποστήριξη και τη Ευρωπαϊκής Ένωσης τότε και η ίδια δεν θα μπορούσε να αποπληρώσει τα ομόλογα τα οποία διοχέτευσε αλλά και οι εταίροι που τα αγόρασαν θα έχαναν ολόκληρο το κεφάλαιο που επένδυσαν (Σιδηρόπουλος, 2014).

Συνοψίζοντας, με βάση τις παραπάνω δυσκολίες και προβλήματα που αντιμετωπίζονται η Ευρωζώνη και τα αρμόδια όργανα αυτής προσπαθούν, κυρίως με μέτρα τα οποία αποσκοπούν στην μακροοικονομική επέμβαση και βελτίωση των οικονομικών μεγεθών των κρατών μελών της, να διορθώσει καταστάσεις οι οποίες πρέπει να αντιμετωπιστούν άμεσα και βραχυπρόθεσμα. Εξαιτίας αυτής της διαφοράς φάσης στην βοήθεια των κρατών μελών, δημιουργούνται σημαντικά προβλήματα τα οποία απειλούν ολόκληρο το φάσμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Χαζάκης, 2012).

2.1.10 Απουσία Τρίτου Ανεξάρτητου Ελεγκτικού Παράγοντα στην Ε.Ε.

Εντός της αυτάρκειας και της καλής εξωτερικής εικόνας την οποία η Ευρωπαϊκή Ένωση θέλει να περάσει προς τα έξω, εντοπίζεται και ένας κίνδυνος. Συγκεκριμένα, εκτός από τις περιστασιακές παρεμβάσεις του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου, δεν υπάρχει κάποιο εξωτερικό της Ευρωπαϊκής Ένωσης αρμόδιο όργανο το οποίο να ελέγχει και αυτό τις οικονομικές κατατάσεις των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και γενικότερα να επιτηρεί τόσο τα κράτη μεμονωμένα αλλά και συνολικά. Το αρμόδιο όργανο αυτό θα πρέπει να μην είναι ιδιωτικής φύσης καθώς όπως προαναφέρεται τέτοια ιδρύματα μπορούν να αποκτήσουν μεγάλη δύναμη και να την χρησιμοποιήσουν προς

όφελός τους έτσι ώστε να επηρεάσουν ακόμα και ολόκληρη της παγκόσμια αγορά (McNamara, 2005).

2.2 Οι Επιπτώσεις των Παραπάνω Προβλημάτων στο Σύνολο της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Εξαιτίας όλων των παραπάνω καταστάσεων, έχουν δημιουργηθεί και δημιουργούνται εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης προβλήματα οικονομικής και δημοσιονομικής φύσεως τα οποία είναι και δύσκολο να αντιμετωπιστούν, εξαιτίας των προβληματικών μηχανισμών της ένωσης αυτής. Ανάλογα πάντα με τη χώρα και το περιβάλλον στο οποίο εντοπίζονται τα διάφορα προβλήματα, αυτά παρουσιάζουν και διαφορετικά συμπτώματα.

Η μεγαλύτερη αποτυχία της Ευρωπαϊκής Ένωσης και μία κατάσταση η οποία εξέθεσε τον τρόπο λειτουργίας της και τις στρατηγικές της είναι η οικονομική κρίση του 2008. Αν ληφθεί υπόψιν ότι η κρίση αυτή δεν έχει ξεκινήσει καν εντός των συνόρων της, τότε μπορεί να βγει ένα ακριβές πόρισμα στο οποίο κατατίθεται ότι η άμυνα της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε τέτοιες καταστάσεις είναι ανύπαρκτη. Όλα τα κράτη μέλη εκείνη την περίοδο αντιμετώπισαν και αντιμετωπίζουν σημαντικά προβλήματα όσον αφορά την οικονομική τους κατάσταση. Για παράδειγμα η Ελλάδα παρουσίασε μείωση 4,5 % του Α.Ε.Π, η Ισπανία 3,7 % του Α.Ε.Π. και η Γαλλία 2,6 % του Α.Ε.Π (ECB, 2011).

Η λύση η οποία επιδόθηκε ήταν τα κράτη να αυξήσουν το χρέος τους προς τους εταίρους στους οποίους είχαν οφειλές μέχρι και τότε, λύση η οποία απέτυχε καθώς σε πολλές περιπτώσεις το έλλειμα ως προς το Α.Ε.Π. ακόμα και τριπλασιάστηκε. Εξαιτίας αυτής της κατάστασης, πολλά κράτη όπως η Ελλάδα, μέχρι και σήμερα, χρηματοδοτούν τις κρατικές τους ανάγκες με την πρόσληψη χρηματοδότησης. Μεγέθη όπως η ανεργία αυξήθηκαν κατά 3,5 με 4 εκατομμύρια πολίτες οι οποίοι έμειναν άνεργοι λόγω των δυσμενών οικονομικών συνθηκών, η ζήτηση προϊόντων μειώθηκε σε μεγάλο βαθμό και

αυξήθηκε και ο πληθωρισμός με αποτέλεσμα σε πολλές περιπτώσεις να αυξηθούν οι τιμές ακόμα και σε βασικά για την επιβίωση προϊόντα (ECB, 2011).

Εκτός από τα χρηματοοικονομικά προβλήματα λόγω της έλλειψης πρόβλεψης και σχεδιασμού από την Ευρωπαϊκή Ένωση, πολλά προβλήματα αναδύθηκαν όσον αφορά και το θεσμικό αλλά και το νομικό επίπεδο των αρμοδίων οργάνων της. Αυτά τα προβλήματα έγιναν αντιληπτά κυρίως λόγω της σημαντικότητας της οικονομικής κρίσης. Η Ευρωπαϊκή Ένωση έδρασε άμεσα και κατάφερε σε μικρό χρονικό διάστημα να θεσπίσει νέους κανόνες και διατάγματα τα οποία όμως δεν είναι σίγουρο, λόγω βιασύνης, αν είναι τα κατάλληλα. Εκτός των καινούριων νόμων και κατευθυντήριων γραμμών δημιουργήθηκαν και διάφορα αρμόδια όργανα όπως είναι ο Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Σταθεροποίησης. Ο μηχανισμός αυτός είναι και από τους λίγους μηχανισμούς για τους οποίους έχει αποφανθεί και γενικότερα επικρατεί μία άποψη ότι ήταν αποδοτικοί (Hallerberg, 2009).

Στον θεσμική πλευρά του προβλήματος που εντοπίζεται στην χρηματοοικονομική κατάσταση της Ευρωπαϊκής Ένωσης και με αφορμή τις περιόδους κρίσης που αυτή υφίσταται τα τελευταία χρόνια, έχει προκύψει θέμα νομιμότητας στο κατά πόσο θεμιτή είναι η οικονομική στήριξη των κρατών μελών όταν αυτά αντιμετωπίζουν οικονομικό πρόβλημα. Πλέον δεν μπορούν τα κράτη να χρηματοδοτούν αφειδώς οποιοδήποτε κράτος αντιμετωπίζει κάποιου είδους οικονομικό πρόβλημα και πρέπει να υποστηρίζονται κράτη για τα οποία το πρόβλημά τους είναι σημαντικό και επείγον. Αυτή η πρόβλεψη υπάρχει έτσι ώστε να αποφευχθεί περίπτωση κατασπατάλησης κεφαλαίων της Ευρωπαϊκής Ένωσης για λόγους οι οποίοι δεν τα χρειάζονται σε τέτοιο βαθμό.

Η έλλειψη ενός ισχυρού αρμόδιου οργάνου για την επιτήρηση και την διάσωση των τραπεζικών ιδρυμάτων δείχνει επίσης την αμέλεια της Ευρωπαϊκή Ένωσης να μεριμνήσει για τα κράτη μέλη της. Συγκεκριμένα, υπάρχει εντατική ανάγκη για τη δημιουργία ενός τέτοιου οργάνου το οποίο θα έχει ως κύριο μέλημα την διάσωση των τραπεζικών ιδρυμάτων χωρίς όμως να επιβαρύνει τους κρατικού προϋπολογισμούς και

κατά επέκταση τον προϋπολογισμό των κατοίκων μίας χώρας. Μία πολύ σοβαρή και προς σωστή κατεύθυνση πρόταση είναι ο φορέας αυτός να χρηματοδοτείται από συγκεκριμένους φόρους ή εισφορές του είδους των δασμών, κεφάλαια τα οποία θα πληρώνονται σε τακτά χρονικά διαστήματα αποκλειστικά και μόνο από τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα. Με αυτό τον τρόπο, τα ιδιωτικά χρηματοπιστωτικά ιδρύματα θα γνωρίζουν ότι δεν θα έχουν τη συνεχή αρωγή των κρατικών προϋπολογισμών για την διάσωσή τους αλλά τα μόνα διαθέσιμα που θα βρουν σε περίπτωση έκτακτης ανάγκης είναι αυτά που θα έχουν τα ίδια διασώσει, αν έχουν προβεί βέβαια σε αυτές τις ενέργειες (Eichengreen, 1991)

Το Σχέδιο Σταθερότητας και Ανάπτυξης

Το σχέδιο σταθερότητας και ανάπτυξης είναι μία διακρατική συμφωνία μεταξύ των κρατών- μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και ουσιαστικά συμβάλλει στην οικονομική και θεσμική σταθερότητα και αποτελεσματικότητα της Οικονομικής Νομισματικής Ένωσης. Μέσω του σχεδίου σταθερότητας και ανάπτυξης, τα ευρωπαϊκά κράτη μέλη παρακολουθούνται δημοσιονομικά και σε τακτική βάση, κάθε χρόνο ή κάθε εξάμηνο, τα κράτη μέλη δημιουργούν αναλυτικές αναφορές και τις αποστέλλουν στα αρμόδια όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης έτσι ώστε αυτά να κρίνουν αν υπάρχει η απαραίτητη συμμόρφωση από το σύμφωνο αυτό (EUR- Lex, 2020).

Το Σχέδιο Σταθερότητας και Ανάπτυξης δημιουργήθηκε το 1997. Με βάση το σύμφωνο αυτό τα κράτη στην Ευρωπαϊκή Ένωση είχαν το δικαίωμα να εφαρμόσουν εσωτερικές δημόσιες πολιτικές με τις οποίες θα ρύθμιζαν την κυκλοφορία του χρήματος. Μέσω όμως αυτού του κανόνα, την περίοδο του 2003-2004 τα οικονομικά ισχυρότερα κράτη κατάφεραν να επιβάλλουν τις δικές τους στρατηγικές στο ευρωπαϊκό οικοδόμημα. Λόγω επίσης αυτής της δυναμικότητας των ισχυρότερων κρατών, το Σχέδιο Σταθερότητας και Ανάπτυξης άρχισε να υποβαθμίζεται σε σημαντικό βαθμό (Παναγιωταρέα, 2017).

Τα επόμενα χρόνια και με εμφανείς πλέον τις διάφορες οικονομικές υφέσεις, με πρωτοστάτη την παγκόσμια οικονομική ύφεση του 2008, στο Σχέδιο Σταθερότητας και Ανάπτυξης υπονομεύεται ακόμα περισσότερο με αποτέλεσμα να δημιουργείται εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης ένα συνδικάτο δυνάμεων, αποτελούμενο κυρίως από τη Γερμανία και τη Γαλλία, οι οποίες αδιαφορούν για την Ευρωπαϊκή Αλληλεγγύη και κοιτάζουν να επιβάλλουν μέτρα και κανόνες τα οποία υποβοηθούν τα κρατικά τους συμφέροντα. Ως αποτέλεσμα έχουμε την σταδιακά χειροτέρευση των οικονομικών καταστάσεων διαφόρων ευρωπαϊκών κρατών τα οποία στηρίζονταν ως επί των πλείστων στην έννοια της αλληλεγγύης έτσι ώστε να τα φέρουν εις πέρας και να αντιμετωπίσουν τα προβλήματά τους.

Επιπρόσθετα, το σύμφωνο σταθερότητας και ανάπτυξης δεν προβλέπει κινήσεις που θα πρέπει να πραγματοποιηθούν πρακτικά όταν για παράδειγμα ένα κράτος έχει πρόβλημα με τα ταμειακά του διαθέσιμα ή με τη ρευστότητά του. Δεν υπάρχουν επίσης προβλέψεις που να διορθώνουν δημοσιονομικά ελλείματα.

Αποδεικνύεται ότι, λόγω και των υπόλοιπων αδυναμιών που εντοπίζονται στην Ευρωπαϊκή Ένωση, το Σχέδιο σταθερότητας και ανάπτυξης δεν μπορεί από μόνο του να βελτιώσει την εικόνα των Ευρωπαϊκών κρατών, τόσο δημοσιονομικά αλλά και οικονομικά. Προβλήματα που εντοπίζονται όσον αφορά τους διάφορους μηχανισμούς διάσωσης των κρατών αλλά και γενικότερα βελτίωσης των οικονομικών καταστάσεων, δυσκολεύουν σημαντικά τη χρησιμοποίηση του σύμφωνου σταθερότητας και υπονομεύουν τη λειτουργία του και μία ενδεχόμενη αποδοτικότητά του (Ευρωπαϊκό Ελεγκτικό Συνέδριο, 2020).

Η Ευρωπαϊκή Ένωση υπολογίζεται ότι θα αντιμετωπίζει για πολύ καιρό ακόμα προβλήματα τα οποία δημιουργούνται εντός των κόλπων της και επαφύονται, εκτός από τις καθημερινές της δραστηριότητες, και σε βασικά δομικά συστατικά τα οποία υπάρχουν από την αρχή της δημιουργίας της. Χωρίς ένα συγκεκριμένο σχέδιο για την βελτίωση των πολιτικών της Ευρωπαϊκής Ένωσης όπως επίσης και χωρίς την συνεχή και έντονη

προσπάθεια των ευρωπαϊκών κρατών, τα προβλήματα αυτά θα διαιωνίζονται και υπάρχει ακόμα και το ενδεχόμενο πολλές χώρες να επιλέξουν να εγκαταλείψουν την Ευρωπαϊκή Ένωση όπως έκανε και το Ηνωμένο Βασίλειο.

Τέλος, είναι άξιο λόγου ότι τα περισσότερα κράτη τα οποία εισέρχονται εντός της Ο.Ν.Ε. και της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αν και έχουν στόχο και σκοπό την οικονομική τους εξέλιξη και ανέλιξη, συνήθως, επιδεικνύουν άγνοια κινδύνου και αδυνατούν να υπολογίσουν τα αρνητικά μίας τέτοια κίνησης. Όσον αφορά το παράδειγμα της Ελλάδας, αυτή έφτασε σε σημείο ακόμα και να παραποιήσει τα οικονομικά της στοιχεία έτσι ώστε να ενταχθεί στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Η κατάληξη της κίνησης αυτής φάνηκε τα επόμενα χρόνια, οπότε και η Ελλάδα δεν γνώριζε τους κινδύνους να προσπαθεί να συμβαδίσει με ισχυρότερα κράτη. Σε συνδυασμό με την εμφάνιση της παγκόσμιας οικονομικής ύφεσης, αποδείχθηκε περίτρανα ότι δεν υπάρχουν ικανοποιητικοί μηχανισμοί αντιμετώπισης κρίσεων εντός των συνόρων της Ε.Ε. και των θεσμών της.

Ρήτρα Μη Διάσωσης

Μία συνθήκη που υφίσταται στο νομικό πλαίσιο που διακρίνει την Ευρωπαϊκή Ένωση είναι η ρήτρα μη διάσωσης. Η ρήτρα μη διάσωσης εντοπίζεται στο άρθρο 122 στην παράγραφο 2 του ΣΛΕΕ όπου υπάρχουν προβλέψεις για τη διάσωση των κρατών, άρθρο στο οποίο η Ευρωπαϊκή Ένωση στηρίχτηκε και για την διάσωση της Ελλάδας όταν είχε να αντιμετωπίσει την οικονομική κρίση του 2008.

Παρόλα αυτά, στο ίδιο νομικό πλαίσιο υπάρχει και το άρθρο 125 όπου και εκεί προβλέπεται η ρήτρα μη διάσωσης (no bail-out clause). Εκεί αναφέρεται ότι τα Ευρωπαϊκά κράτη αν και δεν έχουν ευθύνη για την διάσωση κρατών που ανήκουν στην Ευρωπαϊκή Ένωση, δεν απαγορεύεται να προσφέρουν την οικονομική αρωγή τους, είτε μεμονωμένα είτε σαν σύνολο. Παρόλα αυτά υπάρχει η επιλογή για να μην διασωθεί ένα κράτος, επιλογή η οποία ουσιαστικά δεν υφίσταται, καθώς λόγω του προβληματικού προγραμματισμού που υπάρχει εδώ και χρόνια στην Ευρωπαϊκή Ένωση, σε περίπτωση

πτώχευσης ενός κράτους και σε συνδυασμό με την αλληλεξάρτηση που υπάρχει μεταξύ των Ευρωπαϊκών τραπεζών, τότε όλα τα κράτη θα επηρεαστούν έντονα και αρνητικά (Cisota, 2014).

Επιπρόσθετα, στην Ευρωπαϊκή Ένωση προβλέπεται να μην αναλαμβάνουν οι άλλες χώρες τα χρέη που μπορεί να έχει μία χώρα τόσο εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης αλλά και εκτός, όπως επίσης απαγορεύεται και η άμεση χρηματοδότηση των κρατικών ταμείων μίας χώρας από μία άλλη. Δημοσιονομικά, καμία χώρα εντός της Ευρωπαϊκής ένωσης δεν μπορεί να μεταβιβάσει χρηματοοικονομικά ή άλλα προϊόντα απευθείας σε κάποιο άλλο κράτος, έτσι ώστε να ισχυριστεί ότι δεν μεταφέρονται κεφάλαια.

Η μόνη αρωγή ή αλληλεγγύη που μπορεί να υπάρξει ανάμεσα στα Ευρωπαϊκά κράτη σε οικονομικό επίπεδο είναι επίσης στην παράγραφο 2 του άρθρου 122 του ΣΛΕΕ, όπου και αναφέρεται ότι:

«Όταν ένα κράτος μέλος αντιμετωπίζει δυσκολίες ή διατρέχει μεγάλο κίνδυνο να αντιμετωπίσει σοβαρές δυσκολίες, οφειλόμενες σε φυσικές καταστροφές ή έκτακτες περιστάσεις που εκφεύγουν από τον έλεγχό του, το Συμβούλιο, προτάσσει της Επιτροπής, μπορεί να αποφασίσει να του χορηγήσει, υπό ορισμένους όρους, χρηματοδοτική ενίσχυση της Ένωσης. Ο Πρόεδρος του Συμβουλίου ενημερώνει το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο για τη ληφθείσα απόφαση.» (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2020).

Στην περίπτωση αυτή μπορούν τα Ευρωπαϊκά κράτη να χρηματοδοτήσουν ένα άλλο κράτος, αν και εφόσον η ανάγκη αυτή μεταφράζεται σε δάνειο ή μίας μορφής επιδότηση. Επιπρόσθετα, εκτός από την άμεση χρηματοδότηση ενός κράτους, στον νομικό πλαίσιο της Ευρωπαϊκής ένωσης προβλέπεται και το κράτος αυτό που έχει ανάγκη να απέχει από τις υποχρεώσεις που έχει απέναντι στην Ευρωπαϊκή ένωση όπως για παράδειγμα στην καταβολή φόρων, δασμών ή δόσεων αποπληρωμής κάποιου δανείου.

Συνοψίζοντας αναφορικά με τη ρήτρα μη διάσωσης, μπορεί κανείς να εντοπίσει εύκολα το πρόβλημα κατά την εφαρμογή της, συνδυαστικά πάντα με όλα τα υπόλοιπα μέτρα που προβλέπονται στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Συγκεκριμένα, η ρήτρα αυτή αφορά και προβλέπει τη διάσωση ενός κράτους μόνο στην περίπτωση που αυτό διατρέχει σημαντικό κίνδυνο με ορατή την οικονομική καταστροφή του. Παρόλα αυτά δεν προβλέπεται σε καμία περίπτωση, αλλά και γενικότερα σε κανένα θεσμό της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ένα σταθερό, ήπιο και σταδιακά εφαρμόσιμο πρόγραμμα οικονομικής διαχείρισης και σταθεροποίησης των κρατών, γεγονός που αποτελεί σημαντικό πρόβλημα για το θεσμό της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2020).

Μηχανισμός Στήριξης στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Ο μηχανισμός στήριξης της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι ένα μηχανισμός ο οποίος επαφύεται στη δράση του Ευρωπαϊκού Μηχανισμού Σταθερότητας. Είτε αυτός είναι βραχυπρόθεσμος είτε μακροπρόθεσμος, κύριο μέλημά του είναι να καταφέρνει να χρηματοδοτεί τα κράτη όταν αυτά έχουν ανάγκη και ειδικότερα σε καταστάσεις επείγουσες με άμεση ανάγκη για ρευστότητα και χρηματοδότηση.

Ο Μηχανισμός στήριξης και σταθερότητας της Ευρωπαϊκής Ένωσης ουσιαστικά δημιουργήθηκε για να χρηματοδοτεί τα 19 κράτη μέλη της τα οποία είναι ταυτόχρονα και μέλη της Ευρωζώνης. Είναι η συνέχεια του Ευρωπαϊκού Ταμείου Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας αλλά και του αντίστοιχου Ταμείου Χρηματοπιστωτικής Σταθεροποίησης. Εγκαθίσταται εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης στις αρχές του 2013 οπότε και συμφωνείται η λειτουργία του από όλα τα κράτη μέλη.

Για την υποστήριξη του μηχανισμού σταθερότητας και στήριξης εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης συνεισφέρουν όλα τα κράτη αναλογικά και ανάλογα με τα οικονομικά τους μεγέθη έτσι ώστε να υπάρχει κάποιου είδους συνοχή. Συγκεκριμένα, τα ποσοστά συμμετοχής των Ευρωπαϊκών κρατών είναι τα εξής παρακάτω:

- Γερμανία- Συμμετοχή 27% με κεφάλαιο 190 δισεκατομμύρια ευρώ.
- Γαλλία- Συμμετοχή 20 % με κεφάλαιο 142 δισεκατομμύρια ευρώ.
- Ιταλία – 18% με κεφάλαιο 125 δισεκατομμύρια ευρώ.
- Ισπανία- 12% με κεφάλαιο 83 δισεκατομμύρια ευρώ.
- Ολλανδία- 6 % με κεφάλαιο 40 δισεκατομμύρια ευρώ.
- Ελλάδα – 3% με κεφάλαιο 19 δισεκατομμύρια ευρώ (ΕΛΙΑΜΕΠ, 2020).

Οι υπόλοιπες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης συμμετέχουν με το υπόλοιπο 14%.

Όσον αφορά την αρωγή του Ευρωπαϊκού Μηχανισμού Στήριξης και Σταθερότητας στο ελληνικό κράτος, η συνεργασία αυτή ξεκινά ουσιαστικά το 2010 με την εμφάνιση των αποτελεσμάτων της οικονομική ύφεσης στο ελληνικό κράτος. Συγκεκριμένα, η αρχική συνεργασία συμφωνήθηκε με βάση 4 βασικά κομμάτια τα οποία ήταν:

- Η Σύμβαση Δανειακής Διευκόλυνσης (Loan Facility Agreement), η οποία αναφέρεται στα τρία μνημόνια:
 - -Μνημόνιο Οικονομικής και Χρηματοπιστωτικής Πολιτικής (ΜΟΧΠ)
 - -Μνημόνιο Τεχνικής Συνεννόησης (ΜΤΣ)
 - -Μνημόνιο Συμφωνίας για Συγκεκριμένες Χρηματοοικονομικές Πολιτικές

- Ο Προσωρινός Μηχανισμός Στήριξης, για τον οποίο ειδική αναφορά υπάρχει στις παρακάτω παραγράφους.
- Ο Μόνιμος Μηχανισμός Στήριξης για τον οποίο υπάρχει αναφορά στις παρακάτω παραγράφους.

Μέσω του Ευρωπαϊκού Μηχανισμού Στήριξης και Σταθερότητας, βοήθεια έχει δοθεί στην Ελλάδα και μέσω της Δανειακής Σύμβασης Διευκόλυνσης. Στη σύμβαση αυτή συμμετέχουν αθροιστικά όλα τα Ευρωπαϊκά κράτη, με την Ελλάδα να λαμβάνει βοήθεια ύψους 110 δισεκατομμυρίων ευρώ, 80 δισεκατομμύρια από τις Ευρωπαϊκές χώρες με τη μερίδα του λέοντος να έχει η Γερμανία με 23 δισεκατομμύρια ευρώ, και τα υπόλοιπα 30 δισεκατομμύρια να έρχονται από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, 2020).

Τα παραπάνω δεδομένα αφορούν τον βασικό Μηχανισμό Στήριξης και Σταθερότητας της Ευρωπαϊκής Ένωσης με αυτόν σε κάποια περιπτώσεις να πραγματοποιεί κινήσεις μόνιμου χαρακτήρα και σε άλλες περιπτώσεις προσωρινού. Οι δύο αυτές συνισταμένες αναλύονται παρακάτω.

Παρόλους όμως του μηχανισμούς, είτε αυτοί είναι προσωρινοί είτε είναι μόνιμοι, τα επανειλημμένα προβλήματα που εμφανίζονται εντός των συνόρων της Ευρωπαϊκής Ένωσης μαρτυρούν ότι οι μηχανισμοί αυτοί είναι ανεπαρκής και χρήζουν άμεσης τροποποίησης. Όντας στηριζόμενοι σε σαθρά θεμέλια, είτε θεσμικά είτε οικονομικά, μηχανισμοί όπως είναι ο μηχανισμός οικονομικής σταθερότητας είτε το ταμείο οικονομικής σταθερότητας δεν μπορούν μακροπρόθεσμα να στηρίζουν τα Ευρωπαϊκά κράτη, παρά μόνο να αντιμετωπίζουν προσωρινά τα προβλήματά τους. Η κατάσταση αυτή μόνο προβλήματα μπορεί να επιφέρει στο σύνολο της οικονομίας καθώς όσο ένα πρόβλημα δεν αντιμετωπίζεται τόσο δυσκολότερη θα είναι η αντιμετώπισή του στο

μέλλον.

Προσωρινός Μηχανισμός Στήριξης στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Μετά από την αδυναμία του ελληνικού κράτους να ξεπληρώσει τόσο τις βραχυπρόθεσμες αλλά και τις μακροπρόθεσμες υποχρεώσεις του στα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα παγκοσμίως, δημιουργήθηκε ουσιαστικά σαν λύση σε αυτό το πρόβλημα ο προσωρινός μηχανισμός στήριξης της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ο μηχανισμός αυτός ουσιαστικά ήταν μία λύση διάρκειας τριών ετών και συνολικής επιδότησης 750 δισεκατομμύριων ευρώ, μέρος των οποίων χρησιμοποιήθηκαν και αποκλειστικά για τη διάσωση της Ελλάδας. Κύριος στόχος του προγράμματος αυτού ήταν ουσιαστικά να κατευνάσει την πίεση που δεχόταν το ελληνικό κράτος, κυρίως στα οικονομικά του όπως επίσης και να ομαλοποιήσει τις συνθήκες της γενικότερης κατάστασης στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Το πιο αντιπροσωπευτικό παράδειγμα του προσωρινού μηχανισμού στήριξης είναι το Ευρωπαϊκό Ταμείο Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας (ΕΤΧΣ), το οποίο δημιουργήθηκε το 2010 με βραχυπρόθεσμο χαρακτήρα και ρόλο να επιλύει κυρίως οικονομικά προβλήματα τα οποία εντοπίζονται στην Ευρωπαϊκή Ένωση (Παναγιωταρέα, 2017).

Μόνιμος Μηχανισμός Στήριξης στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Μετά την εγκαθίδρυση του προσωρινού μηχανισμού στήριξης της Ευρωπαϊκής Ένωσης με τη μορφή του Ευρωπαϊκού Ταμείου Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας, τα θεσμικά όργανα αυτής αποφασίζουν την ίδρυση ενός μηχανισμού με μονιμότερο χαρακτήρα για την αντιμετώπιση των χρηματοοικονομικών κρίσεων. Το 2012 ιδρύεται ο Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Σταθερότητας ο οποίος έχει ως στόχο και σκοπό την μακροπρόθεσμη βελτίωση της οικονομίας εντός της Ένωσης και την αποτροπή δημιουργίας νέων κρίσεων.

Ο Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Σταθερότητας αντλεί τα κεφάλαιά του από την έκδοση χρηματοπιστωτικών προϊόντων και χρεογράφων τα οποία έχουν διάρκεια 30 ετών και είναι αντικείμενο διαπραγμάτευσης παγκοσμίως, τόσο εντός αλλά και εκτός της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το μέγιστο ποσό που ο μηχανισμός αυτός μπορεί να διακινεί είναι τα 500 δισεκατομμύρια ευρώ και για να προβεί στην χρηματοδότηση ενός κράτους πρέπει να έχει τη σύμφωνη γνώση όλων των εταίρων στην Ευρωπαϊκή Ένωση (Παναγιωταρέα, 2017).

Συνοπτικά ο Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Σταθερότητας έχει τα εξής εργαλεία:

- Χορηγεί Δάνεια στα Ευρωπαϊκά Κράτη
- Δημιουργεί προληπτικές πηγές εσόδων για τα Ευρωπαϊκά Κράτη σε περίπτωση δυσμενούς οικονομικής κατάστασης.
- Αγοράζει και διακινεί χρηματοοικονομικά προϊόντα Ευρωπαϊκών Κρατών έτσι ώστε να βελτιώσει τη ρευστότητά τους.
- Ανακεφαλαιοποιεί τα ευρωπαϊκά χρηματοπιστωτικά ιδρύματα και τις ευρωπαϊκές τράπεζες.

Κεφάλαιο Τρίτο

Η Οικονομική Αλληλεγγύη Στην Ελλάδα

3.1 Το Χρονικό της Ελληνικής Κρίσης

Τότε οι επιχειρήσεις μετέφεραν τα εργοστάσιά τους στην Αμερική με την ανεργία στην Ευρώπη να αυξανόταν, ενώ πλήττονταν και οι εξαγωγές. Στην Ελλάδα δημιουργήθηκε τεράστιο απόθεμα νεόδητων κατοικιών, που γίνονταν δυσπρόσιτες λόγω, των υψηλών επιτοκίων στα στεγαστικά δάνεια, τη στιγμή που διάφορες έρευνες έδειχναν στροφή των καταναλωτών σε μικρότερα διαμερίσματα (Katsikas, 2017).

Τον Αύγουστο του 2007, κρίση ξέσπασε στην Αμερική λόγω της αδυναμίας των μεγάλων ομάδων του πληθυσμού να ανταποκριθούν στις υποχρεώσεις τους με αποτέλεσμα οι πλειστηριασμοί διαδέχθηκαν ο ένας τον άλλον και ολόκληρες πόλεις έμειναν στο δρόμο. Η αδυναμία είσπραξης από τις αμερικανικές τράπεζες οδήγησε στην αδυναμία πληρωμής των υποχρεώσεων σε τοκομερίδια και αξίες ομολόγων β' γενιάς που είχαν επενδύσει πολλές ευρωπαϊκές τράπεζες. Το Σεπτέμβριο του 2007, οι γερμανικές τράπεζες, Sachsen Landes bank και η IKB υπέστησαν απώλειες από την κατοχή των Conduits που αποτελούσαν Ειδικές Επενδυτικές Εταιρίες που λειτουργούσαν στα πλαίσια τραπεζικών ομίλων προσφέροντας εξελιγμένα προϊόντα. Η βρετανική τράπεζα Northern Rock βίωσε τη μεγαλύτερη ουρά των τελευταίων δεκαετιών σε μια χώρα που φημίζεται για τα μεγάλα εγγυημένα χρηματικά αποθέματα (Ioannou et al., 2015).

Οι στρεβλώσεις στο μοντέλο ανάπτυξης που ακολουθούσε η χώρα είχαν επισημανθεί επανειλημμένα από την Τράπεζα της Ελλάδος. Ωστόσο, οι προειδοποιήσεις του δεν λαμβάνονται υπόψη. Η χώρα συνέχισε την ανέμελη πορεία της, δανεισμού και συσσώρευσης χρεών προκειμένου να καταναλώσει όλο και περισσότερα αγαθά και υπηρεσίες που δεν παρήγαγε η ίδια. Με την έναρξη της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης, το διεθνές περιβάλλον επιδεινώθηκε δραστικά και οι χώρες με μεγάλες

διαρθρωτικές ανισορροπίες επλήγησαν περισσότερο. Ήδη στα τέλη του 2008, η Τράπεζα προειδοποιούσε ότι η κρίση, η οποία επρόκειτο να πλήξει και την Ελλάδα, θα ήταν βαθιά και διαρθρωτικής φύσης, προσθέτοντας ότι η υπερνίκηση αυτής της κρίσης θα απαιτούσε μια μακρά, μεθοδική και επίπονη προσπάθεια, δεδομένου ότι Οι ανισορροπίες και οι διαρθρωτικές ακαμψίες που συσσωρεύτηκαν για αρκετά χρόνια έπρεπε να αντιμετωπιστούν επείγοντως (Clements et al., 2014).

Μέχρι τα τέλη του 2008, είχε καταστεί προφανές ότι η εφαρμογή ενός πολυετούς προγράμματος ήταν απαραίτητη για τη μείωση του δημοσιονομικού ελλείμματος, τον έλεγχο της δυναμικής του χρέους και την πραγματοποίηση εκτεταμένων διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων που θα ενίσχυαν την αδύναμη ανταγωνιστικότητα της οικονομίας. Ωστόσο, οι πολιτικές που υιοθετήθηκαν ήταν συνεσταλμένες, παρόλο που οι αγορές είχαν αρχίσει να κινούνται προς μια συνολική επανεκτίμηση του πιστωτικού κινδύνου που δεν αποκλείει την ελληνική χρεοκοπία, επιβάλλοντας επομένως νέους, πιο επαχθείς όρους δανεισμού. Στις αρχές του 2010 δεν ήταν πλέον δυνατό να καλυφθούν τα ελλείμματα με χρηματοδότηση από τις αγορές. Στην Ελλάδα, η διεθνής χρηματοπιστωτική κρίση εξελίχθηκε σε κρίση δημόσιου χρέους. Τον Απρίλιο του 2010, η ελληνική κυβέρνηση υπέβαλε στις χώρες της ζώνης του ευρώ και στο ΔΝΤ αίτηση χρηματοοικονομικής στήριξης και τον Μάιο υπεγράφη το πρώτο Μνημόνιο Οικονομικών και Χρηματοοικονομικών Πολιτικών. Αυτό πυροδότησε μια διαδικασία απότομης οικονομικής προσαρμογής προκειμένου να αποφευχθεί η χρεοκοπία και να τεθούν οι βάσεις για την εξισορρόπηση της οικονομίας (Hobolt & Wratil, 2015).

Αυτή η διαδικασία, επί του παρόντος σε προχωρημένο στάδιο, δεν ήταν γραμμική ή ανώδυνη. Πρώτον, δεν ήταν ξεκάθαρο από την αρχή ότι η χώρα θα μπορούσε πράγματι να επιτύχει μια ομαλή προσαρμογή. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο η έξοδος από τη ζώνη του ευρώ παρουσιάστηκε συχνά ως επικείμενη ή αναπόφευκτη. Επιπλέον, η συμπεριφορά της οικονομικής πολιτικής κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου υποβλήθηκε σε κρίσιμες εναλλαγές μεταξύ της συνεπούς εφαρμογής του προγράμματος προσαρμογής και του δισταγμού λόγω πολιτικών δαπανών. Σε ένα τέτοιο κλίμα, έπρεπε να γίνουν σημαντικές τροποποιήσεις στις αρχικές συμφωνίες με τους εταίρους μας, προκειμένου να αντισταθμιστούν οι καθυστερήσεις στην εφαρμογή ή τα σφάλματα στις

αρχικές προβλέψεις (Roth et al., 2016).

Το 2009 οι πόρτες των αγορών έκλεισαν για την Ελλάδα και τον Μάιο η Αθήνα αποδέχτηκε ένα πρόγραμμα διάσωσης ύψους 110 δισεκατομμυρίων ευρώ, στο οποίο συμμετείχε κυρίως το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο. Με την κίνηση αυτή γινόταν προσπάθεια να αποφευχθεί η ελληνική χρεοκοπία και οι πανευρωπαϊκές επιπτώσεις με αντάλλαγμα, τη λήψη σκληρών μέτρων οικονομικής λιτότητας και σε μια σειρά οικονομικών μεταρρυθμίσεων. Η συνέπεια αυτών ήταν οι μισθοί και οι συντάξεις να μειωθούν απότομα και οι φόροι να αυξηθούν κατακόρυφα (Τριαντόπουλος, 2015).

Τον Νοέμβριο του 2010 η Eurostat αναθεώρησε το οικονομικό έλλειμμα των τελευταίων ετών.

Έτσι το έλλειμμα του 2006 τοποθετήθηκε στο 5,7% του ΑΕΠ (12,1 δις ευρώ), του 2007 στο 6,4% του ΑΕΠ (14,4 δις ευρώ), του 2008 στο 9,4% του ΑΕΠ (22,3 δις ευρώ) και του 2009 στο 15,4% του ΑΕΠ (36,1 δις ευρώ). Αντίστοιχα αναθεωρήθηκε προς τα πάνω και το χρέος, με το χρέος του 2009 να αναθεωρείται στο 126,8% του ΑΕΠ που αντιστοιχεί σε 298 δις Ευρώ. (el.wikipedia.org)

Το 2010, το δημοσιονομικό έλλειμμα της Ελλάδας έκλεισε για το 2009 σε επίπεδα πολύ πάνω από αυτά που θα καθιστούσαν το δημόσιο χρέος βιώσιμο, η τότε ελληνική κυβέρνηση αδυνατούσε να δανειστεί με λογικά επιτόκια από τις αγορές για τη χρηματοδότηση του τρέχοντος δημοσιονομικού ελλείμματος και την αναχρηματοδότηση του χρέους κινδυνεύοντας με στάση πληρωμών του Ελληνικού Δημοσίου. Η προσπάθεια της τότε κυβέρνησης ήταν να ανακτήσει την αξιοπιστία της χώρας στις διεθνείς αγορές και να πετύχει μείωση των επιτοκίων, το οποίο οδήγησε σε λήψη μέτρων μείωσης των δαπανών, που δεν κατάφεραν να ανατρέψουν το ήδη υπάρχον αρνητικό κλίμα. (digilib.teiimt.gr)

Έτσι η Ελλάδα κατέφυγε στη βοήθεια του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου, της

Ευρωπαϊκής Επιτροπής και της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας με χρηματοδότηση από τον μηχανισμό στήριξης που έγινε υπό τους όρους ότι η Ελλάδα θα λάβει μέτρα δημοσιονομικής προσαρμογής υπό τους όρους ότι θα λάβει μέτρα δημοσιονομικής εξυγίανσης. Με τη χρηματοδότηση από το μηχανισμό αυτό αποφεύχθηκε ο άμεσος κίνδυνος στάσης πληρωμών της Ελλάδας. Οι ελληνικές τράπεζες την περίοδο του 2009 δεν είχαν προλάβει να επενδύσουν, όμως μετακύλησαν τα υψηλά διατραπεζικά επιτόκια στα παραδοσιακά προϊόντα τους. Η κρίση επηρέασε πολλά ιδρύματα που αφορούσαν κυρίως ιδρύματα εκμετάλλευσης ακινήτων χωρίς να απουσιάζουν προβλήματα σε τραπεζικές ή ασφαλιστικές υπηρεσίες. Παρατηρήθηκε και άνοδος των επιτοκίων η οποία επληξε δανειολήπτες, μικρομεσαίες επιχειρήσεις και συνεπώς αγοραστική συμπεριφορά των καταναλωτών. Από το 2009 έως και σήμερα στην Ελλάδα η ανεργία παρουσιάζει τραγικά επίπεδα (Boomgaarden et al.,2010).

Αντιμετωπίζοντας την κρίση, η Τράπεζα της Ελλάδος αξιολόγησε πρώτα τις βασικές της αιτίες. Φυσικά αυτά τα αίτια υπήρχαν πριν από την κρίση, αλλά ήρθαν στο προσκήνιο με ιδιαίτερη ένταση μετά το 2008. Το 2001 αναμενόταν ότι η ένταξη της Ελλάδας στον πυρήνα των ευρωπαϊκών οικονομιών θα λειτουργούσε ως καταλύτης για την επιτάχυνση της πραγματικής σύγκλισης με την προηγμένη Ευρώπη χώρες. Δυστυχώς, αυτές οι προσδοκίες δεν υλοποιήθηκαν. Στα χρόνια που ακολούθησαν, η οικονομική ανάπτυξη βασίστηκε κυρίως στην κατανάλωση και όχι στην αποταμίευση και στις επενδύσεις, ενώ οποιοσδήποτε προσπάθειες αλλαγής μακροχρόνιων δομών αντιμετώπισαν έντονες αντιδράσεις. Οι δημόσιες δαπάνες συνέχισαν να αυξάνονται, ενώ τα έσοδα δεν θα μπορούσαν ενδεχομένως να συμβαδίσουν, οδηγώντας σε μεγάλα ελλείμματα και ιστορικά υψηλά επίπεδα δημόσιου χρέους, παρά τα πρωτοφανή χαμηλά επιτόκια. Το πολιτικό σύστημα δίστασε να αναλάβει αποφασιστικές μεταρρυθμιστικές πρωτοβουλίες. Η χώρα απολάμβανε τα οφέλη του ενιαίου νομίσματος, αλλά απέτυχε να αποδείξει ότι τήρησε τις υποχρεώσεις που απορρέουν από τη συμμετοχή στη νομισματική ένωση (Brack & Startin, 2015).

Τα μέτρα όπως ήταν φυσικό προκάλεσαν κοινωνική έκρηξη του ελληνικού λαού και αναταράξεις στο εκάστοτε πολιτικό σύστημα. Η οικονομία υφέθηκε και το ελληνικό ΑΕΠ συρρικνώθηκε. Το χρέος της Ελλάδας δεν ήταν βιώσιμο και ένα δεύτερο πακέτο

οικονομικής διάσωσης ήταν απαραίτητο, το οποίο περιλάμβανε πρόσθετα δάνεια ύψους 130 δισεκατομμυρίων ευρώ και συνοδεύτηκε από διαγραφή μέρους του υπάρχοντος χρέους. Το νέο πρόγραμμα λιτότητας εφάρμοσε η τρικομματική κυβέρνηση, που προέκυψε από τις εκλογές του Ιουνίου του 2012. Η ανεργία έφτασε στο ζενίθ των ποσοστών της και οι πιστωτές ζήτησαν νέα μέτρα για να κλείσει το τρέχον πρόγραμμα. Ο διοικητής της Τράπεζας της Ελλάδος, τότε εξέφρασε την εκτίμησή του πως το πρόβλημα ορισμένων τραπεζών θα αφορούσε το δείκτη κεφαλαιακής επάρκειας λόγω των απωλειών τους στο χρηματιστήριο ενώ ο τότε Υπουργός Οικονομίας και Οικονομικών δήλωσε πως θα πρέπει να επαναπροσδιορισθούν οι αμοιβές των μεγάλων στελεχών και πως δε θα πρέπει να ξεπερνούν τις αμοιβές του διοικητή της τράπεζας της Ελλάδος. Παρότι η Ελλάδα επέτρεψε δοκιμαστικά στις αγορές παρουσιάζοντας πρωτογενή πλεονάσματα, το κόστος της κρίσης παραμένει τεράστιο ακόμη και σήμερα σε όλους τους τομείς της χώρας. (eclass.upatras.gr)

Οι θέσεις της Τράπεζας σχετικά με την έξοδο από την κρίση έχουν εκφραστεί με βάση διάφορους πολιτικούς προσανατολισμούς, που αντικατοπτρίζονται στις δημοσιεύσεις της και περιγράφονται λεπτομερώς στο Χρονικό. Αυτοί οι προσανατολισμοί πολιτικής μπορούν να συνοψιστούν ως εξής (Akerfof & Shiller, 2009):

Πρώτον, η Ελλάδα πρέπει να καταβάλει κάθε δυνατή προσπάθεια για να παραμείνει στη ζώνη του ευρώ και να αποφύγει την αθέτηση, που θα είχε ανυπολόγιστες οικονομικές και κοινωνικές συνέπειες.

Δεύτερον, το πρόγραμμα προσαρμογής και οι συμφωνίες με τους εταίρους μας διασφαλίζουν τη χρηματοδότηση της ελληνικής οικονομίας. Χωρίς αυτούς, η προεπιλογή θα ήταν αναπόφευκτη. Γι' αυτό πρέπει να εφαρμοστούν με συνέπεια. Επιπλέον, σε μεγάλο βαθμό οι όροι του προγράμματος σχετίζονται με αλλαγές που θα έπρεπε να είχαν εφαρμοστεί εδώ και πολύ καιρό.

Τρίτον, προκειμένου να επιστρέψει στην ανάπτυξη, διασφαλίζοντας την ευρωπαϊκή της προοπτική, η χώρα θα πρέπει να εξαλείψει τις δημοσιονομικές της ανισορροπίες, να βελτιώσει την ανταγωνιστικότητά της και να ενισχύσει τον εξαγωγικό προσανατολισμό

της οικονομίας της, να εκσυγχρονίσει το κράτος, να αποκαταστήσει τις ανταγωνιστικές συνθήκες στις αγορές και να μειώσει το βάρος του δημόσιου χρέους . Η Ελλάδα χρειάζεται επίσης ένα νέο, αναπτυξιακό μοντέλο ανάπτυξης.

Τέταρτον, η δημοσιονομική προσαρμογή πρέπει να βασίζεται κυρίως στον εξορθολογισμό των δαπανών. Τα έσοδα πρέπει να αυξηθούν με τη μείωση της φοροδιαφυγής και τη διεύρυνση της φορολογικής βάσης για να καταστεί δυνατή η απαραίτητη μείωση των φορολογικών συντελεστών και της φορολογικής επιβάρυνσης στο μέλλον.

Πέμπτον, η ιστορική πρόκληση που αντιμετωπίζει η χώρα απαιτεί τη μεγαλύτερη δυνατή ευθυγράμμιση των πολιτικών και κοινωνικών δυνάμεων, μια κατανόηση σε εθνικό επίπεδο και την ευρύτερη δυνατή σύγκλιση απόψεων.

Τέλος, τα προγράμματα προσαρμογής είναι απαραίτητα αλλά όχι επαρκής προϋπόθεση για έξοδο από την κρίση. Ένας ριζικός επαναπροσανατολισμός της οικονομίας προς ένα νέο μοντέλο απαιτεί ένα ολοκληρωμένο Εθνικό Σχέδιο Ανάπτυξης, το οποίο θα έχει εκτεταμένους στόχους και θα υλοποιείται με συνέπεια.

Ακολουθώντας αυτούς τους πολιτικούς προσανατολισμούς, η Τράπεζα της Ελλάδος έχει εκτελέσει τα θεσμικά της καθήκοντα, ενημέρωσε τους πολίτες και ενημέρωσε την κυβέρνηση. Επιπρόσθετα, ωστόσο, στον συμβουλευτικό της ρόλο στη χάραξη οικονομικής πολιτικής, η Τράπεζα της Ελλάδος είχε επίσης αποφασιστικές αρμοδιότητες και ευθύνες για τη διαμόρφωση μιας στρατηγικής για τον τραπεζικό τομέα, με στόχο τη διατήρηση της χρηματοπιστωτικής σταθερότητας (Τριαντόπουλος, 2015).

Το τρίτο πρόγραμμα οικονομικής προσαρμογής για την Ελλάδα ξεκίνησε στις 19 Αυγούστου 2015 και έληξε έως τις 20 Αυγούστου 2018. Συνολικά, η Ελλάδα έλαβε οικονομική βοήθεια 61,9 δισεκατομμυρίων ευρώ από τον Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Σταθερότητας (ΕΜΣ), από συνολικό κονδύλιο προγράμματος έως 86 δισεκατομμύρια ευρώ. Οι προϋποθέσεις για τη λήψη οικονομικής βοήθειας περιλαμβάνουν μια σειρά μέτρων και μεταρρυθμίσεων που έχει δεσμευτεί να εφαρμόσει η Ελλάδα προκειμένου να αντιμετωπίσει τις τρέχουσες οικονομικές της προκλήσεις. Ο γενικός στόχος του προγράμματος ήταν να εξασφαλίσει μια επιστροφή στη βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη

στην Ελλάδα. Η Ελλάδα υπέβαλε επίσημο αίτημα για υποστήριξη σταθερότητας με τη μορφή κρατικού δανείου από τον ΕΜΣ στις 8 Ιουλίου 2015. Υποβλήθηκε το αίτημα για την εκπλήρωση των υποχρεώσεων χρέους της και για τη διασφάλιση της σταθερότητας του χρηματοπιστωτικού συστήματος (Baltas, 2018).

Στις 8 Ιουλίου 2015, το Διοικητικό Συμβούλιο του ΕΜΣ ανέθεσε στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή να αξιολογήσει την ύπαρξη κινδύνων για τη χρηματοοικονομική σταθερότητα της ζώνης του ευρώ, τη διατηρησιμότητα του χρέους της Ελλάδας και τις πιθανές χρηματοδοτικές της ανάγκες. Αυτή η αξιολόγηση είναι απαραίτητη προτού ξεκινήσουν οι διαπραγματεύσεις για ένα πρόγραμμα. Μετά την αξιολόγηση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, η οποία πραγματοποιήθηκε σε συνεργασία με την ΕΚΤ και εκδόθηκε στις 10 Ιουλίου 2015, το διοικητικό συμβούλιο του ΕΜΣ συμφώνησε ότι μπορεί να ξεκινήσει η διαπραγμάτευση ενός νέου προγράμματος οικονομικής βοήθειας για την Ελλάδα. Η ανάλυση της βιωσιμότητας του χρέους για την Ελλάδα, που πραγματοποιήθηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή σε συνεργασία με την ΕΚΤ, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η βιωσιμότητα του χρέους θα μπορούσε να επιτευχθεί μέσω ενός εκτεταμένου και αξιόπιστου προγράμματος μεταρρύθμισης και πρόσθετων μέτρων σχετικά με το χρέος χωρίς ονομαστικές περικοπές (Brack & Startin, 2015).

Σύμφωνα με τη δήλωση της 12ης Ιουλίου για τη σύνοδο κορυφής για το ευρώ, στις 14 Αυγούστου 2015, η Ευρώπη επιβεβαίωσε ότι ήταν έτοιμη να εξετάσει πιθανά πρόσθετα μέτρα για να διασφαλίσει ότι οι ακαθάριστες χρηματοδοτικές ανάγκες της Ελλάδας θα παραμείνουν σε βιώσιμο επίπεδο. Αυτά τα μέτρα ενδεχόταν να περιλαμβάνουν πιθανές μεγαλύτερες περιόδους χάριτος και αποπληρωμής και θα εξαρτώνται από την πλήρη εφαρμογή των μέτρων που συμφωνήθηκαν στο πρόγραμμα. Στη συνεδρίασή του στις 24 Μαΐου 2016, η Ευρώπη συμφώνησε σε ορισμένα μέτρα για να εξασφαλίσει τη βιωσιμότητα του δημόσιου χρέους της Ελλάδας. Τα μέτρα χωρίστηκαν σε βραχυπρόθεσμα, μεσοπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα. Μερικά από αυτά πρέπει να εφαρμοστούν πριν από το τέλος του προγράμματος και άλλα - μετά την επιτυχή ολοκλήρωση του προγράμματος. Το πεδίο εφαρμογής του τελευταίου θα καθοριστεί με βάση μια ενημερωμένη ανάλυση βιωσιμότητας του χρέους. Στις 5 Δεκεμβρίου 2016, η

Ευρωομάδα ενέκρινε το πλήρες σύνολο βραχυπρόθεσμων μέτρων ελάφρυνσης του χρέους για την Ελλάδα. Αυτά τα μέτρα θα έχουν σημαντικό θετικό αντίκτυπο στη βιωσιμότητα του δημόσιου χρέους της Ελλάδας. Περιλαμβάνουν (Baltas, 2018):

- εξομάλυνση του προφίλ αποπληρωμής της Ελλάδας εντός της τρέχουσας σταθμισμένης μέσης διάρκειας των δανείων έως 32,5 έτη μείωση του κινδύνου που σχετίζεται με τα επιτόκια χρησιμοποιώντας τη στρατηγική χρηματοδότησης EFSF και ESM, χωρίς να επιβαρύνονται με πρόσθετα κόστη για τις πρώην χώρες του προγράμματος παραίτηση από το αυξανόμενο περιθώριο επιτοκίου για το 2017, που σχετίζεται με το τμήμα εξαγοράς του χρέους του 2ου ελληνικού προγράμματος

Τα διοικητικά συμβούλια του ΕΜΣ και του EFSF έχουν υιοθετήσει επίσημα τα μέτρα στις 23 Ιανουαρίου 2017 και άνοιξαν το δρόμο για την εφαρμογή τους.

Μετά την εκτίμηση του κινδύνου, των χρηματοδοτικών αναγκών και της βιωσιμότητας του χρέους, στις 13 Ιουλίου 2015 οι ηγέτες των χωρών της ζώνης του ευρώ κατέληξαν σε συμφωνία με την Ελλάδα για μια σειρά από προηγούμενες ενέργειες που έπρεπε να εφαρμοστούν προκειμένου να ξεκινήσουν οι διαπραγματεύσεις για τους όρους που πρέπει να αναφέρονται στο μνημόνιο συμφωνίας. Οι συμφωνημένες εκ των προτέρων δράσεις περιελάμβαναν (Brack & Startin, 2015):

Μέτρα για τον ΦΠΑ και τη μεταρρύθμιση των συντάξεων μεταφορά της οδηγίας ανάκτησης και εξυγίανσης της Τράπεζας (κανόνες τραπεζικής ένωσης)

Διασφάλιση της ανεξαρτησίας της ελληνικής στατιστικής αρχής (ΕΛΣΤΑΤ) έγκριση κώδικα πολιτικής δικονομίας

Η Ελλάδα εφαρμόσε αυτές τις συμφωνημένες προηγούμενες ενέργειες έως τις 14 Αυγούστου 2015

Η Ευρώπη συμφώνησε να ξεκινήσει διαπραγματεύσεις για το νέο πρόγραμμα στις 16 Ιουλίου 2015 και το διοικητικό συμβούλιο του ΕΜΣ αποφάσισε, καταρχήν, να χορηγήσει

στήριξη σταθερότητας στην Ελλάδα στις 17 Ιουλίου 2015.

Το διοικητικό συμβούλιο του ΕΜΣ ενέκρινε το μνημόνιο συνεννόησης, διευκρινίζοντας τις μεταρρυθμιστικές πολιτικές που αναμένεται να εκπληρώσει η Ελλάδα, στις 19 Αυγούστου 2015, αφού εγκρίθηκε από τα κράτη μέλη του ΕΜΣ σύμφωνα με τις εθνικές διαδικασίες τους.

Την ίδια ημερομηνία, το διοικητικό συμβούλιο ενέκρινε επίσης τη σύμβαση δανείου (η «κύρια συμφωνία διευκόλυνσης χρηματοοικονομικής βοήθειας»).

Η Ελλάδα αναμένεται να στοχεύσει μεσοπρόθεσμο πρωτογενές πλεόνασμα 3,5% του ΑΕΠ. Πρέπει να επιτευχθεί κυρίως μέσω (Baltas, 2018):

δημοσιονομικές μεταρρυθμίσεις, συμπεριλαμβανομένων των μεταρρυθμίσεων του ΦΠΑ και των συνταξιοδοτικών συστημάτων, που υποστηρίζονται από ένα φιλόδοξο πρόγραμμα για την ενίσχυση της φορολογικής συμμόρφωσης και της διαχείρισης των δημόσιων οικονομικών

καταπολέμηση της φοροδιαφυγής, διασφαλίζοντας ταυτόχρονα επαρκή προστασία ευάλωτων ομάδων

Η συμφωνημένη πορεία δημοσιονομικής προσαρμογής για την επίτευξη του πρωτογενούς πλεονάσματος έχει ως εξής:

-0,25% το 2015

0,5% το 2016

1,75% το 2017

3,5% το 2018

Η Ελλάδα αναμενόταν να λάβει μέτρα για να θέσει τον χρηματοπιστωτικό της τομέα σε υγιή βάση. Οι όροι που συμφωνούνται στο μνημόνιο συμφωνίας περιλάμβαναν (Brack & Startin, 2015):

αντιμετώπιση των μη εξυπηρετούμενων δανείων (NPL) στον τραπεζικό τομέα
ανακεφαλαιοποίηση τραπεζών

ενίσχυση της διακυβέρνησης του Ελληνικού Ταμείου Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας (ΤΧΣ) καθώς και της διαχείρισης των τραπεζών

Η ολοκληρωμένη αξιολόγηση και η επισκόπηση της ποιότητας των περιουσιακών στοιχείων των μεγάλων ελληνικών τραπεζών πραγματοποιήθηκε από την ΕΚΤ το φθινόπωρο του 2015. Μετά την αξιολόγηση, οι επηρεαζόμενες τράπεζες έχουν ανακεφαλαιοποιηθεί σύμφωνα με τη δήλωση της Ευρωομάδας της 14ης Αυγούστου 2015. Για το σκοπό αυτό, ο Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Σταθερότητας χορήγησε 5,4 δισεκατομμύρια ευρώ στο Ελληνικό Ταμείο Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας για να συμπληρώσει το ιδιωτικό κεφάλαιο που συγκέντρωσαν οι τράπεζες, μετά τις απαιτούμενες αποφάσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής σχετικά με τις κρατικές ενισχύσεις. Η Ελλάδα αναμενόταν επίσης να εφαρμόσει ένα πρόγραμμα ιδιωτικοποιήσεων καθώς και πολιτικές που υποστηρίζουν τις επενδύσεις. Οι ελληνικές αρχές δεσμεύτηκαν να θεσπίσουν νομοθεσία για τη διασφάλιση διαφανών ιδιωτικοποιήσεων. Επιπλέον, μεταξύ των προϋποθέσεων του προγράμματος υπάρχει η απαίτηση δημιουργίας ανεξάρτητου ταμείου, το οποίο θα διαχειρίζονται οι ελληνικές αρχές υπό την εποπτεία των σχετικών θεσμικών οργάνων της ΕΕ. Το έργο του ταμείου είναι να ιδιωτικοποιήσει ανεξάρτητα αξιολογημένα περιουσιακά στοιχεία του ελληνικού κράτους (Clements & Startin, 2015). Σύμφωνα με τη δήλωση της συνόδου κορυφής για το ευρώ της 12ης Ιουλίου 2015, τα κεφάλαια που αναμενόταν να αποφέρει το πρόγραμμα ιδιωτικοποιήσεων, θα χρησιμοποιούνταν για:

την αποπληρωμή της ανακεφαλαιοποίησης τραπεζών και άλλων περιουσιακών στοιχείων
μείωση του δείκτη χρέους προς το ΑΕΠ της Ελλάδας
επενδύσεις

Ο εκσυγχρονισμός του κράτους και της δημόσιας διοίκησης είναι μία από τις βασικές προτεραιότητες του προγράμματος. Ένας ιδιαίτερα σημαντικός στόχος είναι η αύξηση της αποτελεσματικότητας του δημόσιου τομέα στην παροχή βασικών δημόσιων αγαθών και υπηρεσιών.

Το πρόγραμμα περιλάμβανε μέτρα για την ενίσχυση της αποτελεσματικότητας του δικαστικού συστήματος και την ενίσχυση της καταπολέμησης της διαφθοράς. Απαιτούσε επίσης ενίσχυση της θεσμικής και επιχειρησιακής ανεξαρτησίας των εθνικών θεσμών, όπως η διαχείριση εσόδων και η στατιστική αρχή (ΕΛΣΤΑΤ).

Ο Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Σταθερότητας ήταν έτοιμος να παράσχει οικονομική βοήθεια έως 86 δισεκατομμύρια ευρώ. Ο ΕΜΣ συγκέντρωσε τα κεφάλαια στις χρηματοπιστωτικές αγορές και στη συνέχεια παρέχει δάνεια στην ελληνική κυβέρνηση. Ένα νέο πρόγραμμα του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου για την Ελλάδα θα μείωνε το ποσό που απαιτείται από τον ΕΜΣ. Επιπλέον, το ποσό της χρηματοδοτικής βοήθειας που απαιτούνταν για την Ελλάδα θα μπορούσε να μειωθεί εάν η χώρα ανακτήσει την πρόσβαση σε δανεισμό στις χρηματοπιστωτικές αγορές κατά την εφαρμογή του προγράμματος. Το ποσό θα επηρεαζόταν επίσης από την επιτυχία των μεταρρυθμιστικών μέτρων που πραγματοποίησε η Ελλάδα, συμπεριλαμβανομένης της ιδιωτικοποίησης κρατικών περιουσιακών στοιχείων. Κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων για το νέο πρόγραμμα, τον Ιούλιο του 2015, το ΕFSM παρείχε στην Ελλάδα ένα δανειακό δάνειο ύψους 7 δισεκατομμυρίων ευρώ. Το δάνειο εξοφλήθηκε όταν ξεκίνησε το πρόγραμμα ESM και συμπεριλήφθηκε στο συνολικό ποσό των 86 δισεκατομμυρίων ευρώ που προοριζόταν για το πρόγραμμα ESM.

Η οικονομική βοήθεια για την Ελλάδα παρήχθη σε ξεχωριστές δόσεις, οι οποίες διαιρούνται περαιτέρω σε υπο-δόσεις και δόσεις.

Η κυκλοφορία κάθε δόσης εξαρτόταν από την επιτυχή εφαρμογή των συμφωνημένων όρων.

Η πρώτη δόση στο πλαίσιο του προγράμματος ESM ανέρχεται σε 26 δισ. Ευρώ. κυκλοφόρησε μετά την έγκριση από το διοικητικό συμβούλιο του ΕΜΣ στις 19 Αυγούστου 2015 και το συνολικό ποσό των 24,1 δισεκατομμυρίων ευρώ καταβλήθηκε στην Ελλάδα.

Στις 24 Μαΐου 2016, η Ευρώπη ενέκρινε τη συμφωνία σε επίπεδο προσωπικού για την πρώτη επανεξέταση του προγράμματος, η οποία άνοιξε το δρόμο για την εκταμίευση από τον ΕΜΣ της δεύτερης δόσης (10,3 δισ. Ευρώ) σε διάφορες δόσεις, ακολουθώντας τις σχετικές διαδικασίες έγκρισης από τον ΕΜΣ και τα κράτη μέλη της ζώνης του ευρώ.

Στις 9 Ιουνίου 2016, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δημοσίευσε έκθεση σχετικά με τη συμμόρφωση με το μνημόνιο συνεννόησης στο πλαίσιο της πρώτης αναθεώρησης του προγράμματος. Η έκθεση συμμόρφωσης, η οποία περιλαμβάνει επίσης μια ενημερωμένη ανάλυση βιωσιμότητας του χρέους, έδωσε μια συνολική θετική αξιολόγηση της

εφαρμογής του προγράμματος και εξέδωσε γνώμη ότι η επόμενη έκδοση οικονομικής βοήθειας για την κάλυψη των αναγκών εξυπηρέτησης του χρέους και την εκκαθάριση των καθυστερήσεων θα ήταν δυνατή. Στις 15 Ιουνίου 2017, η Ευρώπη και τα θεσμικά όργανα ολοκλήρωσαν τη συζήτηση για τη δεύτερη ανασκόπηση του προγράμματος, η οποία άνοιξε το δρόμο για την απελευθέρωση της τρίτης δόσης βοήθειας, ύψους 8,5 δισεκατομμυρίων ευρώ. Στις 27 Μαΐου 2018, το διοικητικό συμβούλιο του ΕΜΣ ενέκρινε την απελευθέρωση της 4ης δόσης, ύψους 6,7 δισεκατομμυρίων ευρώ.

Η πρόοδος της εφαρμογής του προγράμματος παρακολουθείται από τα θεσμικά όργανα (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, σε συνεργασία με την ΕΚΤ, τον ΕΜΣ και το ΔΝΤ) ακόμη και σήμερα. Οι αποστολές επισκόπησης στην Αθήνα πραγματοποιούνται σε τακτά χρονικά διαστήματα (συνήθως κάθε τρεις μήνες) και μπορούν να συμπληρωθούν από ενδιάμεσες αποστολές. Οι κριτικές, ανάλογα με την πρόοδο που έχουν σημειώσει οι ελληνικές αρχές στην εφαρμογή των όρων του προγράμματος, παρέχουν την ευκαιρία να ενημερώσουν τις μακροοικονομικές παραδοχές και τις συνθήκες του προγράμματος (Baltas, 2018).

Πίνακας 1: Πρώτο πρόγραμμα προσαρμογής της Ελλάδας σε (δισ ευρώ)

Εκταμιεύσεις	Ημερομηνία	Ποσά	Ποσά	Σύνολο
--------------	------------	------	------	--------

		προερχόμενα από την Ευρωζώνη	προερχόμενα από το ΔΝΤ	κεφαλαίων
1η	Μάιος 2010	14,5	5,5	20,0
2η	Σεπτέμβριος 2010	6,5	2,6	9,1
3η	Δεκέμβριος 2010 Ιανουάριος 2011	6,5	2,5	9,0
4η	Μάρτιος 2011	10,9	4,1	15,0
5η	Ιούλιος 2011	8,7	3,2	11,9
6η	Δεκέμβριος 2011	5,8	2,2	8,0
	Σύνολο	52,9	20,1	73,0

Πίνακας 2: Δεύτερο πρόγραμμα προσαρμογής της Ελλάδας σε (δισ ευρώ)

Εκταμιεύσεις	Ημερομηνία	Ποσά προερχόμενα από το μηχανισμό EFSF	Ποσά προερχόμενα από το ΔΝΤ	Σύνολο κεφαλαίων
1η	Μάρτιος-Ιούνιος 2012	74	1,6	75,6
2.1	Δεκέμβριος 2012	34,3	-	34,3
2.2	Ιανουάριος 2013	7,2	-	7,2
2.3	Ιανουάριος 2013	2,0	3,24	5,24
2.4	Φεβρουάριος 2013	2,8	-	2,8
3.5	Μάιος 2013	2,8	-	2,8
3.1	Μάιος 2013	4,2	1,74	5,94
3.2	Ιούνιος 2013	3,3	-	3,3
4.1	Ιούλιος 2013	2,5	1,8	4,3

Πίνακας 3: Τρίτο πρόγραμμα προσαρμογής της Ελλάδας σε (δισ ευρώ)

Εκταμιεύσεις	Ημερομηνία	Ποσά προερχόμενα από	Ποσά προερχόμενα από	Σύνολο κεφαλαίων
--------------	------------	----------------------	----------------------	------------------

		το μηχανισμό EFSF	το ΔΝΤ	
1η	Αύγουστος 2015	20	20	40
2η	Μάρτιος 2016	10,3	9,7	20
3η	Ιούνιος 2017	8,5	11,5	20
Σύνολο		40,8	41,2	80

Αν και η κρίση στην Ελλάδα ξεκίνησε στο δημόσιο τομέα, η μετάδοση του τραπεζικού συστήματος ήταν αναπόφευκτη. Το τραπεζικό σύστημα επλήγη από τις διαδοχικές υποβαθμίσεις της πιστοληπτικής ικανότητας της ελληνικής κυβέρνησης που οδήγησαν σε αντίστοιχες υποβαθμίσεις της πιστοληπτικής ικανότητας των τραπεζών. Το γεγονός αυτό, αφενός, μείωσε την αξία των εξασφαλίσεων που διατίθενται στις τράπεζες για δανεισμό από το Ευρωσύστημα και, αφετέρου, έκανε την πρόσβασή τους στη διατραπεζική αγορά ιδιαίτερα σκληρή και δαπανηρή, οδηγώντας σταδιακά στον αποκλεισμό τους. Με την αναδιάρθρωση του χρέους το 2012, η αξία των ομολόγων που κατείχαν τα ελληνικά πιστωτικά ιδρύματα μειώθηκε σοβαρά. Έτσι, η κεφαλαιακή τους θέση διαβρώθηκε ή έγινε αρνητική. Ταυτόχρονα, η ύφεση οδήγησε σε συνεχή αύξηση των μη εξυπηρετούμενων δανείων, ενώ η γύρω αβεβαιότητα ενθάρρυνε τις αναλήψεις καταθέσεων (EC, 2012).

Ευτυχώς, η κατάρρευση και η έξοδος από τη ζώνη του ευρώ εμποδίστηκαν, χάρη στην επιλογή της κοινωνίας υπέρ του μέλλοντος της χώρας εντός της ζώνης του ευρώ, τη βοήθεια που παρείχαν οι εταίροι μας και τις προσπάθειες διαδοχικών κυβερνήσεων. Έτσι, σήμερα μπορούμε να προσβλέπουμε στο μέλλον με μεγαλύτερη εμπιστοσύνη, καθώς μπορούμε να περιμένουμε ότι η οικονομία θα ανακάμψει και, υπό ορισμένες προϋποθέσεις, θα εισέλθει σε έναν νέο, ενάρετο κύκλο. Το οικονομικό και κοινωνικό κόστος της προσαρμογής ήταν και παραμένει βαρύ. Οι θυσίες των πολιτών ήταν πολύ οδυνηρές. Ωστόσο, οι απώλειες όσον αφορά την παραγωγή, την απασχόληση και τα εισοδήματα ήταν η τιμή που έπρεπε να καταβληθεί για να αποφευχθεί η κατάρρευση της οικονομίας. Αν δεν είχε αποφευχθεί αυτή η κατάρρευση, οι απώλειες θα ήταν πολύ μεγαλύτερες. Μια έξοδος από τη ζώνη του ευρώ, όπως είχα κάνει σε μια συνέντευξη, θα

είχε ανοίξει τις πύλες της κόλασης. Στο σημερινό ευνοϊκότερο κλίμα για τη χώρα, η ανάκαμψη φαίνεται να είναι αναμενόμενη. Το έτος 2014 σηματοδοτεί τη διακοπή μιας βαθιάς και παρατεταμένης ύφεσης. Φυσικά, η προσαρμογή της οικονομίας δεν έχει ολοκληρωθεί. Όμως, καθώς ο πρώτος, δύσκολος κύκλος φαίνεται να πλησιάζει θετικά, θα ήταν χρήσιμο να αξιολογηθούν οι ενέργειες και οι παραλείψεις και, το πιο σημαντικό, να αντληθούν διδάγματα για το μέλλον. Για τη διασφάλιση της χρηματοοικονομικής σταθερότητας, η Τράπεζα της Ελλάδος παρενέβη κάνοντας διάφορα στοχευμένα μέτρα. Θα αναφερθώ εν συντομία στα πιο σημαντικά μεταξύ τους. Πρώτον, η Τράπεζα της Ελλάδος εξασφάλισε την αδιάκοπη παροχή ρευστότητας στο τραπεζικό σύστημα, συμπεριλαμβανομένης της επείγουσας βοήθειας στο βαθμό που απαιτείται. Η παροχή έκτακτης βοήθειας ρευστότητας επανεξετάζεται κάθε δύο εβδομάδες και το Διοικητικό Συμβούλιο της ΕΚΤ θα μπορούσε να το σταματήσει για διάφορους λόγους (έλλειψη ασφάλειας, χαμηλοί δείκτες κεφαλαιακής επάρκειας των τραπεζών, ελλιπής εφαρμογή του προγράμματος κ.λπ.). Επομένως, έπρεπε να προετοιμάσουμε διεξοδικά τις θέσεις μας και να παρέμβουμε διαρκώς για να αποτρέψουμε τυχόν αρνητικές εξελίξεις (Kollingen et al., 2012).

Δεύτερον, για να αποφευχθεί η περαιτέρω ανατροπή της εμπιστοσύνης των καταθετών, έπρεπε συνεχώς να προμηθεύουμε τραπεζικά χαρτονομίσματα στο τραπεζικό δίκτυο, προκειμένου να αποφευχθεί η έλλειψη μετρητών σε υποκαταστήματα ή ΑΤΜ(Kollingen et al., 2012).

Τρίτον, έπρεπε να χαρτογραφήσουμε μια στρατηγική για την ανακεφαλαιοποίηση, την αποκατάσταση της ορθότητας και την αναδιάρθρωση του τραπεζικού συστήματος. Το σημείο εκκίνησης αυτής της στρατηγικής ήταν η πρώτη διαγνωστική αξιολόγηση των ελληνικών τραπεζών που πραγματοποιήθηκε με τη βοήθεια του BlackRock το 2011 και η μελέτη βιωσιμότητας που ακολούθησε το 2012(Kollingen et al., 2012).

Η Τράπεζα της Ελλάδος προσέλκυσε ξένα πρακτορεία για να την βοηθήσουν σε αυτές τις προσπάθειες, έχοντας ως πρωταρχικό στόχο την εδραίωση της διεθνούς εμπιστοσύνης

στην αντικειμενικότητα και την αμεροληψία της εκτίμησης των κεφαλαιακών αναγκών των τραπεζών. Τα τέσσερα πιστωτικά ιδρύματα που κρίθηκαν βιώσιμα ανακεφαλαιοποιήθηκαν μέσω συνδυασμού ιδιωτικών και δημόσιων κεφαλαίων. Οι μη βιώσιμες τράπεζες που δεν κατάφεραν να συγκεντρώσουν ιδιωτικά κεφάλαια επιλύθηκαν χωρίς κανέναν καταθέτη να υποστεί την παραμικρή απώλεια. Συνολικά, υπήρξαν δώδεκα τραπεζικές αποφάσεις, οι οποίες πραγματοποιήθηκαν σύμφωνα με τις διατάξεις ενός νέου νομικού πλαισίου που θεσπίστηκε το 2011, στη διατύπωση του οποίου η Τράπεζα της Ελλάδος συνέβαλε καθοριστικά. Η αναδιάρθρωση του τραπεζικού συστήματος συνεχίστηκε με την απορρόφηση θυγατρικών και / ή υποκαταστημάτων ξένων τραπεζών από μεγάλες ελληνικές τράπεζες. Με αυτόν τον τρόπο, φτάσαμε στο 2014 έχοντας τέσσερις μεγάλες τράπεζες, συν μερικές μικρότερες, αντί των περίπου 20 τραπεζών που υπήρχαν στην αρχή της κρίσης (Τριαντόπουλος, 2015).

Το 2013 ζητήσαμε από τη BlackRock να πραγματοποιήσει μια νέα διαγνωστική αξιολόγηση. Με βάση τα αποτελέσματα αυτής της νέας άσκησης, η Τράπεζα της Ελλάδος ενημέρωσε τις κεφαλαιακές ανάγκες των τραπεζών (Ioannou et al., 2015)

Η αξιοπιστία της άσκησης και η εμπιστοσύνη των αγορών αποδεικνύονται από τις επιτυχημένες αυξήσεις κεφαλαίου που πραγματοποιήθηκαν πρόσφατα από τις τέσσερις βασικές τράπεζες σε διάστημα μόλις δύο μηνών, προσελκύοντας το ενδιαφέρον ξένων επενδυτών. Στην πραγματικότητα, δύο από τις βασικές τράπεζες κατάφεραν όχι μόνο να καλύψουν τις κεφαλαιακές τους ανάγκες, όπως αξιολογούνται από το τεστ πίεσης, αλλά και να συγκεντρώσουν τα κεφάλαια που απαιτούνται για την επαναγορά των προνομιούχων μετοχών τους (Kollingen et al., 2012).

Η συμβολή της Τράπεζας της Ελλάδος στους τομείς της διαφύλαξης της χρηματοοικονομικής σταθερότητας και της αναδιάρθρωσης του τραπεζικού τομέα θα κριθεί φυσικά από τα αποτελέσματα. Χάρη στη δράση της Τράπεζας και την υποστήριξη που παρέχει το Ευρωσύστημα μέσω ορισμένων κρίσιμων σημαντικών αποφάσεων, οι τράπεζες συνέχισαν να λειτουργούν ομαλά, ακόμη και σε περιόδους εκτεταμένης

αβεβαιότητας. Αυτό απέτρεψε μια ανοιχτή τραπεζική κρίση - η οποία θα είχε επίσης άμεσο αντίκτυπο στο μέλλον της χώρας εντός (ή εκτός) της ζώνης του ευρώ. Ταυτόχρονα, το τραπεζικό σύστημα, παρά τις μεγάλες απώλειες που υπέστη, κατάφερε να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά τα προβλήματά του και έχει αναδιαρθρωθεί σε σταθερά θεμέλια μέσω της καθοδήγησης που παρέχει η Τράπεζα της Ελλάδος ως εποπτική αρχή (Kollingen et al., 2012).

3.2 Η Κρίση του Συστήματος Διακυβέρνησης της Ευρωζώνης

Η κρίση του δημόσιου χρέους, που ξέσπασε στην Ευρωζώνη το 2009, σχεδόν οδήγησε στην κατάρρευση της Ευρωπαϊκής Νομισματικής Ένωσης. Τώρα που έχει αποφευχθεί, το ερώτημα είναι τι πρέπει να γίνει για να καταστεί η Ευρωζώνη βιώσιμη μακροπρόθεσμα. Η επιβίωση της Ευρωζώνης εξαρτάται από την ικανότητα των ηγετών της να βελτιώσουν τη διακυβέρνηση της ευρωζώνης. Με εξαίρεση την Ελλάδα, η βασική αιτία της κρίσης του δημόσιου χρέους δεν έχει καμία σχέση με την κακή απόδοση του ΣΣΑ, αλλά με τη μη βιώσιμη συσσώρευση χρέους από ιδιωτικούς φορείς. Επίσης, η μέθοδος σύγκλισης που υπνοείται στο ΣΣΑ δεν λειτούργησε καλά - οι μακροοικονομικές αποκλίσεις παρέμειναν επίμονα για σχεδόν μια δεκαετία και αρκετές χώρες γνώρισαν δυναμική έκρηξη. Αν και η ισχυρή πτώση των πραγματικών επιτοκίων μπορεί να εξηγήσει μέρος της ιστορίας (αλλά π.χ. η Ιταλία δεν γνώρισε έκρηξη), τα αυτοεκπληρούμενα κύματα αισιοδοξίας και απαισιοδοξίας που θα μπορούσαν να αποκαλούνται «ζωικά πνεύματα» και είναι κυρίως εθνικής προέλευσης, φαίνονται καλός υποψήφιος για εξήγηση. Αυτά τα εθνικά ζωικά πνεύματα προκαλούν ενδογενώς πιστωτική επέκταση και συστολή. Συνεπώς, οι (εθνικές) κινήσεις πίστωσης πρέπει να βρίσκονται υπό πολύ πιο αυστηρό έλεγχο και αυτό εναπόκειται στις νομισματικές αρχές, συμπεριλαμβανομένης της ΕΚΤ. Οι κρίσιμες συστάσεις για καλύτερη διακυβέρνηση της Ευρωζώνης θα πρέπει συνεπώς να συνδυάζουν αξιόπιστα μέτρα για τη διατήρηση της δημοσιονομικής πειθαρχίας μεσοπρόθεσμα με μέσα όπως ελάχιστες απαιτήσεις αποθεματικού για τον έλεγχο της αύξησης των τραπεζικών πιστώσεων καθώς και ελάχιστες απαιτήσεις αποθεματικών σε διαφορετικά εθνικά τραπεζικά συστήματα. Τέλος, η ιδέα της προσθήκης περισσότερων

κυρώσεων στο ΣΣΑ μπορεί να είναι λανθασμένη, δεδομένου ότι, στο μέλλον, ενδέχεται να προδικάσει τις εθνικές κυβερνήσεις να έρθουν στη διάσωση των τραπεζών (υπό αξιόπιστες απειλές μετάδοσης) και / ή να αποτρέψουν μια καθοδική πορεία στην οικονομική δραστηριότητα (Τριαντόπουλος, 2015).

Μεγάλο μέρος της συζήτησης σχετικά με τον τρόπο επιβολής περισσότερης σύγκλισης μεταξύ των κρατών μελών της ευρωζώνης έχει επικεντρωθεί σε αυτό που πρέπει να κάνουν οι εθνικές κυβερνήσεις για να αποφύγουν αποκλίνουσες εξελίξεις σε ορισμένες μακροοικονομικές μεταβλητές (ανταγωνιστικότητα, ανισορροπίες τρεχουσών συναλλαγών). Χωρίς να αρνείται κανείς ότι οι εθνικές κυβερνήσεις έχουν το μέρος των αρμοδιοτήτων τους, ο ρόλος αυτών των κυβερνήσεων έχει υπογραμμιστεί υπερβολικά. Αντίθετα, ο ρόλος των νομισματικών αρχών, ιδίως της ΕΚΤ, υπογραμμίστηκε. Αυτό το συμπέρασμα βασίζεται στη διάγνωση των αιτίων ή της παρούσας κρίσης. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι οι αποκλίσεις μεταξύ των κρατών μελών της ευρωζώνης οφείλονται κυρίως σε αυτό που ονόμασα «εθνικά ζωικά πνεύματα», δηλαδή κύματα αισιοδοξίας και απαισιοδοξίας που συνεχίζουν να έχουν ισχυρή εθνική βάση στην ευρωζώνη. Δεν υπάρχουν ακόμη πνεύματα ζώων που να αρπάζουν την ευρωζώνη στο σύνολό της. Αυτά τα εθνικά ζωικά πνεύματα προκαλούν ενδογενώς την πιστωτική επέκταση και συρρίκνωση. Αυτός ο δεσμός μεταξύ πίστωσης και ζωικών πνευμάτων κάνει το τελευταίο τόσο ισχυρό στη διαμόρφωση των κινήσεων στην παραγωγή και στις επενδύσεις (Kollingen et al., 2012).

Επομένως, το κλειδί για τον έλεγχο των εθνικών αποκλίσεων στις μακροοικονομικές μεταβλητές έγκειται στον έλεγχο των κινήσεων πιστώσεων σε εθνικό επίπεδο. Τα βασικά θεσμικά όργανα της ευρωζώνης που μπορούν να επηρεάσουν τις εθνικές πιστωτικές κινήσεις είναι οι νομισματικές αρχές, συμπεριλαμβανομένης της ΕΚΤ. Οι επίσημες προτάσεις της ΕΕ (από την Επιτροπή και την ειδική ομάδα) για την αντιμετώπιση των εθνικών αποκλίσεων στην ευρωζώνη δεν πρέπει επομένως να επικεντρώνονται σχεδόν αποκλειστικά σε αυτό που πρέπει να κάνουν οι κυβερνήσεις των κρατών μελών, αλλά και στις ευθύνες των νομισματικών αρχών της ευρωζώνης. Κάποια σκληρή σκέψη

σχετικά με το ρόλο αυτών των νομισματικών αρχών θα είναι απαραίτητη για να αντιμετωπίσουμε ενδημικές μακροοικονομικές αποκλίσεις στην ευρωζώνη. Τέλος, τονίσαμε επίσης ότι οι προτάσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για ενίσχυση του Συμφώνου Σταθερότητας και Ανάπτυξης με την προσθήκη περισσότερων κυρώσεων είναι λανθασμένη. Η θεμελιώδης αιτία της κρίσης χρέους στην ευρωζώνη βρίσκεται στη μη βιώσιμη επέκταση του ιδιωτικού χρέους πριν από την κρίση. Η ισχυρή επέκταση των επιπέδων του δημόσιου χρέους στην ευρωζώνη ξεκίνησε μετά την έκρηξη της χρηματοπιστωτικής κρίσης και ήταν απαραίτητο πρώτα για να σώσει μεγάλα τμήματα του ιδιωτικού τομέα και δεύτερο για να αποφευχθεί μια καθοδική πορεία στην οικονομική δραστηριότητα. Οι προτάσεις της Επιτροπής προτείνουν ότι οι μελλοντικές κυβερνήσεις που παρεμβαίνουν για τη διάσωση του ιδιωτικού τομέα πρέπει να τιμωρηθούν για τέτοιου είδους αδικία (Baltas, 2018).

3.3 Η Στάση της Ευρωζώνης προς την Ελλάδα

Από την πρώτη δεκαετία της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης (ONE), η Ελλάδα αποτέλεσε την οικονομία με το μεγαλύτερο πρόβλημα «δίδυμων ελλειμμάτων» λόγω των διαχρονικών παθογενειών του κρατικιστικού αναπτυξιακού υποδείγματος που ακολουθούνταν, το οποίο ήταν βασιζόμενο στην –ιδιωτική και δημόσια– υπερχρέωση και καθοδηγούμενο από την κατανάλωση. Τόσο το δημοσιονομικό έλλειμμα, όσο και το αντίστοιχο του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών, επί της ουσίας, εδράζονταν στην άμεση ή έμμεση χρηματοδότηση από τις διεθνείς αγορές. Το ξέσπασμα της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης του 2007/2008 στις ΗΠΑ και η επέκταση αυτής στην Ευρώπη βρήκε, συνεπώς, την Ελληνική οικονομία ευάλωτη. Η συρρίκνωση της ρευστότητας, αλλά και του επενδυτικού ενδιαφέροντος, καθιστούσαν δύσκολη τη συνέχιση της χρηματοδότησης του εγχώριου αναπτυξιακού υποδείγματος από τις αγορές. Οι νέες συνθήκες, καθώς και μία σειρά από εγχώριες πολιτικές και οικονομικές εξελίξεις, οδήγησαν τελικά στη κρίση δημοσίου χρέους της Ελλάδας το 2010, καθιστώντας τον επίσημο τομέα –Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ), Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ) και Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ)– το δανειστή ύστατης καταφυγής για το Ελληνικό

κράτος. Από το 2010 ο δημόσιος διάλογος στην Ελλάδα κατακλύστηκε από μία τεράστια συζήτηση, και συχνά παραφιλολογία, σχετικά τόσο με τα μεγέθη και τα χαρακτηριστικά του δημοσίου χρέους, όσο και με την αξιοποίηση της χρηματοδότησης που έλαβε η Ελλάδα στο πλαίσιο του προγράμματος προσαρμογής. Συχνά, αντικείμενο των εν λόγω συζητήσεων αποτέλεσε ο προορισμός των πόρων που δανείστηκε η Ελλάδα κατά τα πρώτα τέσσερα χρόνια, περιλαμβάνοντας απόψεις περί αποκλειστικής διοχέτευσης των δανειακών πόρων για την αποπληρωμή προηγούμενων χρεών και τη διάσωση των τραπεζών. Η προσεκτική, ωστόσο, ανάλυση των δεδομένων και των εξελίξεων δεν αφήνει περιθώρια για ελλειπίες ή μεροληπτικές εκτιμήσεις, αλλά επιτρέπει τη διαμόρφωση μίας εικόνας για την κατανομή των δανειακών πόρων της Ελλάδας από το μηχανισμό στήριξης ΕΕ/ ΕΚΤ/ ΔΝΤ, σύμφωνα με την οποία το μεγαλύτερο μέρος κάλυψε τη διαχείριση του δημοσίου χρέους (δηλαδή την αναδιάρθρωση του δημοσίου χρέους και την αποπληρωμή των υποχρεώσεων που έληγαν), ενώ το υπόλοιπο αφορούσε την κάλυψη των δημοσιονομικών ελλειμμάτων (πρωτογενές αποτέλεσμα και δαπάνη για τόκους) και τη στήριξη του τραπεζικού συστήματος (Τριαντόπουλος, 2015).

Το Μάιο του 2010 η Ελλάδα εντάχθηκε στο μηχανισμό στήριξης ΕΕ/ΕΚΤ/ΔΝΤ, ο οποίος περιλάμβανε από τη μία πλευρά τη δανειακή σύμβαση, μέσω της οποίας θα καλύπτονταν οι χρηματοδοτικές ανάγκες του κράτους, και από την άλλη πλευρά το πρόγραμμα οικονομικής πολιτικής, ώστε σταδιακά να περιοριστούν αυτές οι ανάγκες μέσω της μεγάλης δημοσιονομικής, αλλά και οικονομικής, προσαρμογής. Η πρώτη δανειακή σύμβαση προέβλεπε συνολικό ποσό δανεισμού ύψους (έως τον Ιούνιο του 2013) 110 δισ. ευρώ, εκ των οποίων τα 80 δισ. ευρώ δάνεια από τα κράτη-μέλη της Ευρωζώνης και τα 30 δισ. ευρώ από το ΔΝΤ, ενώ εν τέλει μειώθηκε κατά 2,5 δισ. ευρώ. Ωστόσο, το πρώτο πρόγραμμα δεν ολοκληρώθηκε, διότι, λόγω της απόφασης για την αναδιάρθρωση του δημοσίου χρέους, συμπληρώθηκε από το δεύτερο πρόγραμμα και, κατ' επέκταση τη δεύτερη δανειακή σύμβαση, η οποία στο ποσό της πρώτης προσέθεσε επιπλέον δανειακούς πόρους ύψους 130 δισ. ευρώ. Συγκεκριμένα, από την πρώτη δανειακή σύμβαση, ως το Δεκέμβριο του 2011, αντλήθηκαν 73 δισ. ευρώ. Συνολικά, λοιπόν, από το 2012 και έπειτα, το συνολικό ποσό των δανειακών πόρων του μηχανισμού στήριξης,

λαμβάνοντας υπόψη τα εναπομείναντα 34,5 δισ. ευρώ από το πρώτο πακέτο και τα 130 δισ. ευρώ του δεύτερου πακέτου, έφτασε τα 164,5 δισ. ευρώ ως το 2014 από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας (ΕΤΧΣ / EFSF) και το ΔΝΤ.7 Εάν στο ποσό αυτό συνυπολογιστούν και τα υπόλοιπα 8,2 δισ. ευρώ, τα οποία αθροίζουν στο αποφασισθέν ποσό στήριξης των 28 δισ. ευρώ από το ΔΝΤ ως το 2016, τότε αυτό διαμορφώνεται στα 172,7 δισ. ευρώ. Έτσι, το σύνολο της χρηματοδοτικής στήριξης από την ένταξη της Ελλάδας στο μηχανισμό στήριξης αθροίζει στα 245,7 δισ. ευρώ για την περίοδο 2010-2016, ποσό τεράστιο τόσο για τα δεδομένα της Ελλάδας (αντιστοιχεί στο 137% του ΑΕΠ του 2014 ή στο 77% του δημοσίου χρέους του 2014), όσο και για αυτά του ΔΝΤ, αφού είναι μακράν το μεγαλύτερο που έχει χορηγήσει. Μέχρι και το τέλος του 2014, ωστόσο, δεν είχε εκταμιευθεί το σύνολο του συγκεκριμένου ποσού, λόγω καθυστερήσεων στην υλοποίηση του σχετιζόμενου με τη χορήγηση των δανειακών πόρων αυστηρού προγράμματος οικονομικής πολιτικής, αλλά και των πολιτικών εξελίξεων που ακολούθησαν από το Δεκέμβριο του 2014 και έπειτα (διαδικασία εκλογής Προέδρου Δημοκρατίας, εθνικές εκλογές, σχηματισμός νέας κυβέρνησης συνεργασίας κ.ά.) . Έτσι, από τα συνολικά 237,5 δισ. ευρώ που είχαν συμφωνηθεί και προϋπολογισθεί για την περίοδο 2010-2014 εκταμιεύθηκαν, μέχρι και το 2014, τα 226,9 δισ. ευρώ (ή το 95%)για να καλύψουν τις χρηματοδοτικές ανάγκες της χώρας κατά τη συγκεκριμένη περίοδο. Οι χρηματοδοτικές ανάγκες, φυσικά, της Ελλάδας, κατά τη συγκεκριμένη περίοδο, ήταν υψηλότερες από το συνολικό ύψος των αντληθέντων δανειακών πόρων του μηχανισμού στήριξης, με αποτέλεσμα να καλυφθούν από άλλες πηγές χρηματοδότησης (Katsikas, 2017).

Μια σημαντική συνέπεια της κρίσης της ευρωζώνης ήταν η αύξηση του ευρωσκεπτικισμού σε ολόκληρη την Ευρώπη, η αποδυνάμωση της νομιμότητας της διαδικασίας ολοκλήρωσης και η υπονόμηση της πολιτικής εκπροσώπησης των πολιτών στα κράτη μέλη. Πόσο μεγάλη ήταν η αύξηση του ευρωσκεπτικισμού και ποιες είναι οι συνέπειές της για την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση; Εξετάζοντας αυτά τα ερωτήματα, η Ελλάδα προσφέρει μια ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα περίπτωση. Η Ελλάδα, στο επίκεντρο της κρίσης, έχει επηρεαστεί βαθιά από την ύφεση που εισέρχεται στο έκτο έτος, με τη

συνολική μείωση του ΑΕΠ να αναμένεται να υπερβεί το 25% πριν από το τέλος του 2013. Η κρίση προκάλεσε πολλές πολιτικές αντιπαραθέσεις, εκλογική αστάθεια και αστικές διαμάχες, επηρεάζοντας πολιτικά κόμματα, συμπεριφορά ψηφοφορίας και κυβερνητικούς θεσμούς. Η συμφωνία των κοινών πακέτων διάσωσης του ΔΝΤ-ΕΕ τον Μάιο του 2010 και τον Ιούλιο του 2011 συνοδεύτηκε από μέτρα λιτότητας και επαναλαμβανόμενες εικασίες σχετικά με ένα «Grexit». Πριν από την κρίση, ο ευρωσκεπτικισμός ήταν μια άποψη μειοψηφίας στην ελληνική κοινή γνώμη (Roth et al., 2016). Οι συνεπείς πλειοψηφίες των Ελλήνων πολιτών και των γενικών κομμάτων, από τα τέλη της δεκαετίας του 1980 και μετά, υπήρξαν μεταξύ των ισχυρότερων υποστηρικτών της διαδικασίας ολοκλήρωσης, αναγνωρίζοντας το κοινωνικό, πολιτικό και οικονομικό όφελος της ένταξής της. Τα στοιχεία της κοινής γνώμης από τις έρευνες του Ευρωβαρόμετρου δείχνουν ότι η κρίση προκάλεσε πολλούς υποστηρικτές του έργου της ΕΕ να γίνουν επικριτές ή ακόμη και σκεπτικιστές. Ενώ υπήρξε μια μικρή και σταδιακή αύξηση του ευρωσκεπτικισμού στις αρχές της δεκαετίας του 2000, αναφερόμενος σε μια τάση σε όλη την ΕΕ, η εικόνα αποκαλύπτει μια εντυπωσιακή αύξηση των αρνητικών συναισθημάτων κατά τη διάρκεια της κρίσης (Baltas, 2018).

Δεν ήταν το ξέσπασμα της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης που προκάλεσε την αλλαγή. Αντ' αυτού, το σημείο καμπής ήρθε αμέσως μετά το φθινόπωρο του 2009, με την έναρξη της ελληνικής κρίσης δημόσιου χρέους, όταν η νεοεκλεγείσα σοσιαλιστική κυβέρνηση παραδέχτηκε ότι οι επίσημες οικονομικές στατιστικές της χώρας είχαν αναφερθεί λανθασμένα. Οι αναθεωρημένες εικόνες αποκάλυψαν τη ζοφερή κατάσταση της ελληνικής οικονομίας με πολύ υψηλό έλλειμμα και δημόσιο χρέος. Από αυτό το σημείο και μετά, καθώς ο αρχικός δισταγμός της ευρωζώνης να παρέμβει στην Ελλάδα παραδόθηκε από μια διάσωση ΕΕ / ΔΝΤ που έδωσε σκληρά μέτρα λιτότητας, τους πέντε δείκτες αρνητικού συναισθήματος προς την ΕΕ σε παράλληλες ανοδικές κατευθύνσεις. Σε μια περίοδο τριών ετών, το ποσοστό των Ελλήνων ερωτηθέντων που είχαν αρνητική εικόνα για την ΕΕ σχεδόν τριπλασιάστηκε (από 14% το Νοέμβριο 2009 σε 49% το Νοέμβριο 2012), ενώ εκείνοι που τείνουν να μην εμπιστεύονται την ΕΕ και εκείνοι που πιστεύουν στην ΕΕ πήγαινε προς τη λάθος κατεύθυνση υπερδιπλασιάστηκε (από 38% σε

81% και από 31% σε 74%, αντίστοιχα). Για τους δύο τελευταίους δείκτες, η συντριπτική πλειοψηφία είχε τώρα αρνητική στάση. Εκείνοι που βλέπουν την ένταξη στην ΕΕ ως «κακό πράγμα» σημείωσαν άνοδο από 13 σε 33 τοις εκατό την άνοιξη του 2011, η οποία είναι η τελευταία φορά που αυτή η ερώτηση συμπεριλήφθηκε στις έρευνες του Ευρωβαρόμετρου, αλλά παρουσίασε αξιοσημείωτη πτώση στο 19%, με βάση μια έρευνα που διεξήχθη από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο την άνοιξη του 2012. Την άνοιξη του 2011, η Ελλάδα έκανε το κράτος μέλος της ΕΕ με το μεγαλύτερο ποσοστό ερωτηθέντων να δίνει αρνητική απάντηση, οριακά μπροστά από το παραδοσιακά ευρωσκεπτικιστικό ΗΒ. Εν τω μεταξύ, μεταξύ Νοεμβρίου 2009 και Μαΐου 2011, οι Έλληνες πολίτες που θεώρησαν ότι η χώρα δεν επωφελήθηκε από την ένταξη διπλασιάστηκαν από 25 σε 50 τοις εκατό, το δεύτερο υψηλότερο ποσοστό στην ΕΕ (αυτή τη φορά πίσω από το Ηνωμένο Βασίλειο). Η ταχύτητα και η έκταση των μεταβολών της ελληνικής γνώμης είναι εκπληκτική. Αυτή η αλλαγή στάσεων αποκαλύπτει ότι υπάρχει ένα πιθανό μήνυμα για αποστολή σε πολιτικές ελίτ στην Ελλάδα και την Ευρώπη. Η αύξηση των αρνητικών στάσεων απέναντι στην ΕΕ θα μπορούσε να αντικατοπτρίζει μια κρίση «νομιμότητας της παραγωγής» και την πράξη ότι η ΕΕ δεν μπορεί πλέον να εγγυηθεί την ευημερία και την ανάπτυξη των πολιτών της. Θα μπορούσε επίσης να αναφέρει μια κρίση «νομιμότητας των εισροών» και την πραγματοποίηση του μη αναστρέψιμου αντίκτυπου της διαδικασίας ολοκλήρωσης σε αποφάσεις που αγγίζουν τα πιο σημαντικά πολιτικά ζητήματα ή τους απλούς ψηφοφόρους, όπως η ανάπτυξη και η δημιουργία θέσεων εργασίας. Οι πολίτες στην Ελλάδα συνειδητοποιούν όλο και περισσότερο ότι δεν μπορούν πλέον να επηρεάζουν τη δημόσια πολιτική μέσω παραδοσιακών πολιτικών συμμετοχών, όπως η ψηφοφορία στις εθνικές εκλογές. Η συνειδητοποίηση ότι η ΕΕ έχει μεγάλη σημασία θα μπορούσε να προκαλέσει μια θετική διαδικασία με την οποία οι πολίτες απαιτούν να συμμετάσχουν πιο ενεργά σε συζητήσεις σχετικά με το μέλλον της διαδικασίας ολοκλήρωσης, το περιεχόμενο των πολιτικών της ΕΕ, την ιδεολογική τους κατεύθυνση και τον αντίκτυπό τους σε ζητήματα δικαιοσύνης και αλληλεγγύης εντός των κοινωνιών τους. Αρκετοί από τους προαναφερθέντες δείκτες μπορούν να θεωρηθούν ως μετρητές του ευρωσκεπτικισμού, που συνεπάγονται αντίθεση στην τρέχουσα κατεύθυνση ολοκλήρωσης ή στο περιεχόμενο των βασικών πολιτικών. Σε αντίθεση με τον σκληρό

ευρωσκεπτικισμό, η μαλακή ποικιλία δεν αμφισβητεί ούτε την αρχή της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης ούτε την εθνική ένταξη. Τον Μάιο του 2011, ενώ σχεδόν τα τρία τέταρτα του ελληνικού δείγματος συμφώνησαν ότι η ΕΕ πήγε σε λάθος κατεύθυνση, δείκτης κριτικής παρά σκεπτικισμού, μόνο το ένα τρίτο συμφώνησε με τη δήλωση ότι η ένταξη στην ΕΕ ήταν «κακό πράγμα», σκληρή ευρωσκεπτικιστική απάντηση. Ίσως αυτό που είναι πιο ανησυχητικό είναι ότι το ποσοστό των πολιτών που εξέφρασαν δυσπιστία στα θεσμικά όργανα της ΕΕ έφτασαν το 81% το φθινόπωρο του 2012, μια τεράστια αύξηση από 30% το φθινόπωρο του 2003. Αυτό είναι ιδιαίτερα ανησυχητικό καθώς οι αρνητικές στάσεις απέναντι στην ΕΕ είναι πρώτες ή πρώτες. Ο χρόνος συνοδεύεται στενά από την αυξανόμενη δυσπιστία σε εθνικά θεσμικά όργανα, όπως η κυβέρνηση, το κοινοβούλιο και τα πολιτικά κόμματα (φτάνοντας έως το φθινόπωρο του 2012, 91%, 89% και 94%, αντίστοιχα). Η κρίση έχει κλονίσει σαφώς την εμπιστοσύνη των Ελλήνων πολιτών στην ΕΕ και στα θεσμικά της όργανα. Η σκέψη για το πού θα στραφούν αυτοί οι πολίτες όταν δεν εμπιστεύονται πλέον κανένα από τα επίσημα πολιτικά κανάλια εκπροσώπησης τόσο σε εθνικό όσο και σε επίπεδο ΕΕ ανοίγει κάποιες ανησυχητικές και δυνητικά επικίνδυνες δυνατότητες. Στο πιο πιεστικό θέμα της κερδοσκοπίας της ελληνικής αποχώρησης από την ευρωζώνη, μπορούμε να δούμε τη στάση απέναντι στην ένταξη στο ενιαίο νόμισμα (Παναγιωταρέα, 2013).

Μέχρι το 2011, οι θετικές στάσεις απέναντι στο ευρώ είχαν επιστρέψει στα πολύ υψηλά επίπεδα των αρχών της δεκαετίας του 2000, με ένα συντριπτικό 75% των Ελλήνων σε σύγκριση με έναν μέσο όρο της ΕΕ το 53%. Στο πλαίσιο της ατελείωτης οικονομικής κρίσης και της έντονης αύξησης των αρνητικών αξιολογήσεων της ΕΕ, το αποτέλεσμα αυτό αρχικά φαίνεται παράδοξο. Αλλά είναι σύμφωνο με μια ερμηνεία που διακρίνει μεταξύ σκληρού και μαλακού ευρωσκεπτικισμού. Επιβεβαιώνει ότι οι Έλληνες πολίτες εξακολουθούν να θέλουν να γίνουν μέλη της ΕΕ, καθώς οτιδήποτε άλλο είναι μια πολύ λιγότερο ελκυστική εναλλακτική λύση και το πιο σημαντικό θέλουν να έχουν λόγο για το είδος της ΕΕ στην οποία ανήκουν. Υπάρχει πολύ ξεκάθαρα μια κρίση εμπιστοσύνης στην ΕΕ, η οποία δεν είναι πλέον αξιόπιστη στην Ελλάδα. Ωστόσο, αυτό δεν αφορά την απόρριψη της ΕΕ. Ενώ η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν αγαπάται χωρίς όρους, η ένταξη

παραμένει νόμιμη και οι Έλληνες εξακολουθούν να είναι πρόθυμοι να υπομείνουν τα μέτρα λιτότητας προκειμένου να διατηρήσουν το καθεστώς τους στην ΕΕ. Αυτό που είναι αβέβαιο είναι *f* ή πόσο καιρό (Τριαντόπουλος, 2015).

Κατά τη διάρκεια των ετών της κρίσης χρέους της Ευρωζώνης, η δημόσια υποστήριξη για την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση μειώθηκε (Serricchio et al. 2013). Ωστόσο, ο αντίκτυπος δεν ήταν ομοιόμορφος μεταξύ των χωρών ή με την πάροδο του χρόνου. Αυτή η ενότητα στοχεύει στην παροχή μιας χρονικής και συγκριτικής επισκόπησης των τάσεων της δημόσιας στήριξης στην ΕΕ κατά την περίοδο 2008-2018. Η ανάλυση συγκρίνει χώρες ομαδοποιημένες σε κατηγορίες «πυρήνα» και «περιφέρειας», προκειμένου να καταγράψουν τη διαφορετική δυναμική του λαϊκού ευρωσκεπτικισμού στις περιοχές που πλήττονται από την κρίση και τους πιστωτές. Η ομάδα «περιφέρεια» αποτελείται από την Ελλάδα, την Ιταλία, την Πορτογαλία, την Ισπανία, την Κύπρο και την Ιρλανδία και η ομάδα «πυρήνα» αποτελείται από την Αυστρία, το Βέλγιο, τη Γαλλία, τη Φινλανδία, τη Γερμανία και τις Κάτω Χώρες. Η ανάλυση προχωρά συγκρίνοντας τους συνολικούς μέσους όρους για καθεμία από αυτές τις δύο ομάδες και μετά εξετάζοντας τα αποτελέσματα μεμονωμένων χωρών. Χρησιμοποιεί δεδομένα σε τέσσερα διακριτά χρονικά διαστήματα, από την περίοδο πριν από την κρίση (2008), μέχρι περιόδους έντασης κρίσης (2012) και σταδιακής ανάκαμψης (2016), 1 έως το «επίσημο συμπέρασμα» της κρίσης με την ολοκλήρωση της τρίτης διάσωσης της Ελλάδας πρόγραμμα το 2018. Τα δεδομένα προέρχονται από διετείς έρευνες του Ευρωβαρόμετρου της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και συγκεκριμένα από τις εκθέσεις 70.1 (10/2008), 78.1 (11/2012), 86.2 (11/2016) και 90.3 (11/2018) (Bltas, 2018).

Κατά την αξιολόγηση της υποστήριξης προς την ΕΕ κατά τη διάρκεια της κρίσης στην Ευρωζώνη, εφαρμόζουμε τη γνωστή διάκριση που έκανε ο David Easton. Ορίζει την «διάχυτη υποστήριξη» για οποιοδήποτε πολιτικό σύστημα ως «υποστήριξη που διέπει το καθεστώς στο σύνολό του». Κατά την άποψή του, μια τέτοια «γενικευμένη προσκόλληση» σε ένα πολιτικό σύστημα είναι πιο ανθεκτική και «δεν θα αποκολληθεί εύκολα λόγω της τρέχουσας δυσαρέσκειας με αυτό που κάνει η κυβέρνηση». Αντιθέτως,

η «ειδική υποστήριξη» αναφέρεται στη δημοφιλή ικανοποίηση με τα αποτελέσματα και τις επιδόσεις ενός πολιτικού συστήματος και αναμένεται να επηρεαστεί ευκολότερα από τις εξελίξεις. Εδώ, επιλέχθηκε να δοκιμαστεί ο αντίκτυπος της κρίσης στη διάχυτη υποστήριξη για την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση. Αυτή η απόφαση βασίζεται στην προσδοκία μας ότι η συγκεκριμένη υποστήριξη είναι πολύ πιο πιθανή και μάλιστα αναμένεται να υποφέρει, δεδομένων των δυσμενών συνεπειών της κρίσης και του τρόπου αντιμετώπισης αυτής. Αυτό που είναι πιο ενδιαφέρον, ωστόσο, είναι εάν οι αντιδράσεις των ανθρώπων αντικατοπτρίζουν μια ευρύτερη δυσαρέσκεια με την ΕΕ και όχι απλώς την απόρριψη συγκεκριμένων πολιτικών ή θεσμών. Για να δοκιμάσουμε τις επιπτώσεις στη διάχυτη υποστήριξη, χρησιμοποιούμε τρία ερωτήματα: πρώτον, ένα ερώτημα που αφορά την εικόνα που συμμορφώνεται σαφώς με τον ορισμό του Easton σχετικά με τους τρόπους μέτρησης της διάχυτης υποστήριξης ως «αξιολογήσεις του τι αντιπροσωπεύει ένα αντικείμενο - το γενικό νόημα που έχει για ένα άτομο - όχι για το τι κάνει. Δεύτερον, η «εμπιστοσύνη στην ΕΕ», η οποία χρησιμοποιείται συχνά σε σχετικές έρευνες και θεωρείται γενικά ένας έγκυρος τρόπος μέτρησης της διάχυτης υποστήριξης για την ΕΕ (Ioannou et al. 2015). Τρίτον, επιλέχθηκε ένα ερώτημα σχετικά με το ενιαίο νόμισμα, καθώς αυτή ήταν η πτυχή της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης που αμφισβητήθηκε περισσότερο κατά την κρίση. Η κρίση επικεντρώθηκε στην Ευρωζώνη και μεγάλο μέρος της κριτικής αφορούσε την ανισορροπημένη αρχιτεκτονική και την ελλιπή διακυβέρνησή της, γεγονός που έκανε τον χειρισμό του πιο δύσκολο και παρέτεινε τη διάρκειά του. Για αυτόν τον λόγο, στις χώρες που υπέφεραν από την κρίση, το ζήτημα της «εξόδου» από την Ευρωζώνη έθιξε συχνά. Κατά συνέπεια, μια ερώτηση σχετικά με τη στήριξη του ευρώ, που αποτελεί τον κεντρικό πυλώνα και βασικό συστατικό στοιχείο της ευρωζώνης, ήταν μια προφανής επιλογή. Αυτές οι ερωτήσεις είναι διαθέσιμες και για τις τέσσερις έρευνες και μπορούν έτσι να χρησιμοποιηθούν για τον εντοπισμό της εξέλιξης των στάσεων κατά τη διάρκεια της κρίσης

Πριν από την κρίση, η εικόνα της ΕΕ ήταν γενικά θετική, με λίγες αρνητικές απόψεις, 3 αλλά ουσιαστικά αμφιθυμία, καθώς περισσότεροι από ένας στους τρεις πολίτες της ΕΕ υιοθέτησαν ουδέτερη στάση. Η ανάλυση των απόψεων μεταξύ των δύο ομάδων χωρών δείχνει ότι η πλειοψηφία των πολιτών στην περιφέρεια της Ευρωζώνης ήταν θετικά

προσανατολισμένη προς την ΕΕ (51%) και το «ποσοστό έγκρισής» τους ήταν υψηλότερο από αυτό των ομολόγων τους στον πυρήνα (43%) . Το ποσοστό αρνητικών απόψεων σχετικά με την ΕΕ στην περιφέρεια ήταν πολύ χαμηλό (13%) και χαμηλότερο από αυτό των ερωτηθέντων στον πυρήνα της Ευρωζώνης. Όσον αφορά τις μεμονωμένες χώρες, η Ιρλανδία κατέγραψε τα υψηλότερα επίπεδα υποστήριξης με το 63% των ερωτηθέντων να έχουν θετική εικόνα για την ΕΕ, ενώ άλλες χώρες της περιφέρειας κατέγραψαν επίσης ποσοστά έγκρισης κοντά στο 50% ή υψηλότερα (αλλά με χαμηλότερο σκορ 41% για Ελλάδα). Μεταξύ των βασικών χωρών, η Αυστρία και η Φινλανδία είχαν τα χαμηλότερα επίπεδα υποστήριξης, με λιγότερους από έναν στους τρεις ερωτηθέντες να έχουν θετική εικόνα για την ΕΕ. Σε άλλες βασικές χώρες, τα επίπεδα υποστήριξης ήταν παρόμοια με την περιφέρεια (κοντά ή πάνω από 50%) (Παναγιωταρέα, 2013).

Μετά το ξέσπασμα της κρίσης, η εικόνα άλλαξε εντελώς. Το 2012, οι θετικές απόψεις είχαν μειωθεί γενικά. Στην περιφέρεια, το ποσοστό των θετικών αποκρίσεων εικόνας είχε σχεδόν μειωθεί στο μισό, ενώ στον πυρήνα, η πτώση ήταν κοντά στο 30%. Ως αποτέλεσμα, στην ομάδα της περιφέρειας συνολικά, οι αρνητικές αποκρίσεις υπερέβησαν τις θετικές, ενώ ήταν ομοιόμορφα ισορροπημένες στην ομάδα πυρήνα. Μια πιο προσεκτική ματιά σε μεμονωμένες χώρες δείχνει την ένταση της αλλαγής. Τα χαμηλότερα επίπεδα υποστήριξης καταγράφηκαν στην Ελλάδα, όπου οι θετικές απαντήσεις μειώθηκαν σε μόλις 18%, ενώ το 50% των ερωτηθέντων έδωσε αρνητικές απαντήσεις (Kollingen et al., 2012).

Η Ισπανία, η Πορτογαλία και η Κύπρος κατέγραψαν επίσης αρνητικό ισοζύγιο απαντήσεων, με τις αρνητικές απόψεις στις δύο τελευταίες να ξεπερνούν το 40%. Από την άλλη πλευρά, η Ιρλανδία διατηρούσε ένα μικρό θετικό υπόλοιπο 6% και η Ιταλία σε ένα μεγαλύτερο από περίπου 13%. Ακόμη και σε αυτές τις χώρες, ωστόσο, η ανάκαμψη της κοινής γνώμης ήταν δραματική. Για παράδειγμα, στην Ιρλανδία, οι θετικές αποκρίσεις στην εικόνα μειώθηκαν από 63% πριν από την κρίση στο 37%. Αν και λιγότερο εντυπωσιακή, η πτώση των θετικών απόψεων της ΕΕ ήταν επίσης σημαντική στον πυρήνα. Αυστριακοί και Φινλανδοί ερωτηθέντες, ήδη περισσότερο επιφυλακτικοί στην υποστήριξή τους πριν από την κρίση, έδωσαν τώρα περισσότερες αρνητικές παρά

θετικές απαντήσεις. Οι υπόλοιπες τέσσερις χώρες διατήρησαν θετική ισορροπία, αλλά με περιορισμένο περιθώριο (Kollingen et al., 2012).

Η σταδιακή επίλυση της κρίσης, από το 2014-2015 και μετά, άλλαξε ξανά την εικόνα. Μέχρι το φθινόπωρο του 2016, 2 χρόνια μετά την οικονομική ανάκαμψη, η εικόνα των Ευρωπαίων πολιτών για την ΕΕ άρχισε να βελτιώνεται, ιδίως στις χώρες που πλήττονται από την κρίση. Έτσι, στην ομάδα της περιφέρειας, οι θετικές απόψεις αυξήθηκαν από 27% σε 36% με αντίστοιχη μείωση των αρνητικών αποκρίσεων. Στις βασικές χώρες από την άλλη πλευρά, η βελτίωση ήταν ελάχιστη, με θετικές απόψεις να αυξάνονται από 30% σε 32%. Ωστόσο, οι μέσοι όροι της ομάδας κρύβουν σημαντικές διαφοροποιήσεις. Στην περιφέρεια, η Πορτογαλία και σε μικρότερο βαθμό η Ιρλανδία, σχεδόν ανέκαμψαν τα επίπεδα θετικής εικόνας πριν από την κρίση, ενώ η Κύπρος και ιδιαίτερα η Ελλάδα παρέμειναν πιο σκεπτικιστές. Η Ιταλία, ενώ κατέγραψε ένα οριακά θετικό ισοζύγιο απαντήσεων, ήταν η μόνη χώρα σε αυτήν την ομάδα όπου η δημοφιλής εικόνα της ΕΕ συνέχισε να επιδεινώνεται το 2016. Είναι ενδιαφέρον, αυτό συνέβη και για τη Γαλλία στον βασικό όμιλο. Οι Αυστριακοί έδειξαν σταθερότητα στις απόψεις τους, ενώ οι πολίτες των υπόλοιπων βασικών χωρών είχαν μέτρια βελτιωμένη εικόνα της ΕΕ. Μέχρι το 2018, η εικόνα της ΕΕ είχε βελτιωθεί σημαντικά σε όλες τις χώρες και των δύο ομάδων, συμπεριλαμβανομένης της Ιταλίας και της Γαλλίας. Σε ορισμένες χώρες, όπως η Ιρλανδία και η Πορτογαλία, οι θετικές απαντήσεις στην εικόνα ξεπέρασαν τα επίπεδα πριν από την κρίση (Ioannou et al., 2015).

Όσον αφορά το ζήτημα της εμπιστοσύνης, όπως και με την εικόνα της ΕΕ, οι απαντήσεις πριν από την κρίση δείχνουν τη συνολική υποστήριξη της ΕΕ στους ευρωπαίους πολίτες. Και στις δύο ομάδες, η πλειονότητα των ερωτηθέντων έτεινε να εμπιστεύεται την ΕΕ. Και πάλι, λίγο περισσότεροι ερωτηθέντες στην περιφέρεια έτειναν να εμπιστεύονται την ΕΕ σε σύγκριση με εκείνους στις βασικές χώρες (58% έναντι 54%). Σε επίπεδο χώρας, η εικόνα είναι πιο διαφοροποιημένη. Οι ερωτηθέντες στην περιφέρεια έδειξαν ουσιαστικά επίπεδα εμπιστοσύνης προς την ΕΕ (κυμαινόμενα περίπου μεταξύ 60% και 65%), εκτός από τους Ιταλούς, όπου η πλειοψηφία (53%) τείνει να μην εμπιστεύεται την ΕΕ ακόμη

και πριν από την κρίση. Στις βασικές χώρες, η δυσπιστία επικράτησε στην Αυστρία (54%) και στη Γερμανία (52%), ενώ οι Γάλλοι διαιρέθηκαν εξίσου στο ζήτημα. Από την άλλη πλευρά, το Βέλγιο και οι Κάτω Χώρες παρουσίασαν υψηλά επίπεδα εμπιστοσύνης (πάνω από 60%), ενώ η Φινλανδία κατέγραψε θετικό, αν και οριακό, ισοζύγιο (Kollingen et al., 2012).

Για άλλη μια φορά, το ξέσπασμα της κρίσης άλλαξε εντελώς την εικόνα. Στην περιφέρεια που πλήττεται από την κρίση, η επιδείνωση της εμπιστοσύνης ήταν δραματική. η ισορροπία μεταφέρθηκε βαθιά σε αρνητική επικράτεια, με πάνω από το 70% των ερωτηθέντων να απαντούν ότι δεν εμπιστεύθηκαν την ΕΕ το 2012. Στις βασικές χώρες, η κατεύθυνση της αλλαγής ήταν παρόμοια, αλλά η έντασή της ήταν λιγότερο δραματική. τα επίπεδα εμπιστοσύνης μειώθηκαν στο 42%. Κοιτάζοντας μεμονωμένες χώρες, στην Ελλάδα, τη χώρα που υπέστη τη βαθύτερη κρίση, η απώλεια εμπιστοσύνης ήταν πραγματικά συντριπτική. Το 82% απάντησε ότι δεν εμπιστεύονταν την ΕΕ, ενώ η Ισπανία, που υπέστη επίσης βαθιά κρίση, κατέγραψε παρόμοια επίπεδα δυσπιστίας (78%). Στις υπόλοιπες χώρες που επλήγησαν από την κρίση, περίπου τα δύο τρίτα των ερωτηθέντων έδωσαν αρνητικές απαντήσεις. Σε πέντε από τις βασικές χώρες, η πλειονότητα των ερωτηθέντων εμπιστεύθηκε την ΕΕ. Η εξαίρεση ήταν η Φινλανδία, όπου οι απαντήσεις μοιράστηκαν ομοιόμορφα (Kollingen et al., 2012).

Η οικονομική ανάκαμψη είχε θετικό αντίκτυπο στα επίπεδα εμπιστοσύνης στην ΕΕ, αλλά όχι του ίδιου μεγέθους με την εικόνα της ΕΕ. Αρχικά, η ανάκαμψη της εμπιστοσύνης ήταν πιο εμφανής στην ομάδα που επλήγη από την κρίση, η οποία έως το 2016 σημείωσε συνολική βελτίωση 10 ποσοστιαίων μονάδων, ενώ τα επίπεδα εμπιστοσύνης στον πυρήνα παρέμειναν αμετάβλητα. Η εξέταση μεμονωμένων χωρών αποκαλύπτει και πάλι σημαντικές διαφορές. Όπως συνέβη με την εικόνα της ΕΕ, η Ιρλανδία και η Πορτογαλία ήταν οι χώρες που πλησίασαν τα επίπεδα εμπιστοσύνης πριν από την κρίση. από την άλλη πλευρά, στην Ιταλία και την Κύπρο, η εμπιστοσύνη συνέχισε να μειώνεται το 2016. Οι Έλληνες παρέμειναν υπερβολικά σκεπτικοί, με το 80% των ερωτηθέντων να δηλώνουν ότι δεν εμπιστεύονταν την ΕΕ. Η εικόνα στον πυρήνα ήταν επίσης περίπλοκη

το 2016. Ορισμένες χώρες (Γερμανία, Φινλανδία και Βέλγιο) είδαν μια μέτρια ανάκαμψη στα επίπεδα εμπιστοσύνης, αλλά στις Κάτω Χώρες, η κατάσταση παρέμεινε αμετάβλητη, ενώ στην Αυστρία και ιδιαίτερα στη Γαλλία, τα επίπεδα εμπιστοσύνης μειώθηκαν περαιτέρω (72% των ερωτηθέντων εμπιστεύτηκαν την ΕΕ στη Γαλλία). Μέχρι το 2018, η εικόνα είχε βελτιωθεί σημαντικά σε όλες τις χώρες. αλλά ενώ τα επίπεδα εμπιστοσύνης είχαν ανακάμψει πλήρως στα επίπεδα του 2008 σε βασικές χώρες, στην περιφέρεια παρέμειναν πάνω από 10 ποσοστιαίες μονάδες κάτω από την περίοδο πριν από την κρίση (Baltas, 2018).

Τα στοιχεία που παρουσιάζονται παραπάνω δείχνουν ότι τα τρία διαφορετικά μέτρα που χρησιμοποιήθηκαν για τη μέτρηση της υποστήριξης προς την ΕΕ επηρεάστηκαν διαφορετικά κατά τη διάρκεια και / ή μετά την κρίση. Τι εξηγεί αυτές τις τάσεις και ποιες είναι οι επιπτώσεις στην ευρωπαϊκή ολοκλήρωση; Πρώτον, η υποστήριξη για το ευρώ αποδείχθηκε εκπληκτικά ανθεκτική. Ένα κάπως απροσδόκητο αποτέλεσμα, δεδομένης της εκτεταμένης κριτικής για τη λειτουργία και τη θεσμική συγκρότηση της Ευρωζώνης, είναι ότι το ενιαίο νόμισμα έχει βγει ισχυρότερο από την κρίση, τουλάχιστον όσον αφορά τη λαϊκή υποστήριξη. Ακόμη πιο απρόσμενο είναι ότι αυτή η υποστήριξη φαίνεται να είναι ισχυρότερη στις χώρες που πλήττονται από την κρίση, όπου η κριτική για τη νομισματική ένωση ήταν έντονη. Μελέτες έχουν αποδώσει αυτή την ανθεκτικότητα της υποστήριξης στα οφέλη σταθερότητας του ευρώ (Roth et al. 2016) και τον επιπολασμό των κριτηρίων χρησιμότητας στις κρίσεις των πολιτών, δεδομένης της αυξημένης σημασίας των οικονομικών και αναδιανεμητικών θεμάτων κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου (Hobolt and Wratil 2015) . Φαίνεται ότι οι ευρωπαίοι πολίτες θεώρησαν ότι η κρίση θα μπορούσε να αντιμετωπιστεί καλύτερα στο πλαίσιο ΕΕ / Ευρωζώνης σε σύγκριση με άλλες εναλλακτικές λύσεις (Ibid). Στην περίπτωση της Ελλάδας για παράδειγμα, όπως οι Clements et al. (2014) σημείωσε, παρά τη δυσαρέσκεια των πολιτών με την ΕΕ, αναγνώρισαν ότι η διαμονή στο ευρώ ήταν η πιο ρεαλιστική επιλογή. Από την άλλη πλευρά, σε αντίθεση με τις προσδοκίες, τα άλλα μέτρα διάχυτης υποστήριξής μας αποδείχθηκαν πιο ευάλωτα στην κρίση και και τα δύο μειώθηκαν σημαντικά μετά το 2008. Και στις δύο περιπτώσεις, το σοκ της κρίσης ήταν μεγαλύτερο

στην περιφέρεια από τον πυρήνα. Ωστόσο, και οι δύο δείκτες παρακολούθησαν στενά την εξέλιξη των οικονομικών τάσεων, δείχνοντας μια ισχυρή ανάκαμψη μετά την κορύφωση της κρίσης. Και πάλι, ωστόσο, υπήρχε μια διαφορά. Τα συγκεντρωτικά μας στοιχεία δείχνουν ότι έως το 2018, στην ομάδα των βασικών χωρών μας, η διάχυτη υποστήριξη είχε επιστρέψει στα επίπεδα πριν από την κρίση. Στην περιφέρεια, παρόλο που η τάση κινείται προς αυτή την κατεύθυνση, αυτό δεν συνέβαινε ακόμη. Συγκεκριμένα, παρέμεινε ένα ξεχωριστό «χάσμα εμπιστοσύνης» στην περιφέρεια, όπου το φθινόπωρο του 2018, η πλειοψηφία του 55% των πολιτών εξακολουθούσε να εμπιστεύεται την ΕΕ (Baltas, 2018).

Με βάση την κα Παναγιωταρέα η Ελλάδα δεν έχει ακόμα το δικό της μοντέλο οικονομικής ανάπτυξης με αποτέλεσμα ως χώρα να σερνόμαστε ακόμα και σήμερα από το καθεστώς της ενισχυμένης εποπτείας. Καυτηριάζοντας, όμως, και τα ανεπτυγμένα κράτη της ΕΕ που στην ελληνική κρίση, δεν λειτούργησαν με αλληλεγγύη, επιλέγοντας την επιβολή σκληρών μέτρων, τα οποία λειτούργησαν τιμωρητικά απέναντι στους ασθενέστερους (Παναγιωταρέα, 2013).

Ίσως αυτό είναι αναμενόμενο, δεδομένου ότι η εμπιστοσύνη είναι μια έννοια που υποδηλώνει έναν βαθύτερο δεσμό, που αποκτήθηκε μέσω του χρόνου και της εμπειρίας. Μόλις χαθεί, η ανάκτηση είναι συνήθως μια δύσκολη και μακροπρόθεσμη διαδικασία. Η έρευνα έχει δείξει ότι οι υλικοί προβληματισμοί είναι ένας σημαντικός παράγοντας στη δημόσια υποστήριξη της ΕΕ (π.χ. Gabel 1998, Boomgaarden et al. 2010). Ειδικότερα, για τις κοινωνίες της Νοτίου Ευρώπης, η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση αντιπροσώπευε παραδοσιακά μια υπόσχεση υλικών οφελών και σύγκλισης με το βιοτικό επίπεδο του πιο εύπορου Βορρά. Οι πολιτικές λιτότητας που προωθήθηκαν κατά τη διάρκεια της κρίσης ξεκίνησαν μια αρνητική οικονομική σπείρα που βύθισε τις οικονομίες του Νότου σε βαθιές ύφεσης. Για πολλούς ανθρώπους, η επιδείνωση των προσωπικών τους συνθηκών ήταν τόσο δραματική που εκτροχιάστηκε εντελώς τις προηγούμενες ζωές τους. Σε αυτό

το πλαίσιο, οι πολιτικές που προώθησε η ΕΕ θεωρήθηκαν ως «προδοσία» ελπίδων και υποσχέσεων (Kollingen et al., 2012).

Μια τέτοια ερμηνεία συνάδει με το γεγονός ότι η εμπιστοσύνη μειώθηκε δραματικά κατά τη διάρκεια της κρίσης στην Ελλάδα και την Ισπανία, δύο χώρες που μοιράστηκαν δύο σημαντικά χαρακτηριστικά: (α) τη μεγαλύτερη αύξηση της ανεργίας (φτάνοντας το εντυπωσιακό 27% και στις δύο χώρες) και (β) τις πιο δραστήριες και μαζικές πολιτικές κινητοποιήσεις (τα λεγόμενα «αγανακτισμένα» κινήματα) ενάντια στην πολιτική λιτότητας που προωθεί η ΕΕ. Και τα δύο αυτά χαρακτηριστικά σχετίζονται με χαμηλότερα επίπεδα εμπιστοσύνης στην ΕΕ. Η εμπειρική ανάλυση των δεδομένων του Ευρωβαρόμετρου για τις χώρες της περιφέρειας κατά την περίοδο 2008-2016 έδειξε ότι στο αποκορύφωμα της κρίσης, οι άνεργοι ήταν πιθανότερο να μην εμπιστεύονται την ΕΕ, ενώ μετά το ξέσπασμα της κρίσης, συμπεριλαμβανομένης της περιόδου ανάκαμψης, η οικονομική η κατάσταση και η ικανοποίηση της ζωής έγιναν πιο σημαντικά κριτήρια για εμπιστοσύνη στην ΕΕ (Katsikas, 2017). Επιπλέον, οι άνθρωποι που συμμετείχαν ενεργά σε πολιτικές συζητήσεις είχαν περισσότερες πιθανότητες να μην εμπιστεύονται την ΕΕ (Ibid), ένα εύρημα συνεπές με την εμφάνιση νέων ευρωσκεπτικιστικών κομμάτων σε αυτές τις χώρες, οι απόψεις των οποίων αναλύθηκαν παραπάνω.

3.4 Αποτελέσματα αυτής της πολιτικής

Το έτος 2010 σηματοδοτεί την εκδήλωση της κρίσης χρέους στην ελληνική οικονομία και την ένταξη της Ελλάδος στο μηχανισμό στήριξης, προκαλώντας έτσι την ολοκλήρωση της φάση της ευφορίας του οικονομικού κύκλου και παράλληλα τερματίζοντας μια περίοδο οικονομικής μεγέθυνσης και αύξησης της απασχόλησης. Πράγματι, η ελληνική οικονομία βυθίζεται σε ύφεση, συμπαρασύροντας και την απασχόληση στην ίδια καθοδική τροχιά, όπως αποκαλύπτουν τα στοιχεία του πίνακα 4. Από την έρευνα που διεξήχθη για την εξέλιξη της ύφεσης διαπιστώνουμε ότι, η αρνητική ανάπτυξη του -0,2% το έτος 2008 και του -3,1% το έτος 2009, που εκδηλώθηκε ως αποτέλεσμα της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης, αγγίζει πλέον το -5,3% και -

7,2% το 2010 και το 2011 αντίστοιχα, μετά την εκδήλωση της κρίσης χρέους στην Ελλάδα και την ένταξη της στον Τριμερή Μηχανισμό Στήριξης. Το 2012 η ύφεση παραμένει στα ίδια υψηλά επίπεδα και συγκεκριμένα σε ποσοστό -6,1%. Στα επόμενα έτη και μέχρι το 2015 η ύφεση αποκλιμακώνεται, χωρίς ωστόσο να εξαλείφεται, ενώ παράλληλα αδυνατεί η ελληνική οικονομία να μπει σε σταθερή τροχιά βιώσιμης οικονομικής ανάπτυξης (όπως προκύπτει από τα στοιχεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής). Τι σημαίνει για την Ελλάδα η συγκεκριμένη εξέλιξη του ΑΕΠ της?

Η Ελλάδα, στη διάρκεια της περιόδου 2010-2018, έχει απωλέσει συνολικά περίπου το 25% του ΑΕΠ (εισοδήματος) που διέθετε το 2008 (δες πίνακα 4). Δηλαδή έχει παρέλθει μια δεκαετία δίχως οικονομική πρόοδο, ενώ παράλληλα θα απαιτηθεί ένα χρονικό διάστημα στο μέλλον, για να αναπληρωθεί το εισόδημα που έχει απωλέσει, έτσι ώστε να κατορθώσει να επανέλθει η οικονομία στα επίπεδα ΑΕΠ του 2008. Επίσης, η δυναμική της ύφεσης συμπαρασύρει την απασχόληση και εκτοξεύει την ανεργία, ενώ παράλληλα δημιουργεί ανεπανόρθωτο πλήγμα στο εργατικό δυναμικό της Ελλάδος, όπως προκύπτει από την ανάλυση παρακάτω.

Πράγματι, όσον αφορά την εξέλιξη του ποσοστού ανεργίας στην χρονική περίοδο (2010-2018), παρατηρούμε ότι στην αρχή της περιόδου (το έτος 2010) το ποσοστό ανεργίας ανέρχεται συνολικά στο 12,7% και εμφανίζεται ελαφρώς αυξημένο σε σχέση με το 2008 και 2009, ακολουθώντας αντιστρόφως ανάλογα την τάση του ΑΕΠ (όπως υπογραμμίστηκε παραπάνω). Το έτος (2011) (και αφού έχει ήδη ενεργοποιηθεί ο Μηχανισμός Στήριξης και έχουν εφαρμοστεί τα αρχικά μέτρα εσωτερικής υποτίμησης της ελληνικής οικονομίας), το ποσοστό ανεργίας σημειώνει απότομη αύξηση 5,2% και αγγίζει συνολικά το 17,9%. Στη συνέχεια και για τα επόμενα δυο έτη, η κατάσταση στην αγορά εργασίας επιδεινώνεται αδιαλείπτως, πιο συγκεκριμένα το 2012 το ποσοστό ανεργίας άγγιξε το 24,4% και το έτος 2013 αγγίζει το μέγιστο σημείο 27,5% ετήσια αύξηση της τάξεως του 6,5% 3,1% αντίστοιχα. Κατά την διάρκεια του 2014, παρατηρείται για πρώτη φορά από την έναρξη της κρίσης, μια μικρή μείωση του ποσοστού ανεργίας ωστόσο, συνεχίζει να παραμένει σε πολύ υψηλά επίπεδα της τάξης του 26,5%, όπως δείχνουν τα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ (πίνακας 4).

Η αποκλιμάκωση του ποσοστού ανεργίας συνεχίστηκε με σταθερούς ρυθμούς και μετά

το 2014 μέχρι και τις ημέρες που πραγματοποιείται η εργασία. Συγκεκριμένα, το 2017 το ποσοστό ανεργίας αγγίζει συνολικά το 21,5% και 19,3% το 2018 (δες πίνακα 4). Ωστόσο, τίθεται το ερώτημα κατά πόσο η παραπάνω μείωση στο ποσοστό ανεργίας (από 27,5% στο 19,3%) προέκυψε από τη δημιουργία νέων βιώσιμων θέσεων απασχόλησης ή αποδίδεται σε άλλους παράγοντες (όπως η μείωση του εργατικού δυναμικού στην ελληνική οικονομία, μετανάστευση κ.α). Προκειμένου να απαντηθεί το παραπάνω ερώτημα θα επιχειρήσουμε να εξετάσουμε ενδελεχώς την εξέλιξη του αριθμού των ανέργων, της απασχόλησης και του εργατικού δυναμικού: 1) συνολικά για την περίοδο 2010-2018 και 2) μεμονωμένα για την περίοδο 2014 -2018 κατά την διάρκεια της οποίας παρατηρείται η μείωση του ποσοστού ανεργίας. Επίσης, θα ερευνηθούν επιπρόσθετοι παράμετροι που σχετίζονται με την ποιότητα των νέων θέσεων απασχόλησης, όπως η ελαστική απασχόληση, τα επιδοτούμενα προγράμματα νέων θέσεων απασχόλησης, η εργασιακή ευελιξία, η αδήλωτη εργασία σε συνδυασμό με τα πρόστιμα ανασφάλιστων εργαζομένων, καθώς και ο τρόπος με τον οποίο όλοι οι παραπάνω παράγοντες συμβάλλουν στη δημιουργία πλασματικής εικόνας στο ποσοστό ανεργίας της Ελλάδος.

Σύμφωνα με έρευνα που πραγματοποιήθηκε σε στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ για την περίοδο 2010 έως 2018 παρατηρούμε ότι, ο αριθμός των ανέργων κατά το έτος 2010 ήταν 638,75 χιλ. άτομα. Έκτοτε, το μέγεθος αυξάνεται συνεχώς έως και το 2013, οπότε και ανέρχεται στο υψηλότερο σημείο 1.330 χιλ. άνεργοι, δηλαδή περίπου δύομιση φορές περισσότεροι άνεργοι σε σχέση με το έτος 2010, ενώ σε σχέση με το έτος εκδήλωσης της ύφεσης το 2008 το μέγεθος υπερτριπλασιάστηκε. Στην συνέχεια από το 2014 και μετά εμφανίζεται σταδιακή μείωση του αριθμού των ανέργων που συρρικνώνεται σε 914 χιλ. το έτος 2018. Ωστόσο, το σύνολο των ανέργων το 2018 συνεχίζει να παραμένει σε υψηλά επίπεδα, περίπου μιάμιση φορά περισσότεροι άνεργοι το 2018 σε σχέση με το 2010 και δύομιση φορές περισσότεροι άνεργοι σε σχέση με το 2008 (από 387,79 χιλ. σε 914,75 χιλ.) (πίνακας 4). Η διατήρηση επί μιας δεκαετίας υψηλού αριθμού ανέργων συνεπάγεται απαξίωση μεγάλων τμημάτων του ανθρωπίνου και μηχανολογικού παραγωγικού δυναμικού της Ελλάδος (ή/και vice versa).

Οι απασχολούμενοι της ελληνικής οικονομίας στην διάρκεια του 2010 ήταν 4.389,5 άτομα, αισθητά μειωμένοι σε σχέση με το 2008 που ήταν 4.610 χιλ. και το 2009 4.555

χιλ. άτομα. Τα επόμενα έτη μετά το 2010 και έως το 2015 το μέγεθος της απασχόλησης μειώνεται συνεχώς - ως αποτέλεσμα της συρρίκνωση της παραγωγικής βάσης της οικονομίας όπως προκύπτει και από την εξέλιξη του Α.Ε.Π. – με αποτέλεσμα η απασχόληση να καταρρέει στο κατώτερο σημείο, δηλαδή 3.610 χιλ. απασχολούμενοι. Ωστόσο, από την επόμενη χρονιά (2016) έως και το 2018 (και το 2019 που είναι σε εξέλιξη η έρευνα), σημειώνεται μικρή αύξηση του αριθμού των απασχολούμενων. Αναλυτικότερα, το 2016 το μέγεθος ανέρχεται σε 3.673 χιλ. άτομα, ενώ το έτος 2018 σε 3.827 χιλ. Ωστόσο, πρακτικά η οικονομία δεν κατορθώνει να επαναφέρει την απασχόληση στα αρχικά επίπεδα του 2008 (4.610,5 χιλ. απασχολούμενοι) και του 2010 που ήταν 4.610,5 χιλ. και 4.610,5 χιλ. απασχολούμενοι αντίστοιχα (πίνακας 4).

Όσον αφορά το μέγεθος του εργατικού δυναμικού της Ελλάδος παρατηρούμε στον Πίνακα 4 ότι υφίσταται συνεχής συρρίκνωση ευθύς αμέσως από την εφαρμογή του προγράμματος δημοσιονομικής προσαρμογής (για τη χρονική περίοδο 2010-2018). Πιο συγκεκριμένα, το εργατικό δυναμικό το 2009 και 2010 ήταν 5.040,00 χιλ και 5.028 χιλ. άτομα αντίστοιχα, ενώ το 2018 μειώνεται σε 4.524,75 χιλ., γεγονός που σημαίνει ότι 504.000 λιγότεροι εργαζόμενοι δε συμπεριλαμβάνονται πλέον στο εργατικό δυναμικό της Ελλάδος, στο μεγαλύτερο ποσοστό τους μετανάστευσαν στο εξωτερικό, εκ των οποίων σημαντικό ποσοστό περίπου 70% είναι απόφοιτοι τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και το 51% ανήκουν στην κρίσιμη ηλικιακή ομάδα 25-45 ετών σύμφωνα με έρευνες της KPMG και ΣΕΒ (Λακασάς, 2020, ΣΕΒ 2020:1:στο Γαλατσίδης 2019).

Ενδεικτικό σε σχέση με τα παραπάνω είναι και το γεγονός ότι, το μερίδιο (ποσοστού) που καταλαμβάνουν οι απασχολούμενοι των ηλικιών 25-44 ετών στο σύνολο του εργατικού δυναμικού της Ελλάδος φαίνεται να υποχωρεί. Για να γίνει πιο σαφές, ανατρέχουμε σε έρευνα του ΣΕΒ που πραγματοποιήθηκε στα στοιχεία του ΕΡΓΑΝΗ αναφορικά με την κατανομή των θέσεων εργασίας ανά ηλικιακή ομάδα, απ την οποία διαπιστώνουμε ότι ο κύριος όγκος των συνολικών θέσεων εργασίας (περίπου 60%) καταλαμβάνεται από άτομα των ηλικιών 25-44. Εντούτοις, το μερίδιο αυτό φαίνεται να υποχωρεί κατά πέντε ποσοστιαίες μονάδες την πρόοδο 2014-2017. Ταυτόχρονα, παρουσιάζεται σημαντική αύξηση 3,73% για την ποσοστιαία συμμετοχή των απασχολούμενων ηλικίας 44+ αλλά και μικρότερη μεν αύξηση δε για το μερίδιο

απασχολουμένων ηλικίας κάτω των 24 ετών. Η μεγαλύτερη απόλυτη μεταβολή των απασχολούμενων ανά εύρος ηλικιών άφορα την ηλικιακή ομάδα 44+ (163.889 νέες θέσεις ή 36,14% (ΣΕΒ, 2018:5:στο Γαλατσίδα 2019). Τα παραπάνω ευρήματα επιβεβαιώνουν τις συνέπειες του brain – drain στο εργατικό δυναμικό που ανήκει στις ηλικίες 25-44. Απ' όσα έως τώρα έχουν διατυπωθεί αβίαστα οδηγούμαστε στο συμπέρασμα ότι, έχει πραγματοποιηθεί ανεπανόρθωτη ζημιά¹ στο εργατικό δυναμικό της Ελλάδος κατά την περίοδο 2009-2018 και μάλιστα στο πιο καταρτισμένο και υψηλής παραγωγικότητας και υπεραξίας τμήμα του).

Αξίζει να τονιστεί ότι η συρρίκνωση του εργατικού δυναμικού υψηλής υπεραξίας υποσκάπτει την αναπτυξιακή διαδικασία της ελληνικής οικονομίας. Πράγματι, η μετανάστευση Ελλήνων επιστημόνων συνεπάγεται σπατάλη χρηματικών πόρων και συντελεστών παραγωγής υψηλής παραγωγικότητας για την Ελλάδα, καθώς όχι μόνο χαρίζεται στις χώρες υποδοχής των επιστημόνων της το κόστος επένδυσης που κατέβαλλε το ελληνικό δημόσιο για την κατάρτιση και εκπαίδευση του ανθρωπίνου δυναμικού αλλά παράλληλα, χαρίζει και τα προσδοκώμενο όφελος του συντελεστή εργασίας υψηλής υπεραξίας, τα οποία αποτελεί απαραίτητο συστατικό της βιώσιμης αναπτυξιακής διαδικασίας.

Υπό το πρίσμα αυτό και συνυπολογίζοντας τις διεθνείς τεχνολογικές και παραγωγικές ανακατατάξεις που πραγματοποιούνται, είναι υπαρκτός ο κίνδυνος εγκλωβισμού της Ελλάδος και καθήλωσης της οικονομίας της στις χώρες χαμηλής προστιθέμενης αξίας, χαμηλών ειδικοτήτων, περιορισμένης παραγωγικότητας, χαμηλής ανταγωνιστικότητας, χαμηλών μισθών, και κατ' επέκταση περιορισμένης παραγωγικής βάσης (ΣΕΒ, 2018:1:στο Γαλατσίδα 2019). Πράγματι, για το ίδιο ζήτημα η Ευρωπαϊκή Επιτροπή σε έκθεση της για την ελληνική οικονομία υπογραμμίζει ότι, η πορεία της παραγωγικότητας της σε συνδυασμό με τη συρρίκνωση του εργατικού δυναμικού που έχει υποστεί, υπονομεύουν μακροπρόθεσμα την πορεία της οικονομικής μεγέθυνσης της Ελλάδος (European Commission, 2017:στο Γαλατσίδα 2019).

Η συνολική μείωση του αριθμού του εργατικού δυναμικού, όπως προκύπτει από τον πίνακα 4, διαδραματίζει μεταξύ των άλλων σημαντικό ρόλο και στη διατήρηση του

ποσοστού ανεργίας σε χαμηλά επίπεδα τα τελευταία έτη. Πιο συγκεκριμένα, το γεγονός ότι 504 χιλ. άτομα (πίνακας 4) δεν συμπεριλαμβάνονται στο εργατικό δυναμικό της χώρας συνεπάγεται ότι δεν επηρεάζουν τις μετρήσεις της ΕΛΣΤΑΤ για τον υπολογισμό του ποσοστού ανεργίας. Επίσης, οι εν λόγω πολίτες δε συμπεριλαμβάνονται ούτε και στο συνολικό αριθμό των ανέργων (λόγω της μετανάστευσης τους). Έτσι όμως, η μείωση του ποσοστού ανεργίας εμφανίζεται μεγαλύτερη σε σχέση με το ρυθμό δημιουργίας νέων θέσεων εργασίας στο εν λόγω διάστημα. Σε κάθε περίπτωση και σε συνάντηση με τα παραπάνω, η αύξηση του εργατικού δυναμικού της Ελλάδος, ισόποσα με τον αριθμό των πολιτών που μετανάστευσαν και με δεδομένο την παρούσα απασχόληση καθώς και τις υπάρχουσες ευκαιρίες νέων θέσεων εργασίας, αποκαλύπτει όχι μόνο τα πραγματικά ποσοστά ανεργίας αλλά και την συνολική κατάσταση της ελληνικής οικονομίας (όσον αφορά τις ευκαιρίες απασχόλησης και κατ' επέκταση την σημερινή κατάσταση της παραγωγικής βάσης). Παράλληλα, δημιουργούνται αμφιβολίες αναφορικά με τις δυνατότητες της παραγωγικής βάσης της Ελλάδος - όπως διαμορφώθηκε από το καταναλωτικό μοντέλο ανάπτυξης - να επαναπατριστεί και να απορροφήσει και σε μελλοντικό χρονικό διάστημα, το συγκεκριμένο εργατικό δυναμικό με τις συγκεκριμένες ειδικότητες τους, με δεδομένη την απουσία ενός στρατηγικού σχεδίου εξειδίκευσης της ελληνικής οικονομίας σε τομείς υψηλής προστιθέμενης αξίας.

Για να αντιληφθούμε καλύτερα την παραπάνω αλληλεξάρτηση εργατικού δυναμικού - αριθμού ανέργων και ποσοστού ανεργίας, να συγκρίνουμε πως διαμορφώνονται τα μεγέθη τους για τα έτη 2011 και 2018, στην διάρκεια των οποίων εμφανίζεται περίπου ίδιο ποσοστό ανεργίας 17,9% και 19,3% αντίστοιχα. Αρχικά, οι απασχολούμενοι στην διάρκεια των δυο ετών, ήταν 4.053 χιλ. και 3.827 χιλ αντίστοιχα, δηλαδή 225 χιλ. λιγότεροι απασχολούμενοι (θέσεις εργασίας) το 2018 σε σχέση με το 2011. Ωστόσο, ο αριθμός των ανέργων είναι αυξημένος το 2018 σε σχέση με το 2011, μόνο κατά 33 χιλ. άτομα. Το μέγεθος των απασχολουμένων την ίδια χρονική περίοδο συρρικνώθηκε και εμφανίζονται στην Ελλάδα 411 χιλ. λιγότεροι πολίτες. Επομένως, ενώ η διάφορα στο ποσοστό ανεργίας μεταξύ των ετών 2018 και 2011 είναι 1,4%, οι απασχολούμενοι μειώθηκαν κατά 225 χιλ. άτομα και οι άνεργοι αυξήθηκαν 33 χιλ. άτομα (πίνακας 4). Άρα λοιπόν, με βάση τα παραπάνω σημαντικό ρόλο στη συγκράτηση του ποσοστού

ανεργίας το 2018 σε επίπεδα του 2011 διαδραματίζει και η μείωση του αριθμού του εργατικού δυναμικού (κατά 411 χιλ. άτομα).

Με βάση τα παραπάνω εύκολα συνάγεται το συμπέρασμα ότι η μείωση της ανεργίας από το 2014 και μετά αποδίδεται και στην μείωση του εργατικού δυναμικού και δεν στηρίχτηκε εξολοκλήρου στην δημιουργία νέων βιώσιμων θέσεων εργασίας. Πράγματι, στο σημείο αυτό επιχειρώντας να ερμηνεύσουμε το ζήτημα υπό διαφορετική οπτική τίθενται τα εξής ερωτήματα κατά πόσο μπορούμε να ισχυριστούμε ότι η μείωση του ποσοστού ανεργίας κατά 8 ποσοστιαίες μονάδες το 2018 (σε σχέση με το 2014) και η επαναφορά του (ποσοστού ανεργίας) σε επίπεδα του 2011, αποτελεί πρόοδος στον τομέα της απασχόλησης?? - πρόοδος στην ανάπτυξη του ανθρωπίνου δυναμικού? ή πρόοδος στην πραγματική οικονομία? Είναι γεγονός ότι η μείωση του ποσοστού της ανεργίας δε συνάδει σε μια οικονομία ύφεσης ή ισχνής ανάπτυξης

Σε μια προσπάθεια να απαντήσουμε τα παραπάνω ερωτήματα, θα μελετήσουμε ενδελεχέστερα την οικονομική θεωρία και συγκεκριμένα το νόμο του Okun καθώς και τη διεθνή εμπειρία. Σύμφωνα με τα παραπάνω η μελέτη της σχέσης απασχόλησης και της ανάπτυξης καταδεικνύει μια μεταβολή (μείωση) της ανεργίας κατά 1% σε μια αντίστροφη μεταβολή του ΑΕΠ κατά 2% περίπου (Blanchard 2002, Christopoulos 2003:στο Γαλατσίδα 2019). Για την Ελλάδα ο δείκτης του Okun για την περίοδο 2001-2014 είναι είναι -0,31 κάτι που σημαίνει ότι, για κάθε αύξηση/μείωση του παραγόμενου προϊόντος (πραγματικού ΑΕΠ) κατά 1%, η ανεργία μειώνεται/αυξάνεται κατά 0,31%. Εναλλακτικά, θα μπορούσαμε να πούμε ότι μια μεταβολή της ανεργίας κατά 1% συνδέεται με μια μεταβολή του ΑΕΠ κατά 3,18%, και το αντίθετο. Ειδικότερα, για την περίοδο της κρίσης στην Ελληνική οικονομία (2008-2014) ο Νόμος του Okun ισούται με -0,2. (Πετράκης, 2014:στο Γαλατσίδα 2019). Ωστόσο, στην περίπτωση της Ελλάδας, στα χρόνια της ύφεσης, η ανεργία μειώθηκε είτε δυσανάλογα με τη μεταβολή του ΑΕΠ είτε και σε αντίθετη κίνηση με την πορεία του. Πράγματι, παρά το γεγονός ότι το ΑΕΠ της Ελλάδος του 2018 βρίσκεται περίπου στο ίδιο επίπεδο με αυτό του 2012, η ανεργία μειώθηκε σχεδόν κατά πέντε ποσοστιαίες μονάδες (δες πίνακα 4).

Από την άλλη μεριά, η δημιουργία νέων θέσεων εργασίας από το 2014 και μετά είναι πραγματικότητα και συμβάλλει στη μείωση του ποσοστού ανεργίας, όπως αποκαλύπτουν

τα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ (πίνακας 4). Ωστόσο, οι νέες θέσεις απασχόλησης που έχουν δημιουργηθεί στην ελληνική αγορά εργασίας κατά την περίοδο 2014 έως 2017, σύμφωνα με έκθεση του ΣΕΒ, εντοπίζονται σε χαμηλά αμειβόμενη απασχόληση και ως επί το πλείστον στους τομείς του εμπορίου και στην εστίαση, εμφανίζοντας έτσι σύμπτωμα εξειδίκευσης της οικονομίας σε ειδικότητες χαμηλής προστιθέμενης αξίας και χαμηλών μισθών (ΣΕΒ, 2018:7:στο Γαλατσίδα 2019).

Αν ευρύνουμε την έρευνα μας διαπιστώνουμε επιπρόσθετα ότι, για τις νέες θέσεις εργασίας που έχουν δημιουργηθεί μεταξύ της περιόδου 2014-2018, στην πραγματικότητα συνετέλεσε ένας συνδυασμός παραγόντων που σε μικρό βαθμό σχετίζεται με την αύξηση των διατηρήσιμων θέσεων εργασίας, όπως θα εξετάσουμε στις επόμενες παραγράφους. Πρώτον, η μείωση της αδήλωτης εργασίας κατά περίπου 10% την τελευταία 4ετία σύμφωνα με τα στοιχεία του υπουργείου Εργασίας - που αποδίδεται στην αύξηση του ποσού των προστίμων της αδήλωτης εργασίας από 500 ευρώ που ίσχυε μέχρι το 2013 σε 10.500 σε συνδυασμό με την εντατικοποίηση των ελέγχων από την επιθεώρηση εργασίας – συνεπάγεται αύξηση των προσλήψεων οι οποίες στην πραγματικότητα δεν αντιπροσωπεύουν νεοδημιουργηθείσες θέσεις εργασίας στην παραγωγική δραστηριότητα της οικονομίας. Πράγματι, οι αδήλωτοι εργαζόμενοι που επίσημα εμφανίζονταν ως άνεργοι στην βάση δεδομένων της επιθεώρησης εργασίας στην πραγματικότητα απασχολούνταν, ωστόσο η πρόσληψη τους εκ των υστέρων εκλαμβάνεται ως νέα θέση εργασίας στις μετρήσεις της ΕΛΣΤΑΤ, ενώ στην πραγματικότητα δεν υφίσταται νέα θέση εργασίας στην παραγωγική βάση της οικονομίας. Συνεπώς, η μετακίνηση από αδήλωτη σε δηλωμένη απασχόληση συνιστά εκ των πραγμάτων μια «αδιευκρίνιστη περιοχή» για τις μετρήσεις στην απασχόληση, ωστόσο στα στοιχεία του ΟΑΕΔ και του ΕΡΓΑΝΗ καθώς και στις λοιπές μετρήσεις της ΕΛΣΤΑΤ επιδρά ως προσθήκη νέας θέσης εργασίας, αλλοιώνοντας έτσι το μέγεθος των πραγματικών νέων θέσεων απασχόλησης της παραγωγικής βάσης και προσδίδοντας στρεβλή εικόνα για την απασχόληση και κατ' επέκταση για το ποσοστό ανεργίας (Κωστούλα, 2019:στο Γαλατσίδα 2019).

Δεύτερον, η αύξηση των επιδοτούμενων προγραμμάτων του υπουργείου εργασίας που αφορούν τη δημιουργία νέων θέσεων απασχόλησης - στο πλαίσιο της εφαρμογής μιας ευρύτερης αντικυκλικής οικονομικής πολιτικής για την καταπολέμηση της ανεργίας -

συμβάλλει στη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας. Είναι αλήθεια ότι η παραπάνω διαδικασία αφαιρεί ανέργους από τους σχετικούς καταλόγους και τους μετακινεί σε θέσεις απασχόλησης που είναι επιδοτούμενες όμως για ορισμένη χρονική διάρκεια. Από την άλλη πλευρά, τα προγράμματα επιχορήγησης των νέων θέσεων εργασίας δεν έχουν απαιτήσεις για διατήρηση των νέων απασχολούμενων στις θέσεις εργασίας για μεγάλο χρονικό διάστημα (συνήθως η υποχρέωση υφίσταται μερικούς μήνες μετά την λήξη της επιδότησης (ΟΑΕΔ, 2019), με αποτέλεσμα να αμφισβητείται η βιωσιμότητα των συγκεκριμένων θέσεων εργασίας και να είναι επισφαλείς.

Τρίτον, ανάμεσα στους παράγοντες που συνέβαλλαν στην υποχώρηση της ανεργίας, εντάσσονται και οι ευέλικτες μορφές απασχόλησης - που αποτέλεσαν από τις βασικές προτεραιότητες και θεμελιώδεις πολιτικές των «προγραμμάτων προσαρμογής». Σύμφωνα με στατιστικά στοιχεία του Εργάνη, η πλήρης απασχόληση αποτελεί το κυρίαρχο μέγεθος στην αγορά εργασίας της Ελλάδος σε ποσοστό περίπου 67,7% μέχρι και το 2015, ωστόσο από το 2016-2017 η κατάσταση τείνει να ανατραπεί καθώς στις νέες προσλήψεις υποχωρεί η πλήρης απασχόληση και αυξάνεται η μερική απασχόληση. Πράγματι, στο σύνολο των νέων αναγγελιών προσλήψεων για το 2018, οι θέσεις πλήρους απασχόλησης αφορούσαν λιγότερες από τις μισές (45,66%). Η παραπάνω τάση τείνει να μεταβάλλει τις αναλογίες μεταξύ πλήρης και ευέλικτης μορφής απασχόλησης συνολικά (ΣΕΒ, 2018:6:στο Γαλατσίδα 2019). Ωστόσο, η συμβολή των ευέλικτων μορφών απασχόλησης στη μείωση της ανεργίας δε σηματοδοτεί μια οικονομία, η οποία έχει ανακάμψει από την κρίση και διαθέτει παραγωγική βάση ικανή να δημιουργεί βιώσιμες θέσεις εργασίας.

Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφερθεί ότι, κρίσιμος παράγοντας σε μια οικονομία για την επίτευξη βιώσιμων θέσεων εργασίας (και κατ' επέκταση βιώσιμης οικονομικής ανάπτυξης) αποτελεί και η διατήρηση της σχέσης περίπου 1 προς 3 στην δημιουργία νέων θέσεων εργασίας μεταξύ των διεθνώς εμπορεύσιμων και διεθνώς μη εμπορεύσιμων προϊόντων και υπηρεσιών της οικονομίας (Χρ. και Δημ. Ιωάννου 2013:40-45, Χρ. και Δημ. Ιωάννου 2017:62-72:στοΓαλατσίδα 2019). Όσον αφορά την περίπτωση της ελληνικής οικονομίας η σχέση στη δημιουργία των θέσεων εργασίας μεταξύ των δύο τομέων ήταν περίπου 1 στα διεθνώς εμπορεύσιμα προς 5 στα διεθνώς μη εμπορεύσιμα

αγαθά, για την περίοδο της ευφορίας, γεγονός που δεν εξασφάλιζε βιώσιμη οικονομική μεγέθυνση. Για την περίοδο 2014-2017 η απασχόληση στον τομέα των διεθνώς εμπορεύσιμων αγαθών σημειώνει αύξηση 13%, που υπολείπεται περίπου κατά 10 ποσοστιαίες μονάδες της αύξησης στον τομέα των διεθνώς μη εμπορεύσιμων αγαθών (ΣΕΒ, 2018:10: στο Γλατσίδας 2019). Άρα λοιπόν ζητούμενο δεν αποτελεί μόνο το μέγεθος της οικονομικής ανάπτυξης ούτε η ποσοτική αύξηση των θέσεων εργασίας αλλά και η ποιότητα αυτών που σίγουρα δεν προσδιορίζεται από θέσεις εργασίας στον τομέα του εμπορίου και την εστίαση αλλά αντίθετα προσδιορίζεται σε μεγάλο βαθμό από την δυνατότητα της ελληνικής οικονομίας να κατακτήσει μια θέση στον παγκόσμιο καταμερισμό της εργασίας δίνοντας έμφαση στους τομείς υψηλής προστιθέμενης αξίας². Όπως προκύπτει από τα παραπάνω, η ελληνική οικονομία συνολικά για την περίοδο 2010-2018 βιώνει σημαντική συρρίκνωση του ΑΕΠ κατά 25% περίπου. Την ίδια στιγμή, το ποσοστό ανεργίας εκτοξεύεται σε μεγέθη της τάξης του 26%-27%, μέχρι και το 2013. Ήδη από το 2104 αφενός παρατηρείται μείωση στο ποσοστό της ανεργίας, αφετέρου η μείωση είναι σε μεγάλο βαθμό στατιστική χωρίς να αποκαλύπτει την πραγματική κατάσταση στην αγορά εργασίας και στην πραγματική οικονομία της Ελλάδος. Αυτό συμβαίνει διότι: πρώτον παρατηρούμε συρρίκνωση του εργατικού δυναμικού κατά 504.000 χιλ. άτομα (στο μεγαλύτερο ποσοστό απόφοιτοι τριτοβάθμιας εκπαίδευσης,) λόγω μετανάστευσης στο εξωτερικό γεγονός που επηρεάζει το ποσοστό ανεργίας καθοδικά, δεύτερον, αγνοούνται παράμετροι που σχετίζονται με την ποιότητα και την βιωσιμότητα των νέων θέσεων εργασίας, όπως οι ευέλικτες μορφές απασχόλησης, τα επιδοτούμενα προγράμματα εργασίας, η αδήλωτη εργασία που νομιμοποιείται από το 2013 και εντεύθεν, το ύψος της αμοιβής των νέων θέσεων εργασίας, η κατανομή των νέων θέσεων εργασίας μεταξύ των κλάδων της ελληνικής οικονομίας, όπου το εμπόριο και η εστίαση δέχονται το μεγαλύτερο ποσοστό από τις νεοδημιουργηθείσες θέσεις απασχόλησης. Συμπληρωματικά με αυτό δεν πρέπει να λησμονούμε ότι, η κατανομή των νέων θέσεων εργασίας μεταξύ του τομέα των διεθνώς εμπορεύσιμων αγαθών και διεθνώς μη εμπορεύσιμων συντηρεί την ήδη υπάρχουσα αναλογία θέσεων απασχόλησης 1 προς 5 μεταξύ των δυο κλάδων, σε αντίθεση με την αναγκαιότητα διατήρησης αναλογίας 1 προ

3, ως προϋπόθεση για επίτευξη βιώσιμης οικονομικής ανάπτυξης και κατ' επέκταση βιώσιμων θέσεων εργασίας. Επιπρόσθετα, οι ρυθμοί μεγέθυνσης της οικονομίας δεν δικαιολογούν την μείωση των ποσοστού ανεργίας που βιώνει η ελληνική οικονομία, σύμφωνα πάντα με το υπόδειγμα Okun και την διεθνή εμπειρία.

Πίνακας 4: Εργατικό Δυναμικό, απασχολούμενοι, άνεργοι, μεγέθυνση – ανάπτυξη 2010-2018

Ετος	Τρίμηνα	Σύνολο Εργατικό Δυναμικό	Απασχολούμενοι	Άνεργοι	Ποσοστό(%) ανεργίας εργατικού δυναμικού	Μέσο Ετήσιο Ποσοστό Ανεργίας	ΑΕΠ σταθερές τιμές 2005 (δισ. ευρώ)	Ετήσια σε μεταβολή (%)
2010	A'	5.046,2	4.446,0	600,2	11,9	12,7	226,03	-5,3
	B'	5.041,1	4.436,5	604,6	12,0			
	Γ'	5.029,8	4.398,0	631,9	12,6			
	Δ'	4.999,3	4.278,5	720,8	14,4			
2011	A'	4.965,1	4.165,5	799,6	16,1	17,9	205,38	-7,2
	B'	4.939,8	4.124,2	815,6	16,5			
	Γ'	4.924,2	4.040,8	883,5	17,9			
	Δ'	4.915,5	3.886,9	1.028,6	20,9			
2012	A'	4.904,1	3.785,0	1.119,1	22,8	24,4	190,39	-6,1
	B'	4.892,9	3.729,9	1.163,0	23,8			
	Γ'	4.886,3	3.668,0	1.218,4	24,9			

	Δ'	4.877,0	3.597,0	1.279,9	26,2			
2013	A'	4.840,2	3.504,2	1.336,0	27,6			
	B'	4.862,9	3.535,0	1.327,9	27,3	27,5	184,22	0,7
	Γ'	4.854,0	3.533,7	1.320,3	27,2			
	Δ'	4.817,1	3.479,9	1.337,2	27,8			
2014	A'	4.826,0	3.483,7	1.342,3	27,8	26,5	185,58	-0,8
	B'	4.819,2	3.539,1	1.280,1	26,6			
	Γ'	4.816,3	3.586,9	1.229,4	25,5			
	Δ'	4.781,1	3.535,3	1.245,9	26,1			
2015	A'	4.777,0	3.504,4	1.272,5	26,6	24,9	184,77	-0,1
	B'	4.805,7	3.625,5	1.180,1	24,6			
	Γ'	4.831,6	3.671,1	1.160,5	24,0			
	Δ'	4.816,3	3.641,7	1.174,7	24,4			
	A'	4.801,4	3.606,3	1.195,1	24,9	23,5	184,42	1,6

2016	B'	4.814,7	3.702,6	1.112,1	23,1			
	Γ'	4.829,3	3.736,7	1.092,6	22,6			
	Δ'	4.772,6	3.648,6	1.124,0	23,6			
2017	A'	4.774,0	3.659,3	1.114,7	23,3			
	B'	4.808,0	3.791,4	1.016,6	21,1	21,5	187,19	1,9
	Γ'	4.793,8	3.823,7	970,1	20,2			
	Δ'	4.743,2	3.736,3	1.006,8	21,2			
A'	4.725,0	3.723,8	1.001,2	21,2				
2018	B'	4.766,4	3.860,4	906,0	19,0	19,3	190,81	2,2
	Γ'	3.894,20	3.894,2	871,8	18,3			
	Δ'	4.714,80	3.833,7	881,1	18,7			
	A'	4.721,10	3.814,0	907,1	19,2			
2019	A'	4.721,10	3.814,0	907,1	19,2	19,2	195,08	-

Πηγή: Οι στήλες Γ, Δ,Ε, ΣΤ από ΕΛ.ΣΤΑΤ. (ΕΛ.ΣΤΑΤ. 2018, 2019). Οι στήλες Ζ,Θ υπολογισμοί συγγραφέα. Η στήλη Η από Ευρωπαϊκή Επιτροπή (European Commission, 2019:στο Γαλατσίδα 2019).

Κεφάλαιο Τέταρτο.

Συνέπειες της Παρεχόμενης Οικονομικής της ΟΝΕ για την Ελληνική Οικονομία και την αναπτυξιακή της πολιτική

Η προηγηθείσα ανάλυση κατέδειξε ότι τα οικονομικά επιτεύγματα σε επίπεδο ΑΕΠ και απασχόλησης που κατέκτησε η ελληνική οικονομία την περίοδο 2000-2009, έχουν απολεστεί στην διάρκεια της επόμενης περιόδου 2010-2018. είναι γεγονός ότι η απαρχή της συγκεκριμένη χρονική περίοδο χαρακτηρίζεται από την είσοδο της Ελλάδος σε πρόγραμμα αusterής δημοσιονομικής πειθαρχίας, σε αντάλλαγμα για της οικονομική “βοήθεια” υπό την τεχνική επίβλεψη και καθοδήγηση του Τριμερή Μηχανισμού Στήριξης, προκειμένου να ξεπεράσει την ύφεση και τα υπόλοιπα δημοσιονομικά προβλήματα. Όμως, αυτό οδήγησε σε παρατεταμένη ύφεση την ελληνική οικονομία σε έξαρση του ποσοστού ανεργίας, σε απώλεια ανθρώπινου δυναμικού υψηλής υπεράξιας, λόγω μετανάστευσης νέων επιστημόνων. Ωστόσο, το χειρότερο όλων είναι το γεγονός ότι αυτή η υπάρχουσα κατάσταση όπως διαμορφώθηκε την περίοδο της δημοσιονομικής προσαρμογής υποσκάπτει την μελλοντική αναπτυξιακή διαδικασία της ελληνικής οικονομίας καθώς ελοχεύει ο κίνδυνος εγκλωβισμού της Ελλάδος και καθήλωσης της οικονομίας της στις χώρες χαμηλής προστιθέμενης αξίας λόγω χαμηλών ειδικοτήτων με περιορισμένης παραγωγικότητας και κατ' επέκταση χαμηλής ανταγωνιστικότητας άρα και χαμηλών μισθών. Αναντίρρητα, είναι θεμιτές οι όποιες πολιτικές μείωσης της ανεργίας, άμεσες η άμεσες. Ωστόσο, ζητούμενο δεν είναι η στατιστική μείωση της ανεργίας αλλά η αύξηση των βιώσιμων θέσεων απασχόλησης και η επιδίωξη της βιώσιμης ανάπτυξης και όχι στην επιστροφή στο ίδιο παρωχημένου μοντέλου ανάπτυξης που επικράτησε μέχρι το 2008.

Το κεντρικό, λοιπόν, πόρισμα που αναδύεται από την μακροοικονομική ανάλυση

υπογραμμίζει ότι η Ελλάδα όχι μόνο αντιμετωπίζει τώρα τις αρνητικές συνέπειες της αποτυχίας του προγράμματος δημοσιονομικής προσαρμογής, την οποία παραδέχθηκε το ίδιο το Δ.Ν.Τ., αλλά παράλληλα το ίδιο το πρόγραμμα έχει υποθηκεύσει και τις μελλοντικές προοπτικές της χώρας. Επιπλέον, αναπάντητα ερωτηματικά προκαλεί το γεγονός ότι δεν υπήρξε στρατηγικός σχεδιασμός, ούτε από τον τριμερή μηχανισμό συνολικά ούτε ειδικότερα από τους εταίρους μας της Ε.Ε., αλλά ούτε και από πλευράς Ελλάδος, για αλλαγή του μοντέλου ανάπτυξης που επικράτησε κατά την πρώτη χρονική περίοδο 2000-2009 και παράλληλα εξειδίκευση της ελληνικής οικονομίας σε κρίσιμους κλάδους παραγωγής που χαρακτηρίζονται από υψηλή υπεραξία, ως μονόδρομος για την επίτευξη βιώσιμης οικονομικής μεγέθυνσης και δημιουργία νέων βιώσιμων θέσεων εργασίας.

Στο ερώτημα λοιπόν «Υπήρξε η στάση της Ευρωπαϊκής Ένωσης αλληλέγγυα απέναντι στην Ελλάδα?», η απάντηση είναι πως αξιοποιώντας τους ορισμούς βλέπουμε κενά αλληλεγγύης προς τα κράτη της ένωσης, αλλά και μία αλληλεγγύη η οποία δεν εκδηλώνεται με μία άνευ όρων σχέση αλληλεξάρτησης και αμοιβαιότητας. Επιπλέον, δημιουργούνται συμφέροντα των μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης όπου δεν εξυπηρετούν το συμφέρον όλων, αλλά ενός μεμονομένου κράτους.

Υπάρχουν πολλές ενδείξεις μέχρι σήμερα που αναιρούν το θεσμό της αλληλεγγύης. Για παράδειγμα μέχρι σήμερα έχουν υπάρξει εκδηλώσεις αλλά και απόπειρες εκδήλωσης αλληλεγγύης για την αντιμετώπιση της οικονομικής κρίσης αλλά και της προσφυγικής κρίσης. Ωστόσο, βλέποντας με περισσότερη προσοχή μπορούμε να παρατηρήσουμε πως δημιουργούνται αντιφάσεις. Για παράδειγμα η λήψη μέτρων οικονομικής βοήθειας συνοδεύτηκε από αυστηρές πολιτικές λιτότητας. Επιπλέον, έχουν δημιουργηθεί εντάσεις από χώρες που αρνούνται να βοηθήσουν άλλες σε περίπτωση ανάγκης.

Προκύπτει λοιπόν το συμπέρασμα ότι δεν υφίσταται ο θεσμός της άνευ όρου αλληλεγγύης μεταξύ των κρατών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τόσο σε θέματα ισχύος, όσο και σε θέματα κρίσης που αφορούν την ισοροπία μεταξύ εθνικών και υπερεθνικών συμφερόντων, με την τάση να προστατεύονται τα εθνικά συμφέροντα κάθε χώρας.

Επίσης, και σε θέματα ισορροπίας μεταξύ εθνικής και ευρωπαϊκής ταυτότητας με τους Ευρωπαίους πολίτες να μην αντιλαμβάνονται την κοινή μοίρα που τους δένει, αλλά και

την ισορροπία μεταξύ ατομικής και συλλογικής ευθύνης με την συλλογική να εξασθενεί σε βάρος της ατομικής.

Σε ένα οικοδόμημα όπως αυτό της Ευρωπαϊκής Ένωσης όπου η αλληλεγγύη αποτελεί θεμελιακή αξία, φαίνεται να υπάρχει αρκετός δρόμος να διανυθεί ακόμη. Παρά το γεγονός ότι στην Ευρώπη η ιδέα της κοινωνικής προστασίας υποστηρίζεται πιο θερμα από ότι τον υπόλοιπο καπιταλιστικό κόσμο, η θεσμοθετημένη αλληλεγγύη μεταξύ των κρατών-μελών φαίνεται πως δεν μπορεί ακόμα να εδραιωθεί. Κι αυτό γιατί υπάρχει η αντίληψη πως τα εθνικά και υπερεθνικά συμφέροντα βρίσκονται σε ανταγωνιστική θέση, πως δεν υπάρχει μία κοινή πορεία των κρατών, και τέλος υπάρχει η πεποίθηση πως για τις δυσχέρειες μίας χώρας οι ευθύνες πέφτουν αποκλειστικά στους πολίτες και στην κυβέρνησή της.

Το αποτέλεσμα λοιπόν της ανάθεσης υπέρμετρης ευθύνης στους πολίτες και μεμονωμένα στα κρατη-μέλη είναι να απομακρυνθεί η Ευρωπαϊκή Ένωση από την αλληλεγγύη.

Βιβλιογραφία

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2020), Κοινή Γεωργική Πολιτική, https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/key-policies/common-agricultural-policy/cap-glance_el

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2020), Χρηματοδοτήσεις στην Ε.Ε., https://europa.eu/european-union/about-eu/funding-grants_el

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, (2020), Ευρωπαϊκά Διαρθρωτικά και Επενδυτικά Ταμεία, https://ec.europa.eu/info/funding-tenders/funding-opportunities/funding-programmes/overview-funding-programmes/european-structural-and-investment-funds_el

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (2020), Ρήτρα Αμοιβαίας Άμυνας, https://eur-lex.europa.eu/summary/glossary/mutual_defence.html?locale=el

Παναγιωταρέα Ε. (2017), Είναι Αλήθεια ότι η Στάση της Ευρωζώνης Έναντι της Ελλάδας δεν Ήταν Αλληλέγγυα;, Εκδόσεις Παπαζήσης

Πέζαρος Π. (2011), Η Κοινή Αγροτική Πολιτική: Εξέλιξη και Προοπτικές, Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης

Ardagna S. (2014), The Political Economy of the Greek Debt Crisis, American Economic Journal

Baldwin R. (2015), The Eurozone Crisis, VOX EU

Γαλανός Γ. (2012), Η Ελληνική Κρίση και η Κρίση του Συστήματος Διακυβέρνησης της Ευρωζώνης, Σειρά Ερευνητικών Εργασιών, 18(1): 1-26

Χαζάκης Κ. (2014), Η Ελληνική Πολιτική Οικονομία 2000- 2010, σελ. 340-358 Εκδόσεις Λιβάνης

European Central Bank (2020), Real GDP growth forecasts, https://www.ecb.europa.eu/stats/ecb_surveys/survey_of_professional_forecasters/html/table_hist_rgdp.en.html, Ανακτήθηκε 30/12/2020

Eichengreen B. (2007), The European Economy Since 1945, Princeton University Press
Hallerberg (2007), The design of fiscal rules and forms of governance in European Union countries, European Journal of Political Economy

Cisotta R. (2014) : What Role for the European Commission in the New Governance of the Economic and Monetary Union? , <http://www.iai.it/pdf/DocIAI/iaiwp1324.pdf>

EUR- Lex, (2020), Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης, https://eur-lex.europa.eu/summary/glossary/stability_growth_pact.html?locale=el

ΕΛΙΑΜΕΠ (2020), Μηχανισμός στήριξης έκτακτης ανάγκης της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Europe Direct

Ευρωπαϊκό Ελεγκτικό Συνέδριο (2020), Εκπληρώνεται ο κύριος στόχος του προληπτικού σκέλους του Συμφώνου Σταθερότητας και Ανάπτυξης,;

<https://op.europa.eu/webpub/eca/special-reports/preventive-arms-european-semester-18-2018/el/>

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (2020), Οι Διακυβερνητικές Διαδικασίες Λήψης Αποφάσεων, https://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/el/FTU_1.2.4.pdf

Ευρωπαϊκό Συμβούλιο (2020), Χρηματοδοτική συνδρομή για τα κράτη μέλη της ζώνης του ευρώ, <https://www.consilium.europa.eu/el/policies/financial-assistance-eurozone-members/>

Παναγιωταρέα Ε. (2017), Κατανοώντας Την Ελληνική Κρίση, Εκδόσεις Παπαζήσης, Σελίδες 187-188

Boomgaarden, H. G., Schuck, A. R. T., Elenbaas, M., & de Vreese, C. H. (2010). Mapping EU attitudes: Conceptual and empirical dimensions of Euroscepticism and EU support. **European Union Politics**, **12**(2), 241–266

Brack, N., & Startin, N. (2015). Introduction: Euroscepticism, from the margins to the mainstream. **International Political Science Review**, **36**(3), 239–249.

Clements, B., Nanou, K., & Verney, S. (2014). We no longer love you, but we don't want to leave you: The Eurozone crisis and popular euroscepticism in Greece. **Journal of European Integration**, **36**(3), 247–265.

Hobolt, S. B., & Wratil, C. (2015). Public opinion and the crisis: The dynamics of support for the euro. **Journal of European Public Policy**, **22**(2), 238–256.

Ioannou, D., Jamet, J. F., Kleibl, J. (2015). Spillovers and euroscepticism. ECB Working Paper Series, No 1815/June.

Katsikas, D. (2017). **Public opinion in the Eurozone before and after the crisis: Core vs periphery; Based on an analysis of Eurobarometer surveys. Presentation at the International Seminar, Crises and Institutions in Latin America and Europe, October 17.** Brazil: University of São Paulo.

Roth, F., Jonung, L., & Nowak-Lehmann, D. F. (2016). Crisis and public support for the Euro, 1990–2014. **Journal of Common Market Studies**, **54**(4), 944–960.

Serricchio, F., Tsakatika, M., & Quaglia, L. (2013). Euroscepticism and the global financial crisis. **Journal of Common Market Studies**, **51**(1), 51–64.

Akerlof, G., and Shiller, R. (2009), *Animal Spirits: How Human Psychology Drives the Economy and Why It Matters for Global Capitalism*, Princeton University Press, 264pp.

Gros, D. and Alcidi, C. (2010), Fiscal Policy Coordination and Competitiveness Surveillance: What solutions to what problems?, 07 September, in CEPS Policy Briefs
27 October 2010: Ninth European Economy Lecture The Financial Crisis and the Future of the Eurozone, by Paul De Grauwe, Professor of International Economics at the University of Leuven and Associate Senior Research Fellow at CEPS, Brussels

Τριαντόπουλος, Χ. (2015). Είναι αλήθεια ότι τα χρήματα που δανείστηκε η Ελλάδα προορίζονται αποκλειστικά για την αποπληρωμή προηγούμενων χρεών και τη διάσωση των τραπεζών; ΚΕΠΕ, Μάρτιος.

Baltas, N.C. (2018), “Strengthening the Economic Governance of the Euro Area” in Prausselo, F. (Ed.), The Eurozone Experience: Monetary Integration in the Absence of a European Government, Franco Angelini, Milano, pp. 179-186.

European Commission (2012), The Second Economic Adjustment Programme for Greece, First Review. Director General Economic and Financial Affairs, November.

Kollintzas, T., D. Papageorgiou and V. Vassilatos (2012), “An Explanation of the Greek Crisis: The Insiders – Outsiders Society”, Mimeo, Department of Economics, Athens University of Economics and Business, Athens, May 14.

Παναγιωταρέα, Ε. (2013). **Greece in the Euro: Economic Delinquency or System Failure?** ECPR Press Monographs

